

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

QULİYEVƏ KƏMALƏ VASİF qızı

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ FEİLİ FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN
DİSKURSDA LEKSİS-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

5708.01 - German dilləri

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş
DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru,
professor Nigar Çingiz qızı Vəliyeva

BAKİ - 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3-8
FƏSL I. Müasir ingilis dilində söz birləşmələrinin spesifik xüsusiyyətləri-----	9-40
1.1. Sərbəst və sabit söz birləşmələri.....	12
1.2. Frazelogizmlərin təsnifatı məsələsi	18
FƏSİL II. Müasir ingilis dilində Feili Frazoloji Vahidlərin leksik, semantik və struktur cəhətləri.....	41-62
2.1. Feili Frazoloji Vahidlərin ümumi səciyyəsi	43
2.2. Müasir ingilis dilində Feili Frazoloji Vahidlərin leksik, semantik və struktur xüsusiyyətləri.....	51
FƏSİL III. Müasir ingilis dilində siyasi, mədəni, biznes diskursunda feili frazoloji vahidlərin işlədilməsi aspektləri.....	64-100
3.1. Diskurs haqqında ümumi məlumat.....	64
3.2. Müasir ingilis dilində şifahi və yazılı nitqdə siyasi, mədəni, biznes diskursunda Feili Frazoloji Vahidlərin işlədilməsi aspektləri	72
NƏTİCƏ.....	103
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	106
ƏLAVƏLƏR	123

GİRİŞ

Bütün canlı dillərin hamısına xas olan bir xüsusiyyət onların daima dəyişmə prosesinə məruz qalmasıdır. Dil dəyişmələri elə bir hadisədir ki, o, mütləq dilin bütün səviyyələrində özünü göstərir. Dil sisteminin və onun fəaliyyətinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri dildə işlənən, istifadə olunan vasitələrin seçilməsi məsələsidir. Yaşadığımız əsrdə xarici dillərin tədrisində öz həllini gözləyən məsələlər hələ də vardır. Belə məsələlərdən biri də frazeologiya bəhsi ilə bağlı məsələdir.

Artıq xeyli vaxtdır ki, bütün dünya ölkələrində ingilis dilinin öyrənilməsinə geniş yer verilir. Bizim ölkəmizdə də həmçini bu dilin öyrənilməsinə böyük diqqət yetirilir. Hər hansı bir dilin mükəmməl formada öyrənilməsi, o cümlədən ingilis dilinin öyrənilməsi onun frazeologizmlərini bilmədən mümkün deyildir. İngilis dilini öyrənən şəxslər üçün onun frazeologiya sahəsi böyük çətinlik törədir. Onlar əsasən bu dilin frazeologizmlərinin tərcüməsi zamanı böyük çətinliklərlə üzləşirlər.

Frazeologizmləri əksər hallarda başqa bir dildə olduğu kimi tərcümə etmək olmur və çox zaman mənasız, gülünc alınır. Bəzi tədqiqatçılar, o cümlədən S.İ.Abakumov, A.A.Reformatski, A.Arnold, L.A.Bulaxovski, E.İ.Levintova, Y.M.Volf, S.İ.Ojeqov, M. Ruzikulova və başqaları frazeologizmlərin bir dildən başqa bir dilə hərfən tərcüməsinin mümkün olmamasını qeyd etmişlər və bunun səbəbini həmin dillərin milli səciyyəsi ilə əlaqələndirmirlər. Bəzi dilçilər isə bu əlaməti frazeoloji vahidlərin dilin milli xüsusiyyətini əks etdirməsi ilə izah edirlər.

Azərbaycan dilçiliyində də bir çox alimlər - N.Ç.Vəliyeva, S.Cəfərov, Y.M.Seyidov, M.A.Şirəliyev, H.Bayramov, R.Rüstəmov, M.Hüseynzadə və başqaları bu məsələni müxtəlif şəkildə şərh etmişlər. Onlar frazeologizmlərin başqa dillərə eynilə tərcümə oluna bilməməsini qeyd edir.

İngilis dili frazeologizmlərinin tərcüməsi prosesində nəinki təcrübəsiz tərcüməçilər, həmçinin təcrübəli tərcüməçilər də çətinliklərlə üzləşirlər. Tədqiqatçılar frazeologizmlərin tərcümə problemlərini aradan qaldırmaq üçün müxtəlif fikirlər irəli sürmüşlər və müxtəlif tərcümə metodları təqdim etmişlər. Onlardan N.Ç.Vəliyeva, H.Baxşıyevin adlarını çəkmək yerinə düşərdi. Bundan başqa bir sıra xarici

mütəxəssislər də frazeologiyayı öz tədqiqat obyektinə çevirmişlər. Onlardan Ş.Balli, D.Bolinger, “Phraseology: An interdisciplinary Perspective” kitabının müəllifləri S.Qranger və F.Menier, “Middle English Phraseology: Problems Identifying the Source(s)” əsərinin müəllifi M.Borçersin adlarını da qeyd etmək lazımdır.

Bizim də əsas məqsədimiz ingilis dili frazeologizmlərinin struktur, leksik-semantik xüsusiyyətlərini tədqiq edib araşdırmaq, onların müəyyən diskurslarda işlədilməsini müəyyənləşdirmək, onların Azərbaycan dilinə tərcüməsi yollarını öyrənməkdən və tərcümə prosesində ortaya çıxan problemləri aradan qaldırmaq üçün mümkün köməklik göstərməkdən ibarətdir.

Mövzunun aktuallığı. Müasir dünyamızda baş verən qloballaşma prosesi ilə eyni vaxtda, dilçilik elminin tərkib hissələrindən biri olan frazeologiya sahəsində tədqiqatlar aparılmaqdadır və bu tədqiqatların dilçilik elmi üçün çox faydası danılmazdır.

Məlum olduğu kimi, ingilis dili Hind-Avropa dilləri ailəsinin german dilləri qrupuna aiddir və morfoloji quruluş baxımından ingilis dili analitik-flektiv dil hesab edilir.

İngilis dili materialı əsasında frazeoloji vahidlərin araşdırılması, onları təşkil edən elementlərin tədqiq olunması, dildəki Feili Frazeoloji Vahidlərin hansı modelə uyğun olaraq yaradılması və diskursun müxtəlif sahələrində - şifahi və yazılı diskursda - onların işlədilməsi bu dövrümüzdə frazeoloji vahidlərə xas xüsusiyyətlərin üzə çıxarılması müasir dövrümüzdə çox aktual bir məsələdir.

Bu tədqiqat işi müasir ingilis dilində feili frazeoloji birləşmələrin leksik-semantik və həm də struktur xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına, Feili Frazeoloji Vahidləri təşkil edən elementlərin müəyyənləşdirilməsinə və Feili Frazeoloji Vahidlərin müəyyən diskurs sahələrində işlənməsinə həsr edilmişdir. Müasir ingilis dilində və eləcə də bütün dillərdə danışığ aktının müvəffəqiyyətlə reallaşması üçün frazeoloji vahidlərdən çox geniş istifadə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlərlə bağlı bəzi məsələlərdən bu və ya digər şəkildə bəhs edilsə də, Feili Frazeoloji Vahidlərin siyasi, mədəni və biznes

diskursunda işlənməsi məsələsi indiyə qədər ayrıca və əsaslı şəkildə tədqiq olunmamışdır. Artıq əvvəldə də qeyd edildiyi kimi müasir ingilis dilində Feili Frazеoloji Vahidlərin yazılı və şifahi nitqdə biznes, mədəni və siyasi diskursda işlənməsi məsələləri işimizdə əsaslı şəkildə araşdırılaraq öyrənilmişdir ki, bu da həmin tədqiqatın mövzusunun aktual olmasını şərtləndirir.

Dissertasiyanın tədqiqat obyektі. Bu tədqiqat işinin obyektini müasir ingilis dilinin sintaksis bölməsinə daxil olan frazeologiya bölməsi təşkil edir.

Dissertasiyanın predmeti. Dissertasiyanın predmetini isə ingilis dilində feili frazeoloji birləşmələrin diskursda leksik-semantik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi və aşkara çıxarılması məsələləri təşkil edir. Biz tədqiqatımızda feili frazeoloji birləşmələrin formalaşması yolları, onların leksik-semantik xüsusiyyətləri və diskursda (şifahi və yazılı nitqdə) işlədilməsi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə çalışmışıq.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işin əsas məqsədi Feili Frazеoloji Vahidlərin diskursda leksik-semantik xüsusiyyətlərini araşdırmaqdan ibarətdir. Burada Feili Frazеoloji Vahidlərin əsasən siyasi, mədəni və biznes diskursunda araşdırmaq, onların strukturunu müəyyənləşdirmək və leksik-semantik xüsusiyyətlərini aşkara çıxartmaq, onların istifadə edildiyi müəyyən situasiyaları vermək və onları şərh etməkdən ibarətdir.

Bununla əlaqədar olaraq aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- müasir ingilis dilində söz birləşmələrinin spesifik xüsusiyyətlərinin araşdırılması;
- müasir ingilis dilində söz birləşmələrinin növlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- ingilis və Azərbaycan dillərində frazeologiya ilə bağlı mövcud olan elmi-nəzəri ədəbiyyatın araşdırılması, öyrənilməsi;
- hər iki dildə, o cümlədən rus dilində frazeologiya probleminə olan baxışlar;
- tədqiqata cəlb edilmiş ingilis dilində frazeoloji birləşmələrin yaranma modelləri;

- ingilis dilindəki feili frazeoloji birləşmələri təşkil edən elementlərin müəyyənləşdirilməsi, sistemləşdirilməsi və onların təhlil olunması;
- müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlərin leksik-semantik və struktur cəhətlərinin aşkarlanması;
- diskurs və diskursda Feili Frazeoloji Vahidlərin işlədilməsinin mümkünlüyü haqqında ümumi məlumat;
- tədqiqatda istifadə və təhlil etmək üçün ingilisdilli jurnal və qəzetlərdən diskurs parçalarının seçilməsi və sistemləşdirilməsi;
- müasir ingilis dilində şifahi və yazılı nitqdə siyasi, mədəni, biznes diskursunda Feili Frazeoloji Vahidlərin işlədilməsi aspektlərinin araşdırılması, onların təhlili olunması və ümumiləşdirilərək yekun nəticələrin əldə olunması.

Tədqiqatın metodu. Hər bir tədqiqat işini aparmamışdan əvvəl tədqiqat prosesində istifadə ediləcək metod və ya metodlar seçilir. Bu halda istifadə olunan, tədqiqata cəlb edilən metod və ya metodlar tədqiq edilən mövzu ilə sıx əlaqədar olaraq seçilir və ya seçilməlidir. Metodların düzgün seçilməsi yerinə yetirilən tədqiqat işinin obyektiv nəticəsini təmin edən faktlardandır. Bizim tədqiqatımızın mövzusu ingilis dilində feili frazeoloji birləşmələr və onların diskursiv xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması məsələsinə həsr olunduğundan biz həmin tədqiqatda başlıca olaraq müasir dilçilikdə qəbul edilmiş aşağıdakı metodlardan istifadə etmişik:

1. Sinxron-təsviri metod;
2. Müşahidə metodu;
3. Linqvistik təhlil metodu.

Tədqiqat işinin fərziyyəsi. Tədqiqat işinin fərziyyəsi ondan ibarətdir ki, müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlər diskursda işlənərkən leksik-semantik əlamətlərə malikdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Məlum olduğu kimi frazeologiya bəhsi və eləcə də onun hissələr çox maraqlı və mübahisə doğuran bir bölmədir. Bu mövzu ilə bağlı bir çox kitablar yazılmış və tədqiqat işləri aparılmışdır. Lakin ümumilikdə frazeoloji vahidlərdən və feili frazeoloji birləşmələrdən kifayət qədər bəhs olunsa da, indiyə

qədər feili frazeoloji birləşmələrin leksik-semantik xüsusiyyətləri və onların diskursda işlənməsinə dair demək olar ki, tədqiqatlar aparılmamışdır. Bu tədqiqat işi istisna olmaq şərtilə, bu vaxta kimi həm ingilis dilində feili frazeoloji birləşmələrin struktur, leksik-semantik və diskursiv xüsusiyyətləri tədqiq edilməmişdir. Tədqiqat işinin diskurs daxilində yerinə yetirilməsi bu işin daha sanballı olmasına təsir göstərmişdir. İngilis dili materialı əsasında aparılmış bu tədqiqat işində feili frazeoloji birləşmələrin şifahi və yazılı diskursda işlədilməsi xüsusiyyətləri bu işin elmi yeniliyi hesab edilə bilər.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Müasir ingilis dilində frazeologiya sahəsinin öyrənilməsi həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, dissertasiyada ingilis dilində frazeologiya və xüsusilə də Feili Frazeoloji Vahidlər və onların diskursda işlədilməsi məsələsi mexanizmi və prinsipləri üzrə nəzəri fikirlər ümumiləşdirilir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın praktik əhəmiyyətinə gəldikdə isə onu bildirmək lazımdır ki, dissertasiyada əldə edilmiş nəticələrdən frazeologiya, frazeoloji vahidlər və diskursda frazeoloji vahidlər problemlərinin şərh zamanı, eləcə də leksikologiya fənninin tədrisində geniş istifadə oluna bilər. Dissertasiyanın nəticələrindən leksikologiya fənninə həsr olunmuş mühazirə və seminarlarda, leksikologiyaya dair seçmə fənlərin tərtibində müxtəlif sistemli dillərin frazeologiya bəhsinin müqayisəli şəkildə öyrənilməsində bəhrələnmək olar. Bu da həmin tədqiqatın praktik əhəmiyyətə malik olduğunu sübut edir.

Müdafiəyə təqdim olunan əsas müddəalar. Dissertasiya işində aşağıdakı müddəalar müdafiəyə təqdim edilir:

- Feili Frazeoloji Vahidlərin ümumi səciyyəsi;
- Müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlərin struktur, leksik və semantik xüsusiyyətlərə malikdir;
- Müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlər şifahi nitqdə siyasi, mədəni, biznes diskursunda işlədilir;
- Müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlər yazılı nitqdə siyasi,

mədəni, biznes diskursunda işlədilir;

Müasir ingilis dilində Feili Frazoloji Vahidlər siyasi, mədəni, biznes diskursunda işlədilərkən müxtəlif tərcümə variantlarına malik ola bilər.

Tədqiqatın materialı. Tədqiqat üçün dil materialları, misallar müasir ingilis və amerikan yazıçıların əsərlərindən, eləcə də ingilis dilli qəzet və jurnallardan seçilmişdir.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin qrammatikası kafedrasında yerinə yetirilmiş və orada müzakirə edilərək müdafiəyə məsləhət görülmüşdür.

Dissertasiyanın əsas müddəaları respublikanın müxtəlif universitetlərinin elmi jurnallarında və eləcə də Rusiyada və Gürcüstanda nəşr edilən dünya səviyyəli toplularda dərc edilmiş məqalələrdə öz əksini tapmışdır. Bundan əlavə, dissertasiya üzrə yazılmış bir neçə məqalə Respublika və xarici ölkədə keçirilmiş elmi konfranslarda müzakirə edilmiş və onlar konfrans materialı kimi çap edilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı və əlavələrdən ibarət olub 135 səhifəni əhatə edir.

FƏSİL I

Müasir inglis dilində söz birləşmələrinin spesifik xüsusiyyətləri

Dilçiliyin mübahisəli məsələlərindən biri olan frazeologiya müasir dövrümüzdə nəinki öz aktuallığını itirmir, əksinə, dildə daha aktiv işlənərək yeni-yeni çalarlar kəsb edir (122). Frazeologiya ilə bağlı mənbələrin araşdırılması onunla bağlı problemin nəzəri və praktik baxımdan tam həll edilməməsindən xəbər verir. Əminliklə deyə bilərik ki, frazeoloji vahidlərdən (birləşmələrdən, idiomlardan) hər bir dildə geniş istifadə edilir.

Məlum olduğu kimi, nitqin dəqiqliyi və ifadəliliyi sözlərin, ifadələrin qanunauyğun şəkildə işlədilməsindən asılıdır və biz həmişə nitqimizi müəyyən qrammatik qaydalar əsasında qururuq. Sözlər kimi, bütövlükdə bir məna ifadə edən sərbəst və sabit söz birləşmələri də dilimizin lüğət tərkibinin zənginləşməsində böyük rol oynayır. Bir çox hallarda müəyyən mənanı bildirmək məqsədi ilə tək bir sözdən yox, həm də vəhdət təşkil etmiş sözlər qrupundan da istifadə olunur.

Dildə olan bütün sabit söz birləşmələrinin, bölünməz ifadə və ibarələrin məcmusuna frazeologiya deyilir. Frazeologiya mənşəcə yunan sözü olub, *phrases* - ifadə, *logos* - nəzəriyyə, elm sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Frazeologiya sabit söz birləşmələrinin qanunauyğun inkişafını, mənşəyini və yaranmasını, xüsusiyyətlərini, forma və məzmun zənginliyini, işlədilmə imkanını, semantik və qrammatik strukturunu, söz və sərbəst birləşmələrlə əlaqəsini tədqiq edir.

Dilçilikdə dil haqqında elmin başqa sahələri kimi, frazeologiya da iki hissəyə ayrılır:

1. Ümumi frazeologiya:

Ümumi frazeologiyada bir sıra inkişaf etmiş dillərin frazeoloji materiallarının tədqiqindən alınan nəticələr ümumiləşdirilir, bunun əsasında

frazeologiyanın ümumi problemləri müəyyənləşdirilir.

2. Xüsusi frazeologiya:

Xüsusi frazeologiyada isə frazeologiyanın elə bölməsidir ki, burada hər bir konkret dilin faktları əsasında həmin dilin frazeoloji sistemi, semantik strukturu və.s. cəhətləri təsvir olunur.

Frazeologiya nisbətən az öyrənildiyindən onun əsas tədqiqat obyektini təşkil edən söz birləşmələri üçün vahid konkret termin yaranmamışdır. Odur ki, bu sabit söz birləşmələri bir sıra dilçilərin əsərlərində müxtəlif adlar altında verilmişdir. Onlar sabit söz birləşmələrini frazeoloji vahidlər, frazeoloji birləşmələr, tərkib hissələrinə bölünməyən söz birləşmələri, idiomatik ifadələr, idiomlar, frazemlər, frazeologizmlər və.s. kimi çoxlu terminlər vasitəsi ilə adlandırmışlar. Belə müxtəliflik frazeoloji məsələləri dəqiq anlamağa maneçilik törədir və fikri yayındırır. Dildəki belə sabit söz birləşmələrinin “frazeologizm” termini ilə verilməsi daha məqsədə uyğun hesab edirik.

Fikrin ifadəsində nitqin bilavasitə tərkib hissəsini təşkil edən iki və ya daha artıq sözlərin birləşməsindən ibarət olub, komponentləri sintaktik və semantik cəhətdən parçalanmayan, quruluşca sərbəst söz birləşmələrinə və ya cümləyə oxşayan, dildə hazır şəkildə mövcud olub ənənəyə görə ya bir formada, ya da qrammatik cəhətdən dəyişdirilərək işlədilən konstruksiyalara frazeologizmlər deyilir. Frazeologizmi təşkil edən sözlər onun tərəfləri, yaxud komponentləri hesab olunur. Onlar frazeologizmlərdə üzvi surətdə elə birləşir ki, onları bir-birindən ayırmaq və hər bir sözü müstəqil mənada düşünmək qeyri-mümkündür. Frazeologizmləri təşkil edən sözlərin və ya elementlərin hamısı ümumilikdə bir mənə ifadə edirlər.

Frazeologizmlər dilin xalq fizionomiyası, onun orijinal vasitəsi, varlıq və zəka zənginliyidir. Onların həm məzmun, həm də forma etibarı ilə zənginliyi və dildə həddindən artıq işlədilməsi alimlərin diqqətini özünə cəlb etmişdir. Ona görə də frazeologiya dilçilik elminin bir şöbəsi olan leksikologiyanın xüsusi bir bölməsinə çevrilmişdir.

Frazeologizmlərin daxili mənə quruluşunun və xarici strukturunun, onların ayrı-ayrı dillərdə yeri və mövqeyinin açıqlanması, tərcümə olunma imkanlarının öyrənilməsi, milli və beynəlmiləl mahiyyətinin şərhı, onların işlənmə xüsusiyyətlərinin və istifadə olunma sahələrinin təhlili həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən aktualıq kəsb edir.

Frazeologizmlərdən istifadə insanlara öz fikirlərini dəqiq, qısa və idiomatik ifadə etmək imkanını verir. Onlar məfhumu dolaylı olsa da, konkret ifadə edir. Frazeologizmlərin əsas xüsusiyyətlərindən biri onların obrazlı, emosional, ifadəli olmasıdır. Belə ki, frazeologizmlər dilin ekspressivliyində və onun emosionallığında xüsusi rol oynayır. Onlar bu və ya digər anlayışı ayrı-ayrı sözlərdən dəfələrlə təsirli və obrazlı əks etdirir.

Frazeologizmlərdən həm bədii, həm publisistik, həm də digər üslublarda istifadə olunur. Onlar ədəbi dilin yazılı növündə, əsasən bədii üslubda yazılan əsərlərdə, xüsusi üslubi rola malikdir. Frazeoloji birləşmələr yazıçı fikrinin tutumunu böyüdür, bədii əsərin emosionallığını artırır, eləcə də üslubi keyfiyyətlərinin zənginləşməsinə xidmət eləyir. Yazıçı frazeoloji birləşmələri cümlədə işlədərkən mətnlə frazeoloji birləşmələrin qarşılıqlı münasibətini əsas götürür, yəni mətn frazeologizmlərin semantik çalarlarını dəqiqləşdirir, frazeologizmlər isə öz növbəsində mətnin çalarının artmasına zəmin yaradır. Böyük yazıçı və şairlərin əlində frazeologizmlər bu və ya başqa surətin danışığını fərdiləşdirmək, tipikləşdirmək üçün əsas vasitələrdən birinə çevrilmişdir.

Frazeologizmlər möhkəm milli xüsusiyyətə malikdir. Hər hansı bir xalqın frazeologizmlərini öyrənməklə, biz həmin xalqın mədəniyyəti, tarixi, həyat və yaşayış tərzı ilə yaxından tanış oluruq.

Hər bir dilin özünəməxsus frazeologizmləri vardır. İngilis dilinin də frazeologiya dünyası çox böyük, müxtəlif və rəngarəngdir. İngilis dilinin tarixi inkişafı nəticəsində əmələ gəlmiş bu mürəkkəb frazeoloji sistem qədər zəngindir ki, danışiq prosesində, frazeologizmbrın vasitəsi ilə bu və ya digər fikri aydın

şəkildə başqasına çatdırmaq mümkündür. İngilis dilin frazeologizmləri minillik tarixə malikdir. Onlar müxtəlif ictimai-tarixi şəraitdə və çox müxtəlif səbəblər əsasında əmələ gəlmişdir. İngilis dilinin frazeologizmlərinin əmələgəlmə mənbəyi, əsasən, xalq danışığı dili, yazılı ədəbiyyat və folklor olmuşdur.

1.1. Sərbəst və sabit söz birləşmələri

Söz birləşmələrinin tədqiqi əsasən rus dilçiliyində vüsət almışdır. Amma söz birləşmələri haqda hələ çox-çox əvvəllər danışılmış, müzakirələr aparılmışdır. Söz birləşmələri haqda Azərbaycanlı alimlərin araşdırmalarını nəzərdən keçirək.

İlk olaraq qeyd edək ki, Mirzə Kazımbəyin “Грамматика турецко-татарского языка” kitabı ilk qrammatika kitabı hesab edilir və bu kitabda “söz birləşmələri” termini “sintaksis” termininə ekvivalent qəbul edilmişdir (30, 48-49).

M.Şirəliyev və M.Hüseynzadənin “Azərbaycan dilinin sərfi” dərsliyində (1946) söz birləşmələri və cümlədən bəhs edilmişdir. Bu dərslikdə “söz birləşmələri” “ifadələr” adı altında verilmişdir və müəlliflər “söz birləşmələri” və ya “ifadələr” dedikdə iki sözün birləşməsini nəzərdə tutmuşdur. Müəlliflərədən biri - M.Hüseynzadə daha sonralar “təyini söz birləşmələri” haqda yazmışdır.

Azərbaycan dilçiliyində söz birləşmələri, eləcə də təyini söz birləşmələri haqda yazan dilçilərədən biri də Z.Tağızadə olmuşdur. Dilçilikdə söz birləşmələri məsələsinə toxunan dilçilərədən biri də “Dilçiliyin əsasları” əsərinin müəllifi N. Məmmədovdur.

Dildə mövcud olan sözlər nitq prosesində iki formada birləşə bilər:

- 1) söz birləşmələri şəklində;
- 2) cümlə şəklində (30, 51).

XIX əsrdə ilk dəfə M.V.Lomonosov söz birləşmələri haqda bəzi fikirlər söyləmişdir. E.ə. II əsrdə A.Diskolanın fikrincə bir nitq hissəsi olaraq zərf feilə

yanaşa bilir və onun mənasını bu və ya başqa cəhətdən izah edir. Bununla da belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, A.Diskola söz birləşmələrinin mahiyyətini tam izah edə bilməsə də, ona doğru addım atmağa müvəffəq olmuşdur. (30, 53).

Söz birləşmələri haqda qədim dünya hökmdarlarından Siseron da yazmışdır. Lap əvvəllər adlar və feillər söz birləşmələrinin mərkəzində gəlmişlər, daha sonralar isə köməkçi nitq hissələri də onların sıralarına əlavə edilmişdir.

M. V.Lomonosov “Российская Грамматика” əsərində söz birləşməsi haqda xeyli fikirlər irəli sürmüşdür. O, söz birləşmələrinin ümumi cəhətləri, formaları, onların əmələgəlmə yolları haqında məlumat vermiş və söz birləşmələrində mühüm yer tutan qrammatik əlaqələrin iki növü - uzlaşma və yanaşma əlaqələri haqda danışmışdır.

Rus dilçiliyində söz birləşmələri haqda fikir söyləyən dilçilərdən biri də F.F.Fortunatovdur. O, “hissəciyin deyil, bütöv bir sözün başqa bir sözə birləşməsindən əmələ gəlib, istər psixoloji hökm, istərsə də onun hissələrini ifadə edən” vahidləri söz birləşmələri adlandırmışdır. (30, 56). F.F.Fortunatov söz birləşmələrini iki qrupa ayırmışdır:

a) mübtəda və xəbərin əlaqəsindən yaranan birləşmələr (bitmiş söz birləşmələri);

b) iki müstəqil sözün birləşməsindən əmələ gələn, lakin cümlə təşkil etməyən birləşmələr. (bitməmiş söz birləşmələri).

Digər mütəxəssis A.M.Peşkovskinin fikrincə cümlə yalnız “söz birləşmələri”ndən yarana bilər. (30, 57)

Qeyd edilənlərdən savayı A.V.Şapiro, T.P.Lomtev, Y.İ.Ubryatova, N.A.Baskakov da söz birləşmələri məsələsinə toxunmuşlar.

N. A.Baskakovun fikirləri diqqəti cəlb edir. Onun fikrincə “söz birləşməsi” dedikdə idiomları, mürəkkəb sözləri və cümlələri də bura daxil edir. O, söz birləşmələrini müstəqil mənalı sözlərin qeyri-predikativ formada sərbəst birləşməsi kimi qəbul edir. (30, 59).

A.A.Şaxmatov da F.F.Fortunatov kimi söz birləşmələrini bitişmiş və bitişməmiş olaraq iki yerə ayırır və bitmiş söz birləşmələrinin əsas əlaməti kimi onların predikativ xarakterə malik olduğunu göstərir. (30, 59).

Türk dillərində də söz birləşmələri geniş tədqiqat obyektinə müləkkətdir. M.N.Balakayev, Y.İ.Ubryatova, N.A.Baskakov, S.S.Mayzel də sözügedən məsələni tədqiq etməklə məşğul olmuşlar.

AMEA-nın nəşr etdiyi “Müasir Azərbaycan dili” kitabında söz birləşmələrinin ismi, feili və zərfi növlərindən danışılmışdır. (30, 62). Bu qeyd edilənlərdən başqa H.Mirzəzadə, S.Cəfərov, H.Bayramov, R.Rüstəmov, A.Həsənov, M.Hüseynzadə, M.A.Şirəliyev, Y.M.Seyidov, N.Məmmədov və s. -nin frazeologiya sahəsində tədqiqat aparmaqda rolu böyük olmuşdur.

Söz birləşmələrinin təsnifi məsələsinə gəldikdə bu baxımdan müxtəlifliyin olduğunu qeyd etmək lazımdır. Tərəflərinin leksik-semantik xüsusiyyətlərinə görə söz birləşmələri iki növə ayrılır:

1. Sərbəst söz birləşmələri;
2. Sabit söz birləşmələri (və ya qeyri-sərbəst söz birləşmələri)

Sərbəst birləşmələr sintaksisdə öyrənilir, sintaksisin əsas tədqiq obyektlərindən biri sayılır.

Sərbəst söz birləşmələrin komponentləri müstəqil mənalı (təmmənalı) sözlərdən ibarət olur və həmin sözlər birləşmə daxilində də ilkin leksik mənasını və ya məna müstəqilliyini mühafizə edib saxlaya bilər.

gardner of the school - məktəbin başbanı,
trees of the forest - meşənin ağacları,
engine of the car - maşının mühərriyi.

Sərbəst birləşmənin elementləri həm mənaca, həm də qrammatik cəhətdən bir-biri ilə bağlı olur. Tərəflərin nominativ mənası və tərəflər arasında sintaktik əlaqələr aydın müşahidə edilir. Əgər sərbəst birləşmələr dildə hazır şəkildə olsa idi, onlar dilin lüğət tərkibində olardı və onları ayrı-ayrı sözlərlə yanaşı, lüğətlərə daxil etmək lazım gələrdi. Dilimizdə sərbəst birləşmələrin

özləri deyil, quruluş modelləri mövcuddur. Nitq prosesində dilin lüğət tərkibindən məqsədəuyğun sözlər seçilib götürülür, həmin modellər əsasında birləşmələr avtomatik olaraq yaradılır və cümləyə daxil edilir.

Ən işlək söz birləşməsi modellərindən biri aşağıdakıdır:

s ö z + yiy. hal şəkl. -ın + s ö z + III ş. məm. şəkl. -ı

at - ın + nal - ı

the horseshoe of the horse

Bu quruluş modeli körpəlikdən hər bir insanın nitq vərdişləri kompleksində möhkəmlənir. Bu cür birləşmələrin əlvanlığı artıq nitq fəaliyyəti ilə, danışanın məqsədi, bilik dairəsi, şəxsi-psixoloji keyfiyyətləri, təfəkkür inkişafı, həyat materialını qavrama, dərk etmə, adlandırma qabiliyyəti və s. ilə bağlıdır. Beləliklə, dil birləşmələr üçün modellər verir, nitq fəaliyyəti onu məqsədəuyğun şəkildə lazımı lüğət materialı ilə hərəkətə gətirir.

Onu da qeyd edək ki, bir sıra sərbəst birləşmə modelləri mürəkkəb söz yaradıcılığı üçün baza rolunu oynayır. Yəni mürəkkəb sözlər söz birləşmələrinin quruluş modelləri əsasında yaranır. Məsələn, mürəkkəb söz yaradıcılığı üçün geniş imkanlara malik olan ismi birləşmə modellərindən bir neçə nümunə:

sifət + isim ----- uca boy - ucaboy (adam) (tall height or man)

say + isim ----- beş guşə - beşguşə (ulduz) (five-points - five pointed star)

isim + III ş. məm. ş.-li isim ----- su qabı - ayaqqabı (jar, shoes)

isim + düzəltmə sifət ----- dağ gövdəli - dağgövdəli adam (very tall, tall man)

sifət + düzəltmə sifət ----- qara saçlı - qarasaçlı (adam) (black haired, black haired man) və s.

Sabit (və ya qeyri-sərbəst) birləşmələr də sərbəst birləşmə modelləri əsasında qurulur. Bir sıra sərbəst birləşmələr kimi, bunlar da cümlənin bir üzvü olur. Lakin sərbəst birləşmələrin komponentləri mənə müstəqilliyinə malik

olduğu, həqiqi mənada işləndiyi halda, sabit birləşmələrin komponentlərindən biri zəif, yaygın, son dərəcə ümumi semantikasi ilə, yaxud tərəflərdən birinin və ya hər ikisinin məcazi mənada işlənməsi ilə birləşmə komponentlərinin ayrılmazlığına səbəb olur. Belə birləşmələrin bir qisminə tərəflərdən biri həm qrammatik, həm də leksik mənə, digəri yalnız qrammatik mənə daşıyır. Məsələn:

Hər tərəf zil qaranlığa bürünmüşdü - Everywhere was dark.

*Sən də, qızım, gözəl balam, sevsən ürəklə, Yaman gündə ayrı düşmə
öz ilqarından. (S.Vurğun) - If you, my girl, my baby, love deeply,
Don't part with your lover, in bad days.*

*Bir qədər havada gəzdikdən sonra yatmaq istəyirdik - Ahving
walked in the open air, we were longing to sleep.*

Yuxarıdakı cümlələrdəki *hər tərəf*, *yaman gündə*, *yatmaq istəyirdik* birləşmələri yanaşma əlaqəsi əsasında yaranmış ismi və feili birləşmələrdir. Həmin birləşmələrin asılı tərəfi olmadan əsas tərəf heç bir konkret mənə ifadə etmir. Sərbəst sintaktik birləşmələrin tərəfləri müstəqil cümlə üzvü keyfiyyətinə malik olduğu halda, qeyd etdiyimiz birləşmələrin tərəflərini ayırmaq olmaz və bu cür birləşmələrin tərəfləri cümlənin bir mürəkkəb üzvü kimi (1-ci misalda *hər tərəf - mübtəda*, 2-ci misalda *yaman gündə - zaman zərfliyi*, 3-cü misalda *yatmaq istəyirdik - xəbər*) çıxış edir.

Azərbaycan dilində ənənəvi olaraq, mümkün olan söz birləşmələrinin üzvlərə ayrılması məsləhət görülür. Məsələn, yanaşma əlaqəli birləşmələr kimi, uzlaşma, idarə əlaqəli birləşmələrin (*evin qapısı*) tərəflərini də, Hind-Avropa dillərində, eyni zamanda bir sıra türk dilçilik ədəbiyyatında olduğu kimi, müxtəlif üzvlərə ayıra bilərik.

Əslində, bizim indiki təhlil üsulumuzun (yəni tərəflərin birlikdə bir üzv hesab olunmasının) heç bir elmi əsası yoxdur. Eləcə də biz feili birləşmələrin - tərkiblərin hansı üzvlərdən ibarət olduğunu qanuni sintaktik təhlil prosesində üzə çıxara bilərik. Lakin, dediyimiz kimi, ənənəvi olaraq feili və ismi

birləşmələri cümlənin mürəkkəb üzvü kimi təhlil edirik. Ona görə də sərbəst sintaktik birləşmələrlə sabit birləşmələri bu məqamda, yəni cümlə üzvü vəzifəsində eyniləşir. Halbuki sabit birləşmələr cümlənin mürəkkəb üzvü hesab olunmaqla komponentləri ayrı-ayrılıqda üzv şəklində təhlil edilməli olan sərbəst birləşmələrdən müəyyən xüsusiyyətinə görə fərqlənməlidir.

Sabit (qeyri-sərbəst) birləşmələrin bir qismi tərəflərindən birinin və ya hər ikisinin məcaziliyi əsasında əmələ gəlir və dilçilikdə “frazeoloji vahidlər” (“frazeoloji birləşmələr”) adlandırılır. Ona görə də sabit birləşmələrin özlərini də iki növə ayırmaq lazım gəlir:

1. sabit leksik birləşmələr,
2. sabit frazeoloji birləşmələr.

Məlumat üçün onu da bildirək ki, bu vaxta qədər bizim dilçilikdə “sabit birləşmələr” adı altında yalnız frazeoloji birləşmələr nəzərdə tutulmuşdur. İlk dəfə olaraq, sabit birləşmələrin birinci qrupunu (sabit leksik birləşmələri) sərbəst birləşmələrlə frazeoloji birləşmələr arasında bir həlqə kimi qeyd edirik.

Sabit söz birləşmələrin aşağıdakı quruluş modelləri vardır:

Qeyd etdiyimiz kimi, yanaşma əlaqəli birləşmələrin asılı tərəfi cümlədə təyin olur, əsas tərəfi müxtəlif vəzifələrdə - mübtəda, xəbər, tamamlıq və zərflik vəzifələrində işlənir. Lakin bu model əsasında qurulan birləşmələrin bir qismində əsas tərəf leksik semantikasının zəifliyinə görə cümlədə müstəqil çıxış edə bilmir, ona görə də asılı tərəflə birlikdə bir üzv kimi götürülür.

Semantik yük asılı tərəfdə olduğundan həmin tərəf əsas tərəfi mənaca konkretləşdirir. Azərbaycan dilində bu cür birləşmələrin əsas tərəfi əksərən yer, ay, gün, an, vaxt, tərəf, zaman, şey və s. tipli izahedici söz olmadan konkret mənə ifadə edə bilməyən sözlərlə ifadə olunur. Məsələn:

Durduğum yerdə işə düşürəm.

Sonda onu qeyd edək ki, sərbəst söz birləşmələri semantik və struktur baxımından böyük müstəqilliyə malik olurlar. Bu cür birləşmələr natiqlər tərəfindən nitq prosesində məqsəddən asılı olaraq qurulur. Sərbəst söz

birləşmələri həm də leksik baxımdan motivasiya olunmuş (lexically motivated) şəkildə mövcud olur, yəni birləşmənin leksik mənası onun komponentlərinin mənasından əxz edilir və ya başa düşülür.

Bu cür birləşmələrdən başqa dildə leksik baxımdan motivasiya olunmamış (lexically non-motivated) şəkildə mövcud olan birləşmələr də vardır ki, onları frazeoloji vahidlər və ya idiomlar adlandırırlar. Bu tipli birləşmənin leksik mənasını onun komponentlərinin mənasından əxz etmək mümkün deyildir.

1. 2. Frazeologizmlərin təsnifatı məsələsi

Məlum olduğu üzrə dil tarixi, ictimai hadisədir. Onun bu cəhəti dilin başqa sahələri kimi, onun frazeologiyasına da aiddir. Belə ki, hər bir konkret dilin frazeoloji vahidləri də zəruri ehtiyat nəticəsində tədricən formalaşaraq zənginləşmə prosesi keçirib və sistem halına düşmüşdür. Frazeologizmlər hər bir xalqın həyat və yaşayış tərz, sənəti-peşəsi, miflək rəvayətləri, dini və mövhəmi təsəvvürləri, adət-ənənəsi, dünyagörüşü ilə əlaqədar yaranmış və indi də yaranmaqdadır.

Həm dildəki frazeoloji materialın məcmusu və həm də bunlar haqqında elm şöbəsi frazeologiya adlanır. Frazeologiyanın belə iki məna ifadə etməsi dilçilikdə qüsurdur. Dilin leksik tərkibi leksika, leksikadan bəhs edən şöbə leksikologiya adlandırıldığı kimi, frazeoloji tərkibi bildirmək üçün frazika, frazika haqqında biliyi isə frazeologiya adlandırmaq lazımdır.

Frazeologiya dilçiliyin tam müstəqil şöbəsi kimi hələ çox gəncdir. Lakin, bu heç də o demək deyildir ki, frazeologiya məsələləri ilə əvvəllər məşğul olunmamışdır. Bu məsələ alimlərin diqqətini çoxdan cəlb etmiş və frazeologiya “gizli” inkişaf yolu keçmişdir.

Frazeoloji vahidlərin birinci müşahidəçiləri - lüğət tərtib edənlər - leksikoqraflar olmuşlar. Lüğət tərtib edənlər bəzi sözlərin mənalarını itirdiyini

müşahidə etmişlər.

Filoloqların diqqətini cəlb edən frazeoloji material ilk dəfə məcmuə şəklində toplanmaqla kifayətlənmiş, bunların xüsusiyyətlərinə, mənə və quruluşlarına, müxtəlif tipə malik olduqlarına fikir verilməmişdir. “Rusiyada belə məcmuələr üç yüz il bundan əvvəl meydana gəlmişdir”.

Dilçilik ədəbiyyatında frazeologiyanın tədqiqat obyektindən bəhs edən müəllifləri iki qrupa bölürlər:

1. Ümumiyyətlə hər hansı bir dildə hazır şəkildə olan söz birləşmələrinin hamısını frazeologiya hesab edənlər.

Dilçilikdə bunlardan birincisi “geniş mənada frazeologiya”, ikincisi “dar mənada frazeologiya” adlandırılır.

Frazeologiyanın öyrənilməsində prioritet Rusiyanın və ya post-Sovet ölkəsinin üzərinə düşür. Dildə hazır şəkildə işlədilən söz birləşmələrinin hamısını frazeologiya hesab edən rus dilçiləri aşağıdakılardır:

Rus dilçilərindən A.A.Bulaxovski frazeologiyaya hazır şəkildə işlədilən sitat materialı kimi baxaraq, ümumiyyətlə fikir mübadiləsi zamanı istifadə edilən sabit söz birləşmələrinin hamısını frazeologiyanın tədqiqat obyektini hesab edib, ona belə tərif vermişdir:

“Frazeologiyaya, adətən, dildə mənə cəhətdən parçalanmayan, lakin işlək sitat materialı kimi möhkəmlənən atalar sözləri, məsəllər, yazıçıların “qanadlı sözlər” şəklində düşmüş ifadələr və bunun kimiləri daxildir. Onlar müəyyən bütövlük təşkil edən söz birləşmələridir. (55)

B. N. Qolovinin fikrincə isə frazeologizmlər danışan tərəfindən hazırlanmır. Onlar dildə hazır şəkildə mövcuddur. Hamı onlardan hazır şəkildə dil vahidi kimi istifadə edir.

Rus dili lüğətində frazeologiyaya verilmiş tərifdə dildəki sabit söz birləşmələrin və ifadələrin məcmusu ilə yanaşı, ədəbi cərəyanlara, müəyyən dövrdəki ictimai təbəqələrə və ya qruplara məxsus üslubi ifadələr də frazeoloji vahid (FV) hesab olunur.

Rus dilçiliyində N.M.Şanski frazeologiya üzərində əhəmiyyətli və əsaslı araşdırma aparmışdır. N. M. Şanski “frazeoloji ifadə” adı ilə dildəki iki və ya daha artıq çox vurğulu sözdən ibarət mənaca tam, söz tərkibi və quruluşca sabit şəkildə işlənən vahidləri nəzərdə tutur. O, FV-lərin diferensial əlamətlərini işləyib hazırlamışdır. N. M. Şanski FV-ləri söz və söz birləşmələri ilə qarşı-qarşıya qoymuşdur və Vinoqradovun klassifikasiyasını şərh etmişdir və özünün IV tipini yaratmışdır lakin bu elə də uğurlu alınmamışdır.

N. M.Şanski təsnifatı daha da genişləndirərək sabit söz birləşmələrinin üç deyil, aşağıda verilmiş dörd tipinin olduğunu müəyyənləşdirmişdir:

1. frazeoloji birikmələr (сращение);
2. frazeoloji bitişmələr;
3. frazeoloji birləşmələr;
4. frazeoloji ifadələr.

O, sözlərin həqiqi mənası üzərində yaranıb, öz lüğəvi tərkibinə və qrammatik qovuşmasına görə möhkəm, həm də aydın sabit söz birləşmələrini frazeoloji ifadələr adlandırmışdı (118). N. M. Şanski düşünür ki, frazeoloji ifadələrin ümumi mənası onun tərkibinə daxil olan sözlərin mənası ilə bağlıdır. Məsələn:

Live and learn “bəşikdən qəbrə qədər öyrən!”.

Müasir ingilis dilinin frazeologizmləri aşağıdakı kimi təsnif oluna bilər:

1. Frazeoloji birikmə.

Tərkibindəki sözlərin müstəqil mənalarını tamamilə itirməsi nəticəsində əmələ gələn sabit söz birləşmələrinə frazeoloji birikmələr deyilir. Dilçilikdə bu tip sabit söz birləşmələri idiomlar da adlandırılır. Bu söz birləşmələrin əsas əlaməti onların semantik cəhətdən bütövlüyüdür. Frzaeoloji birikmələrə aşağıdakı söz birləşmələrini misal göstərmək olar:

to kick the bucket - ölmək;

to send smb. to conventry - bir kəsi baykot etmək;

to rain cats and dogs - şiravaran yağış yağmaq;

Kilkenny cats - qatı düşmənlər.

Frazeoloji birikmələr onları təşkil edən komponentlərinin məcazi mənaları əsasında əmələ gəlir. Bu cür birləşmələrin bədiilik xüsusiyyətləri yalnız tarixi nöqteyi-nəzərdən açıqlanır. Məsələn:

“Kilkenny cats” frazeologizmi bir əfsanədən götürülmüşdür. Əfsanəyə görə Kilkenny və Irishtown arasında XVIII əsrdə baş vermiş müharibə nəticəsində hər iki şəhər dağılıb.

Beləliklə frazeoloji birikmələrdə həqiqi mənə ilə məcazi mənə arasındakı əlaqə itir və məcazi mənə onlar üçün ön plana keçir. Frazeoloji birikmələrin aşağıdakı xüsusiyyətləri var:

1. Frazeoloji birikmələrin komponentləri sırasına arxaizmlər də daxil ola bilər.
 2. Bu tip birləşmələri sintaktik cəhətdən parçalanmaq mümkün deyildir.
 3. Onların komponentlərinin yerlərini dəyişdirmək əksər hallarda qeyri-mümkündür.
 4. Bu birləşmələrin tərkibinə söz daxil ola bilmir.
 5. Frazeoloji birikmələrin tərkibindəki sözlər öz leksik mənalarını itirərək onların komponentlərinə çevrilir və ümumi bir mənanı ifadə edir.
- Məsələn:

to kick the bucket - to die - ölmək;

to send smb to Coventry - to ignore - məhəl qoymamaq.

2. Frazeoloji bitişmə.

Elə sabit söz birləşmələri vardır ki, onların tərkibindəki sözlərdən birinin həqiqi mənası az da olsa, nəzərə çarpır. Bu tip birləşmələr frazeoloji bitişmələr adlanır. Frazeoloji bitişmələrə aşağıdakı söz birləşmələrini misal göstərmək olar:

to spill the beans - sirr vermək;

to burn bridges - körpüləri yandırmaq;

to throw dust into smbs eyes - bir kəsin başını aldatmaq/ gözüne

kül üfürmək;

to be narrow in the shoulders - zərəfat başa düşməyən;

to stick like a leech - zəli kimi yapışmaq;

out of the frying pan into the fire - yağışdan çıxıb yağmura düşmək.

Frazeoloji bitişmələrlə frazeoloji birikmələr arasında bənzərlik çoxdur. Onlar bədiilik və məcazilik baxımından qismət oxşardır. Frazeoloji bitişmələri başa düşmək üçün onun komponentlərini məcazi mənada dərk etmək lazımdır. Məsələn:

to make a mountain out of a molehill frazeologizmi *qarışqadan fil düzəltmək (bir şeyi çox şişirtmək)* kimi tərcümə edilir.

Burada molehill sözü *çox kiçik* mənasında, mountain sözü isə *çox böyük* mənasında dərk edilir.

Frazeoloji bitişmələrə xas olan digər xüsusiyyət onlarda omonimlik hadisəsinin olmasıdır. Bu o deməkdir ki, onları eyni zamanda həm həqiqi, həm də məcazi mənada başa düşmək mümkündür. Məsələn:

It was very tiresome as I had to swim against the current cümləsinin Azərbaycan dilində tərcümə variantları aşağıdakı kimi olacaq:

Axının əksinə üzmək çox yorucu idi.

Bu cümlədə “to swim against the current” birləşməsi *axının əksinə üzmək* mənasını verir. Bu birləşmənin daşdığı məcazi mənə isə *bir kəsə qarşı çıxmaq (getmək), bir kəsin əksinə getmək-dir*.

Frazeoloji birikmələr kimi frazeoloji bitişmələrin də özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Bu birləşmələr yüksək bədiilik xüsusiyyətlərinə malikdir və onlar mövcud olan digər sabit söz birləşmələrinə mənaca uyğun gəlir. Məsələn:

to throw dust into smb's eyes - kiminsə gözüna kül üfürmək (yalan danışmaq);

to burn bridges - körpüləri yandırmaq (əlaqələri kəsmək).

2. Frazeoloji bitişmələr komponentlərinin semantik xüsusiyyətlərini

qoruyub saxlayır. Məsələn:

to put a spoke in smb 's wheel - kiminsə təkərinin altına ağac parçası qoymaq (işinə pəl vurmaq, mane olmaq)

3. Frazeoloji bitişmələrdə emosionallıq və ifadəlilik həlledici rol oynayır.

Məsələn:

to throw dust into smb 's eyes - kiminsə gözünə kül üfürmək;

to point the devil blacker than he is - qara məni basınca mən qaranı basım.

4. Frazeoloji bitişmələrin komponentlərinin yerini dəyişmək qeyri-mümkündür. Məsələn:

to hold one's cards close to ones chest - sirrini bərk-bərk qorumaq (möhkəm saxlamaq).

5. Frazeoloji bitişmələr sözlərin və yaxud söz birləşmələrinin sinonimi ola bilər. Məsələn:

to gild refined gold = *to paint the lily* - qızılı qızıl suyuna salmaq (lazımsız işlə məşğul olmaq).

3. Frazeoloji birləşmələr;

Sabit birləşmələrin mühüm bir növünü frazeoloji birləşmələr təşkil edir. Frazeoloji birləşmələr məcazilik əsasında yaranır - birləşməni təşkil edən tərəflərdən biri və ya hər ikisi məcazlaşmış olur. Məcazilik belə birləşmələri həm sərbəst, həm də yuxarıda qeyd etdiyimiz sabit birləşmələrdən fərqləndirir. Frazeoloji birləşmələr (bəzən onlara *frazeoloji vahidlər*, *frazeologizmlər*, *frazeoloji tərkiblər*, *frazemlər* və s. də deyilir) tarixən sərbəst birləşmə modelləri əsasında, sərbəst birləşmələrin tərəflərinin məcazlaşması, qaynayıb-qovuşması, bir məfhumun ifadəçisinə çevrilməsi əsasında formalaşmış olur. Sərbəst birləşmələrdən və sabit birləşmələrin əvvəlki növlərindən fərqli olaraq, frazeoloji birləşmələr məcazlaşma mərhələsi keçdikdən sonra dilin lüğət tərkibinə daxil olur, ayrı-ayrı sözlərlə yanaşı, lüğət tərkibindən götürülüb cümləyə daxil edilir. Onlar leksikləşmiş olduğundan cümlənin sadə bir üzvü

kimi çıxış edir.

Məsələn:

a bosom friend - ürək dostu;

to frown ones eyebrows - qaşlarını çatmaq;

Adams apple - xirdək, hülqum;

to pay attention to somebody - bir kəsə diqqət yetirmək.

Frazeoloji birləşmələrin ən mühüm xüsusiyyətləri ekspressivlik, metaforiklik və emosionallıqdır.

1. Ekspressivlik - əlamətin yüksək keyfiyyətdə ifadəsidir. Frazeoloji vahidlər bu cəhətdən onlara ekvivalent olan sözlərdən çox fərqlənir. Yada salmaq - xatırlamaq, dünyasını dəyişmək - ölmək, bel bağlamaq - inanmaq, ürəyi qopmaq - qorxmaq və s. kimi leksik və frazeoloji birləşmələri müqayisə etmək kifayətdir.

2. Metaforiklik (çoxmənalılıq) frazeoloji birləşmələrin yüksək obrazlılığı deməkdir.

3. Emosionallıq danışan şəxsin hisslərinin ifadəsi dərəcəsi ilə bağlıdır və bu xüsusiyyət frazeoloji birləşmələrdə daha qabarıq olur. Bütün bu cəhətlərə görə frazeoloji birləşmələr adi sözlərdən yüksəkdə durur və bədilik vasitəsi kimi dildə böyük rol oynayır.

Frazeoloji birləşmələr yüz illər boyu tədricən sərbəst birləşmə modelləri əsasında əmələ gəlir. Bu proses hər bir dildə olduğu kimi, Azərbaycan dilində də davam etməkdədir. Ona görə də bir sıra söz birləşmələri dilimizdə həm həqiqi, həm də məcazi mənada işlənməkdədir. Məsələn:

ağız açmaq - to ask for something, quyruq bulamaq - make/suck up to

smb, yolunu azmaq - to loose one 's way

Frazeoloji birləşmələr sərbəst birləşmələrdən yarandığı üçün onların arasında əsaslı forma fərqi olmur. Fərq sərbəst birləşmələrin tərəfləri arasında sintaktik əlaqənin mütəhərrikliyində, canlılığında, frazeoloji birləşmələrdə isə əlaqələrin sabitliyində, donuqluğundadır. Frazeoloji birləşmələrin tərəfləri

məcəzələşmə imkanlarına görə fərqlənir. Bəzi birləşmələrdə məcəzilik güclü, bəzilərdə zəif olur. Məcəzilik az və zəif olduqda sərbəst birləşmə ilə frazeoloji birləşmələri fərqləndirmək çətin olur.

Frazeoloji birləşmələrin də özünəməxsus bəzi xüsusiyyətləri var:

1. Frazeoloji birləşmələrin komponentlərindən birini dəyişmək mümkündür. Məsələn:

a bosom friend - ürək/könül dostu,

bosom buddy - yaxın yoldaş/sirdaş.

2. Bu birləşmələrin əsas tərəfini onun sinonimi ilə əvəz etmək olar. Məsələn:

pitched battle - amansız döyüş,

və ya *fierce battle* - sərt/qızgın/amansız döyüş.

3. Onların komponentlərinin yerini dəyişmək mümkündür. Məsələn:

Sisyfean labour = *a labour of Sisyphus* - sizif əməyi

4. Bu tip birləşmələrin komponentlərindən birinin müsbətqil, digərinin isə asılı olması mütləqdir. Məsələn:

Abosom friend - ürək dostu dedikdə insana yaxın yalnız onun dostu ola bilər, düşməni yada bir başqası ola bilməz.

4. Frazeoloji ifadələr. Frazeoloji ifadələr dedikdə öz tərkibinə görə sabit olan birləşmələrdir ki, onlar semantik baxımdan bölünə bilər və tam sərbəst mənası olan sözlərdən təşkil olunur (bu da onları sərbəst söz birləşmələri ilə yaxınlaşdırır). Lakin ünsiyyət zamanı onlar hazır nitq vahidləri kimi yaradılır ki, bu da onları frazeoloji vahidlərlə yaxınlaşdırır. Frazeoloji ifadələrə deyimləri, atalar sözlərini, nominativ mənə daşıyan sabit birləşmələri aid etmək olar. Məsələn:

Defendants of peace - sülh müdafiəçiləri;

Labour success - əmək uğurları;

Socialist competition - sosialist yarışması;

A.A.Reformatski, yuxarıdakı tədqiqatçıların qeyd etdiklərindən əlavə

olaraq, dildəki “spesifik sözləri” də frazeoloji vahid hesab edir və əhalinin müxtəlif qrupunun nitqi üçün spesifik olan sözləri və söz birləşmələrini “frazeologiya” adlandırır. O, öz dərsliyinin sonrakı nəşrində bu meyarı dəyişdirərək, frazeologiyaya aşağıdakı tərifini verir:

“Əhalinin sinfi mənsubiyyətinə və ya ixtisasının əlamətinə, ədəbi cərəyanlara və ya ayrı-ayrı müəlliflərə məxsus spesifik söz və söz birləşmələrini frazeologiya adlandırmaq olar”. (104)

A.A. Reformatskinin yuxarıdakı tərifindəki spesifik sözlər müstəsna olmaqla, bir sıra başqa dilçilər də frazeologiyayı geniş mənada nəzərdə tuturlar. Y. M. Qalkina-Fedoruk, Q. Dementiyeva, A. P. Mordvilko, S. Q. Qavrin, Y. R. Qepner, S. A. Fessalonitski, İ. V. Arnold, L. P. Smit, V. N. Telya dildə hazır şəkildə olan sabit söz birləşmələrinin hamısını frazeologiyaya hesab edirlər.

2. İkinci qrupa daxil olan dilçilər dildə hazır şəkildə olan söz birləşmələrinin hamısını deyil, onlardan nitq və ya dil vahidlərinə ekvivalent olub, komponentləri mənə və quruluşca parçalanmayan qismini frazeologiyaya adlandıranlardır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, tədqiqatçıların xeyli hissəsi didlə olan bütün və hər cür sabit söz birləşmələri deyil, onların müəyyən qismini frazeologiyaya adlandırır və bununla əlaqədar olaraq frazeologiyaya müvafiq tərif verirlər.

Dilçilik tarixində frazeologiyanın tədqiqat tarixi Ferdinand de Sössür və Ş. Ballidən başlayır.

Ferdinant de Sössür dildəki sabit söz birləşmələrini sərbəst söz birləşmələrindən belə fərqləndirir:

“Biz hər şeydən əvvəl, külli miqdarda ifadələrə rast gəlirik ki, bunları dilə aid etmək lazımdır. Bunlar dildə elə hazır nitq parçalarıdır ki, adətən daxilindəki ayrı-ayrı mənələrə malik olan sözləri dəyişmək mümkün olduğu halda, bu, məqbul sayılmaz. Bu söz birləşmələrinin ənənəyə görə daşdığı mənə komponentlərinin bütövlükdə mənasından və sintaktik quruluşundan asılıdır.

Bu cür söz birləşmələri düzəldilmir, bunlardan dildə hazır şəkildə istifadə olunur”.

Dilçilikdə frazeologiya ilə bağlı yekdil fikir yoxdur və bu məsələsi hələ də öz həllini gözləyir. Frazeoloji vahidlərin tədqiqi ilə bağlı bir çox təsnifatlar və nəzəriyyələr mövcuddur ki, onlar müxtəlif istiqamətlərdə aparılır.

XX əsrin əvvəllərində frazeologiya məsələləri ilə ilk dəfə İsveçrə dilçisi ü məşğul olmuşdur. O, dilçilik tarixində birinci olaraq frazeologiyani leksikologiyanın müstəqil şöbəsi kimi müəyyənləşdirmişdir. Ş.Balli nitqdə iki növ söz birləşmələrinin olduğunu müşahidə etmiş, bunlardan sabit söz birləşmələrinin sirri onu xüsusi olaraq maraqlandırmışdır. Bu növ birləşmələri frazeoloji qrup adlandıraraq onları sinxronik planda şərh etməyə çalışmışdır. Bu cür nəzəriyyələrdən birincisi Şarl Ballinin banisi olduğu “Frazeologiya nəzəriyyəsi”dir. Onun “Üslubiyyatın xülasəsi”, “Краткий очерк стилистики” (1905) və “Fransız üslubiyyatı” (1909) (45) kitabları söz birləşmələrinə həsr edilmişdir. Ş.Balli özünün “Üslubiyyatın xülasəsi” kitabında söz birləşmələrinin ilk təsnifatını vermişdir. Müəllif fransız dilində frazeologiyanın ənənəyə görə işlədilməsini qeyd edərək yazır ki, dildə bir sıra sözlər başqa sözlərə nisbətən bir-biri ilə daha sıx bağlılığa meyl edir.

Ş.Balli söz birləşmələrini dörd qrupa bölür:

1. sərbəst söz birləşmələri;
2. adi birləşmələr;
3. frazeoloji qrup;
4. frazeoloji birləşmələr.

Ş.Balli qeyd edilən bu dörd qrup birləşmələri ayrı-ayrılıqda aşağıdakı kimi şərh edir:

1. Sərbəst söz birləşmələri - bu cür birləşmələrin hər bir üzvi ayrılıqda olduğu kimi birləşmə daxilində də öz müstəqilliyini saxlayır və parçalana bilər.

2. Adi birləşmələr - bu söz birləşmələrinin tərkibindəki sözlər qismən müstəqildir. Adi birləşmələrin tərkibində bəzi dəyişikliklər etmək mümkündür.

3. Frazeoloji qrup - bu söz birləşmələri nisbi müstəqilliyini saxlayan sözlərin köməyi ilə düzəlir. Frazeoloji qruplarda komponentlərin yenidən qruplaşdırılması mümkündür. Onun komponentlərinin qismən başqa sözlə əvəz edilməsinə yol verilir.

4. Frazeoloji birləşmələr - elementləri tamamilə bir-biri ilə sıx əlaqədə olan birləşmələrdir. Bu cür söz birləşmələrinin tərkibindəki sözlər öz mənalarını itirərək, birlikdə ümumi bir mənə ifadə edir. Frazeoloji birləşmələrin komponentlərinin dəyişdirilməsi qeyri-mümkündür.

Beləliklə, Ş. Balli söz birləşmələrini onların sabitlik dərəcəsinə görə müqayisə etmişdir. O, söz birləşmələrini sxematik olaraq bu qruplara bölmüş, lakin onların geniş şərhini verməmişdir.

Şarl Balli də öz kitablarında fransız dilinin frazeologiyasından geniş bəhs etmişdir. Ş.Balli özünün növbəti “Fransız dilinin üslubiyyatı” kitabında adi söz birləşmələrini və frazeoloji qrupu “ara tip” kimi adlandırmışdır. Müəllif belə ifadələrə feili birləşmələri misal göstərmişdir. Sonradan Ş.Balli söz birləşmələrinin yalnız iki qrupunu qeyd etmişdir:

1. sərbəst söz birləşmələri;
2. frazeoloji birləşmələr.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ş.Balli “frazeoloji birləşmə” adı altında nəzərdə tutduğu semantik qrupdan olan frazeoloji vahidlərin xarici cəhətinin xüsusiyyətindən bəhs edərkən bunlarda üç əlamətin olduğunu göstərir:

1. Onların tərkibindəki sözlər ayrı yazılır.
2. Bu birləşmələrin tərkibindəki sözlər sabit sırada olur və onların komponentləri arasına başqa söz daxil etmək qeyri-mümkündür.
3. Bu tip birləşmələrin komponentlərindən heç birini başqa sözlə əvəz etmək mümkün deyil.

O, dildə sabitləşən söz birləşmələrini “frazeoloji ifadə”, onlardan nisbi müstəqilliyini saxlayan sözlərin iştirakı ilə düzələn söz birləşmələrini “frazeoloji qrup”, elementləri tamamilə bir-birilə əlaqədar olan söz birləşmələrini

“frazeoloji bitişmə” adlandırmışdır. Bunlardan başqa, görkəmli dilçi, Ş. Balli “ara tip” adlı qrupu da qeyd etmişdir.

Şarl Balli bütün söz birləşmələrini eyni bir xətt üzərində sadəcə əks qütblərdə yerləşdirməyin mümkünlüyünü bildirmişdir. Bir qütbə dərhal parçalanan (sərbəst söz birləşmələrini), digər qütbə isə bir-biri ilə sıx bağlı olanları (frazeoloji qrupları, frazeoloji vahidləri və s.) yerləşdirməyi göstərmişdir. Müəllifin fikrincə frazeoloji qruplar həm əsas, həm də məcazi mənada işlənə bilər, frazeoloji vahidlər isə birbaşa və ya ilkin mənada işlənmirlər. O, adi feillərin ifadələrlə əvəz olunmasının mümkünlüyünü göstərmişdir. Belə mümkün formaların bəzilərinə baxaq:

Победить = *одержать победу* - *qalib gəlmək, qələbə çalmaq* - *to win*;

Решить = *принять решение* - *qərara gəlmək, qərar vermək, qərar qəbul etmək* - *to decide*.

Ş.Balli frazeoloji birləşmələrin əlamətini müəyyənləşdirməkdə birləşmənin həm zahiri, həm də daxili cəhətinə nəzər yetirməyi mühüm şərt hesab edirdi. O, sabit söz birləşmələrini öz əsərində leksik semantik və üslubi-məna cəhətdən şərh etmişdir. Dilçilik tarixində sabit söz birləşmələrinə bu şəkildə yanaşmaq tamamilə yeni idi. Ş.Ballinin nəzəriyyəsi frazeologiyanın inkişafına böyük təsir göstərmişdir

X. Kasares ispan dilində tamamilə sözlərin birləşməsindən düzələn sabit söz birləşmələrinin nitq hissələrinə ekvivalentliyindən bəhs edir, bunları isim, sifət, feil, zərf və nidaya ekvivalent olmasına görə qruplaşdırır. Sonra o, tam mənası olmayan sözlərin birləşməsindən əmələ gələn qrupun xüsusiyyətlərindən danışır, bunları, yəni “bağlama” səciyyəsi daşıyanları sintaktik vəzifələrinə görə iki qrupa bölür:

- 1) bağlayıcı vəzifəsində işlənənlər,
- 2) sözünü vəzifəsində işlənənlər.

Sovet dilçiliyində frazeologiya məsələlərinə dair ilk dəfə 1931-ci ildə Y.

I. Polivanov fikir söyləmişdir. O, frazeologiyaya xüsusi əhəmiyyət verərək demişdir ki, frazeologiyanın leksikologiyaya münasibəti sintaksisin morfologiyaya olan münasibəti kimidir. O, frazeologiyaya xüsusi əhəmiyyət verərək demişdir ki, frazeologiyanın leksikologiyaya münasibəti sintaksisin morfologiyaya olan münasibəti kimidir. E.D.Polivanov kəmiyyət baxımından FV-lərin sintaktik vahidlərlə, məna baxımından isə leksik vahidlərlə eyni ölçülü olduğunu göstərmişdir. O, FV-lərin ayrı fənn kimi ayrılması ideyasını əsaslandırırmışdır. (101, 57-62).

S. İ. Abakumovun 1936-cı ildə “Sözlərin sabit birləşmələri” adı altında çapdan çıxmış məqaləsində sabit söz birləşmələrini idiomatika və frazeologiya adı altında iki qrupa ayırmışdır. S. İ. Abakumova görə, tərcümə edilməyən, məna bütövlüyü olan, leksik və semantik cəhətdən bölünməyən, sabit söz sırasını mühafizə edən bütün birləşmələr idiomatikaya aiddir. Şablonlar, ədəbi sitatlar, ştamp xarakterli birləşmələr frazeologiyaya məxsusdur. Buraya aid olan vahidlərin komponentləri məna müstəqilliyini az itirir. Həmçinin bu tipli vahidlər bir sözün ekvivalenti ola bilmir. Bu bölgü frazeologiyayı düzgün təsəvvür etməyə heç cür imkan vermir. (34).

XIX əsrin II yarısında rus alimlərindən A.A.Potebnya, İ.İ.Sreznevski, F. F. Fortunatov, A. A. Şaxmatov və başqaları frazeoloji materialın elmi təhlili ilə məşğul olmuşlar. Onlar öz əsərlərində yeri gəldikcə frazeoloji materialı, əsasən sintaktik baxımdan işləmişlər. Başqalarından fərqli olaraq F.F.Fortunatov və onun davamçıları frazeoloji vahidlərin həm semantik, həm qrammatik əlamətlərini aydınlaşdırmağa çalışmışdır.

Frazeologiyanın bir dilçilik fənni kimi geniş şəkildə faktik dil materialı ilə əsaslandırılması V.V.Vinoqradovun adı ilə bağlıdır. Dilçiliyin tarixində frazeologiyanın leksikologiya çərçivəsindən çıxıb tam müstəqil şöbə kimi formalaşmasında sovet alimi V.V.Vinoqradovun xidmətləri böyükdür. Onun 40-cı illərin sonunda çap olunmuş əsərlərində rus dilinin frazeologiyası elmi aspektdə şərh edilmişdir. V.V.Vinoqradov dilçilik fənni kimi rus dili FV-lərini

göstərmişdir. O, rus dilində FV-lərin əsas tiplərini göstərmişdir. O, rus dilinin materialı əsasında frazeologizmləri üç semantik qrupa bölüşdürür. Ümumiyyətlə, V.V.Vinoqradovun frazeologiya konsepsiyası frazeologiyani dərinəndən dərk etməyə kömək etmiş və tədqiqatın istiqamətini bu sahəyə yönəltdir.

Keçən əsrin 50-60-cı illərdə frazeologiya sahəsində ciddi tədqiqatlar aparılmış və dilçiliyin xüsusi şöbəsi kimi fərqləndirilmişdir. Həmin əsrin 60-cı illərində frazeologiya nəzəriyyəsi bir neçə istiqamətdə yaranmış, frazeoloji məsələlər ayrı-ayrı mövqelərdən şərh edilməyə başlanılmışdır. Daha sonralar V.V.Vinoqradov frazeoloji vahidləri birləşmələr (сращения), frazeoloji qrupları isə frazeoloji vahid adlandırmışdır. (60; 61).

A. İ. Smirnitiski öz dərsliyində frazeoloji vahidi məzmun, quruluş və formasına görə sözlə müqayisə edərək, onların oxşar və fərqli cəhətlərini göstərir. A. İ. Smirnitiskiyə görə, bunların arasındakı ortaq cəhət hər ikisinin dildə hazır şəkildə işlədilən material olmasından, fərqli cəhət isə bunların formalaşmasından, yəni sözün “tam şəkildə” formalaşmasından, frazeoloji vahidin isə komponentlərinin birlikdə deyil, hər birinin “ayrılıqda” formalaşmasından ibarətdir. A. İ. Smirnitiski öz dərsliyində frazeoloji vahidlərin struktur tiplərini, komponentləri arasındakı fərqli cəhətləri, frazeoloji vahidlərin müxtəlif funksiyalarda işlədilən tiplərini müəyyənləşdirməyə xüsusi fikir verir. (108, 197) Müəllif bu qəbildən olan sabit söz birləşmələri struktur cəhətdən “birzırvəli”, yəni tam mənalı sözlə bir köməkçi sözün birləşməsindən əmələ gələnələr, “ikizırvəli”, yəni iki tam mənalı sözlə bir köməkçi sözün birləşməsindən düzələnələr, “çoxzırvəli”, yəni ikidən çox tam mənalı sözün bir köməkçi sözlə birləşməsindən yarananlar olmaq üzrə qruplaşdırır. O, “birzırvəli” sabit söz birləşmələri sırasına “give up”, “make out”, “ring up” və başqa bunun kimi feilləri aid etmişdir. Bundan başqa, o, ingilis dilinin frazeoloji vahidlərini üslubi cəhətdən də nəzərdən keçirərək, onları iki qrupa ayırır:

1) Üslubi cəhətdən neytral olub məcaziliyini itirən sabit söz birləşmələri. Bu birləşmələrin sırasına *to fall in love - sevmək*, *to get up - yataqdan qalxmaq* kimi sabit söz birləşmələrini aid etmək olar.

2) Xüsusi idiomlar. Bu birləşmələrə isə *to take chair* “iclası açmaq” frazeoloji birləşməsini misal göstərmək olar.

Müəllif bundan başqa idiomatikliyə meyl etməyən “rough sketch”, eskiz tipində olan sabit söz birləşmələrindən də bəhs edərək belə birləşmələri frazeoloji vahid hesab etmir və onları dilin “ənənəvi birləşmələri” adlandırır. Lakin A. İ. Smirnitski frazeoloji vahidin əsas xüsusiyyəti olan sabitlik məsələsini, idiomatikliyini, mahiyyətini və bunların sadəcə olaraq dildə təkrar olunan ənənəvi söz birləşməsindən fərqi tam genişliyi ilə göstərmişdir.

V. L.Arxañgelski frazeologiya probleminə həsr etdiyi iri həcmli monoqrafiyasında rus dili frazeoloji vahidlərini “frazemlər” və “sabit frazalar” olmaq üzrə iki yerə bölür, bunların hər birinin özünə məxsus xüsusiyyətlərindən bəhs edilir və onlara geniş tərif verilir ki, bunun da əsas cəhətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Frazeoloji vahid dilin inkişaf tarixinin hazırki mərhələsində öz birləşmələrinin tam və qəti kombinasiyasıdır.

2. Bunlar nitqdə hazır şəkildə işlədilir.

3. Ən azı müəyyən ardıcılıqla gələn iki leksik səviyyədə olan sözün qəti müəyyənləşmiş birləşməsindən ibarətdir.

4. Qrammatik cəhətdən söz birləşməsi və cümlə modeli əsasında dildə mövcud olmuş və ya mövcud olan qaydalara əsasən formalaşmışdır.

Bunlardan başqa V.L.Arxañgelski dilçilik ədəbiyyatında terminlərin frazeoloji münasibətindən də bəhs etmişdir. O, yalnız söz birləşməsi şəklində olan terminləri frazeologiyaya aid etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəllif öz əsərində frazeoloji vahidlərdən danışarkən “sabit frazalar” adı altında rus dilindəki atalar sözlərini, məsəlləri və s. geniş mənada frazeologiya kimi nəzərdə tutur.

Beləliklə, son illərə qədərə sovet dilçiliyində, o cümlədən frazeologiya problemi ilə daha çox məşğul olan rus dilçiliyinin özündə də bu sahənin tədqiqat obyekti hələ qəti şəkildə konkretləşməmişdir. Akademik V. V. Vinqradovun dediyi kimi, dilçilik fənnləri sırasında frazeologiya sahəsinin mövqeyi son dərəcə qeyri-müəyyən olaraq qalmaqda idi. Lakin son illərdə frazeologiyanın tədqiqat obyekti, istərsə də frazeologiyada onun mövqeyi artıq müəyyənləşməyə başlamışdır. Biz bunu A. V. Kuninin, V. P. Jukovun, M. T. Tağıyevin tədqiqat-larında və bir sıra başqa yeni tədqiqat əsərlərində görə bilərik.

A.V.Kunin də frazeologiyayı dərindən tədqiq edən tədqiqatçılardandır. O, özünün “Müasir ingilis dilinin frazeologiyası” kitabında frazeoloji məsələlərdən geniş bəhs etmiş, ingilis dili frazeologizmlərinin geniş təsnifatını vermişdir. (84; 85, 34-67).

V.P.Jukov rus dili frazeologiyasına həsr etdiyi tədqiqatında frazeologizmlərin komponentlərinin sözlərlə əlaqəsini, bunlar arasında oxşar əlamətləri, leksik, semantik və sintaktik planda frazeoloji vahidlərin sözlərdən fərqlənən cəhətlərini göstərir. Müəllif frazeologiyayı dar mənada götürərək tədqiq edir, bununla yanaşı o, başqa sabit söz birləşmələrin az bir qisminin frazeologiya xüsusiyyətini kəsb etməklə dilin xüsusi frazeologiyasına daxil olduğunu qeyd edir. Müəllif frazeoloji vahidə “frazeologizm” adı ilə aşağıdakı tərif verir:

“Frazeologizm ” adı altında dilin ayrılıqda formalaşan sabit söz birləşmələrini düşünülür ki, bunların da komponentləri kommunikativ əlaqədə tam (və ya ən aşağısı ümumi analitik) mənə kəsb edir və bir qayda olaraq bitmiş cümlə yaratmır”.

M. T. Tağıyev rus dili feili frazeologiyasının tədqiqat obyektinə “dar mənada” yanaşaraq, frazeologiyayı geniş mənada nəzərdə tutanlarla razılaşmır. Bununla əlaqədar olaraq müəllif yazır ki, müasir filologiyada elə vəziyyət yaranmışdır ki, bunun nəticəsində “frazeologiya” anlayışı hədsiz dərəcədə

genişləndirilir, buraya həm sözlər, həm də idiomlar və tərkibi terminlər, sabit sintaktik konstruksiyaların bütün növləri, atalar sözləri, məsəllər, hikmətli sözlər, qanadlı sözlər, çoxlu miqdarda şifahi və yazılı nitqə məxsus olan ştamplar daxil edilir.

M. T. Tağıyev frazeologiyanın obyektinin bu cür qeyri-müəyyən bir şəkildə başa düşülməsinin səbəbini bu sahədə dərin elmi-nəzəri prinsipə əsaslanan metodoloji əsasın işlənilməməsində və filoloji elmlər sahəsində dilçiliklə ədəbiyyatşünaslıq irsinin genetik əlaqəsinin az tədqiq edilməsində görür. Müəllif frazeologiyanın obyektindən bəhs edərkən yazır:

“Dilçilik elmlərindən biri olmaq etibarını ilə frazeologiyanın vəzifəsi yalnız dil strukturuna aid olan söz birləşmələrini tədqiq etməkdir. Frazeologiyanın predmetinin xüsusi dilçilik mənada başa düşülməsi bu məsələnin ədəbiyyatşünaslıq-dilçilik və xüsusi ədəbiyyatşünaslıq mənada başa düşülməsindən fərqlənir”.

S.İ.Ojeqov frazeologiyayı iki mənada təsəvvür edir. O, frazeologiyayı dar və geniş anlamda fərqləndirmişdir. S. İ. Ojeqova görə, geniş mənada frazeologiya dedikdə buraya hər cür sabit birləşmələr - atalar sözləri, məsəllər, idiomlar, ibarələr, ədəbi klişələr, rəvayətli ifadələr, qanadlı sözlər və sair daxildir. Lakin dar mənada frazeologiya dedikdə isə ancaq sözün ekvivalenti olan frazeoloji vahidlərin məcmusudur. Frazeologiyayı belə fərqləndirmək və onunla da kifayətlənmək doğru deyil. Frazeoloji material dilin lüğət tərkibinin bir hissəsidir. Buna görə də, əlbəttə, frazeologiya dedikdə onu lüğəvi vahidlərin məcmusu kimi nəzərdə tutmaq lazımdır. (99, 178).

S.İ.Ojeqov elmə, texnikaya, sənayeyə, incəsənətə və s. sahələrə aid olan söz birləşməsi şəklindəki terminlərin hamısını deyil, ümumi dil terminologiyası sistemindən kənara çıxan, başqa sözlə əvəz olunan və ya daxilində müstəqil nominativ mənaya malik olmayan sözlər işlənən söz birləşmələrini frazeologiyanın tədqiqat obyekti hesab edir.

İstər dildə hazır şəkildə olan söz birləşmələrinin hamısını frazeologiya

hesab edən, istərsə də dildəki söz birləşmələrinin hamısını deyil bir qismini frazeologiya hesab edən dilçilərin çoxu frazeologiyani üslubiyyatın tədqiqat obyektini kimi nəzərdə tuturlar.

Azərbaycanda da frazeologiya sahəsində xeyli iş görülmüşdür. Azərbaycan dilçiliyində bu mövzu ilə əlaqədar bir sıra əsərlər yazılmış, frazeologiyanın ümumi və xüsusi məsələləri aydınlaşdırılmışdır.

Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə “idiomatizm” termini B. Çobanzadə ilə F. Ağazadənin birlikdə yazdıqları “Türk qrameri” dərsliyində işlənilmişdir.

Frazeologiya problemi Azərbaycan dilçiliyində, əsasən, yaxın vaxtlarda tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmişdir. Azərbaycan dilinin frazeologiyası barədə ilk dəfə M. Hüseynzadə öz “Müasir Azərbaycan dili” adlı dərsliyində məlumat vermişdir. Bundan sonra S. Cəfərovun Azərbaycan dilinin idiomlarından bəhs edən məqaləsi çap olunmuşdur. O, özünün “Müasir Azərbaycan dilinin leksikası” kitabında idiomlara dair geniş məlumat vermişdir.

S. Cəfərov Azərbaycan dili frazeoloji vahidlərini bir bütöv halda doğru olaraq “sabit söz birləşmələri” adlandırır. Lakin o, əvvəlcə idiomları “sabit idiomlar” və “qeyri-sabit” idiomlar olmaq üzrə iki qrupa ayırır. Müəllif bundan sonra qeyri-sabit idiomları “qovuşma idiomlar”, “birləşmə idiomlar” və “uyuşma idiomlar” adı ilə üç növə bölür. Lakin bu növlərin münasibətlərinin izahında dəqiqlik gözlənilməmişdir.

Ə. Orucovun Azərbaycan dilinin izahlı lüğətinə həsr etdiyi əsərində frazeologiyanın leksikoqrafiya ilə əlaqədar məsələlərinə toxunulur. Bir qədər sonra A. Qurbanovun qiyabiçi tələbələr üçün frazeologiyanın bəzi məsələlərinə həsr edilmiş “Metodik göstəriş əvəzi” adlı vəsaiti çapdan çıxmışdır. 1963-cü ildə M. Paşayevanın Rusca-Azərbayanca lüğətlərində rus dili frazeoloji vahidlərinin, 1965-ci ildə B. H. Tahirbəyovun V. İ. Leninin Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş əsərlərində atalar sözləri və zərb-məsəllərin verilməsinə həsr etdikləri namizədlik dissertasiyalarında frazeologiyanın bəzi ümumi məsələlərinə toxunulmuşdur.

Bundan başqa H. Bayramovun “Azərbaycan dilinin frazeologiyasının əsasları” adlı dərs vəsaiti Azərbaycan dili frazeologiyasının tədqiqi tarixində mühüm hadisədir. Frazeologiyanın obyektı, frazeologizmlərin əlamətləri, mənə növləri, onların söz və sərbəst söz birləşmələri ilə əlaqəsi, əmələgəlmə yolları kimi məsələləri öz şərhini geniş şəkildə ilk dəfə bu əsərlərdə tapmışdır.

Y. Seyidov öz monoqrafiyasında dildəki sərbəst və sabit söz birləşmələrindən bəhs edərək, sərbəst söz birləşmələrinin əsil qrammatik birləşmə kimi söz birləşmələri haqqında sintaktik təlimin əsas və vahid obyektı olduğunu, sabit söz birləşmələrin isə dilin tarixi inkişaf prosesində yarandığını və dilimizdə dəyişmədən, yəni hazır şəkildə işlədildiyini göstərir. Onun fikrincə sərbəst və sabit söz birləşmələri haqqında bir-birindən fərqli fikirlərin meydana çıxması həmin birləşmələr arasındakı oxşar cəhətlərlə əlaqədardır. Bu birləşmələrin oxşarlığı isə onların mənşəyi ilə bağlıdır. Bu birləşmələr dildə müxtəlif deyil, eyni mənşəyə malikdir, daha doğrusu, sabit söz birləşmələri sərbəst söz birləşmələrinin mənə inkişafı, mənə dəyişikliyi nəticəsində yaranmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Y. Seyidov sabit söz birləşmələrinin sərbəst söz birləşmələrindən yaranması fikrini əsaslandırmaq üçün V. V. Vinqradovun, S.İ.Ojeqovun, N. M. Şanskiyin və başqa dilçilərin adlarını çəkir, onların bu və ya digər əsərlərinə işarə edir. (22). Lakin həmin mənbələrdə sabit söz birləşmələrinin heç də hamısının sərbəst söz birləşmələrindən əmələ gəlməsindən bəhs edilmir.

S. N. Muratov mürəkkəb sözləri, tapmacaları və daha başqa ifadələri dilin sabit söz birləşmələrinin sırasına daxil edir. Beləliklə onun anlayışında sabit söz birləşmələrinin əhatə dairəsi birinci qrupdakından daha geniş miqyas alır. Bununla belə S. N. Muratov sabit söz birləşməsi adlandırdığı bu müxtəlif konstruksiyaaların heç də hamısını frazeoloji vahid hesab etmir. Məsələn:

M. Hüseynzadə atalar sözü, məsəlləri idiomatik ifadələri konkret şəkildə qeyd etdiyi kimi, buraya konkret olmayan “başqa frazeoloji birləşmələr”i də

daxil edir.

K. Əliyev obrazlı müqayisələri də frazeologiyanın tədqiqat obyektı kimi verir. Ə. Orucov isə bu məsələdən bəhs edərkən yazır:

“Məlum olduğu kimi, frazeologiya anlayışı olduqca genişdir və buraya yalnız mənası komponentlərinin mənasından asılı olmayan parçalanmaz leksik birləşmələr deyil, başqa sabit birləşmələr də - atalar sözləri, məsəllər, aforizmlər, qanadlı sözlər, peşə ifadələri, klassik poeziyada rast gəldiyimiz çox işlənən formul şəklinə düşmüş spesifik ənənəvi ifadələr və.s. daxildir.”

N. Rəhimzadə Azərbaycan dili frazeoloji materialını iki yerə bölür:

a) öz leksik-semantik parçalanmazlığı ilə fərqlənən obrazlı ifadələr (idiomlar)

b) sabit söz birləşmələri.

Beləliklə, onun anlayışında sabit söz birləşmələri deyil, frazeologiya daha geniş mənə daşıyır.

“Müasir Azərbaycan dilində söz birləşmələri” kitabında verilmiş “sabit söz birləşmələri” sərlövhəli hissədə belə söz birləşmələri adı ilə frazeologiyayı geniş mənada nəzərdə tutan müəlliflərdən fərqli olaraq, frazeologiya dar mənada nəzərdə tutulmuş, atalar sözü və başqa ifadələr buraya daxil edilmişdir. Beləliklə, bizim də anlayışımızda “frazeologiya” ilə “sabit söz birləşməsi” məfhumu eyniyyət təşkil edir, lakin bu eynilik birinci qrupdan olan müəlliflərin anlayışından fərqlidir.

Bizə görə, frazeologiyayı dar mənada götürərək, dilçilik fənlərindən biri kimi onun tədqiqat obyektinə hər cür sabit birləşmələri deyil, yalnız dil strukturasının tərkib hissəsi kimi işlənənləri aid etmək lazımdır.

Beləliklə frazeologiyanın dərinədən tədqiqinin zəruriliyi dilçiləri belə bir qənaətə gətirmişdir ki, dilçiliyin bu sahəsi leksikologiyanın tərkib hissəsi deyil, xüsusi dilçilik fənnlərindən biri kimi nəzərdə tutulmalıdır. Bu fikir son illər ərzində artıq hamı tərəfindən qəbul olunmuşdur.

Hər bir dil mürəkkəb frazeoloji sistemə malikdir və hər bir dildə

frazeologizmlər müəyyən tiplərə ayrılır. Bunun üçün isə əsas meyar həmin birləşmələrdəki sözlərin bir-birinə yanaşma və qovuşma dərəcəsi əsas götürülür. Frazeoloji vahidlərin komponentlərinin bir-birinə qovuşma dərəcəsi olduqca müxtəlifdir.

Frazeologiya ilə bağlı geniş araşdırmalar aparmış digər alim V.V.Vinoqradov rus dilinin materialı əsasında frazeoloji vahidləri üç semantik qrupa bölmüşdür: (60)

1. frazeoloji birləşmələr.
2. frazeoloji bitişmələr.
3. frazeoloji birləşmələr.

V.V.Vinoqradov bu qeyd olunan qrupların hər birinin özünəməxsus əlaməti olduğunu göstərmişdir. O, frazeoloji birliklərdən bəhs edərkən yazır ki, bunların ümumi mənası ilə komponentlərinin mənası arasında heç bir yaxınlıq, əlaqə, hətta potensial əlaqə belə yoxdur. Bunların tərkib hissələri dildəki bir və ya digər sözlə eyni səs tərkibinə malik olsa da, bu cür qarşılıqlı əlaqə omonimlikdən başqa bir şey deyildir.

Frazeoloji bitişmə sözün potensial ekvivalentidir. Bu cəhətdən bunlar frazeoloji birikməyə yaxınlaşır, lakin öz mənə quruluşlarının mürəkkəbliyi, komponentlərinin mənə əlaqəsinin potensial şəkildə mövcud olması ilə frazeoloji birikmələrdən fərqlənir. Frazеoloji bitişmə xarici səs forması ilə sərbəst söz birləşməsinə uyğun gəir. Frazеoloji birləşmədə sərbəst mənada olmayan sözlərin sinonimlərlə əvəz edilməsi mümkündür.

V.V.Vinoqradov bu bölgüsündə frazeoloji birləşmə adlandı-rılan qrup ilk baxışdan Ş. Ballinin təsnifatındakı “frazeoloji qrup” və ya “adi birləşmələr”ə oxşasa da, əslində bunlar bir-birindən kəskin sürətdə fərqlənir. Belə ki, V. V. Vinoqradovun bölgüsündə frazeoloji birləşmə səciyyəsi daşıyanların komponentlərindən biri ancaq məhdud sözlərlə frazeoloji cəhətdən “bağlı məna” daşıyır. Ş. Ballinin təsnifatında isə, özünün qeyd etdiyi kimi *“birləşmə parçalandıqdan sonra sözlər öz mənalərini saxlayır”*.

Qeyd etmək lazımdır ki, V. V. Vinqradovun söz birləşməsi şəklində olan və frazeoloji səciyyə daşıyan terminləri “fazeoloji bitişmələrə” aid edir və onları həmin qrupdan olan frazeoloji vahidlərdən ayırmağın lazım gəldiyini yazır.

V.V.Vinqradovun bu təsnifatı bir müddət həm rus dilinin, həm də bir sıra başqa dillərin frazeologiyasından bəhs edən əsərlərdə tamamilə məqsəduyğun sayılmış və olduğu kimi saxlanılmışdır. Lakin son dövrlərdə bir sıra dillərin frazeologiyası ilə daha dərinlən məşğul olan tədqiqatçılar bu təsnifatın özünü doğrultmadığını bildirirlər. V.V.Vinqradovun bu təsnifatı N.N.Amosova tərəfindən bəyənilməmişdir. O, bu bölgünün dərin təhlilini verərək bildirmişdir ki, buradakı təsnifat vahid bir prinsipə əsaslanmır, bunun da səbəbi, iki əvvəlki semantik qrup - frazeoloji birikmə və frazeoloji bitişmə - komponentlərinin mənasından asılı olmayaraq, ümumi mənalarının dərk edilməsi dərəcəsinə görə müəyyənləşdirildiyi halda, “fazeoloji birləşmələr” adı ilə üçüncü qrupa aid edilənlər tərkibindəki sözün başqa leksik vahidlərlə məhdud şəkildə birləşməsi əlamətinə görə səciyyələndirilir. O, göstərmişdir ki, V.V. Vinqradov frazeoloji vahidin daxilən ayrılıqda formalaşması problemini, frazeoloji vahidlərin tərkib hissələrinin müxtəlif tiplərinin müəyyənləşdirilməsi kimi məsələləri nəzərə almamışdır. V.V.Vinqradovun özü daxilində daşıdıqları ümumi mənaya zəif də olsa işarə olan frazeoloji vahidləri frazeoloji birikmə hesab edir. Daha sonra, N.N.Amosova qeyd edir ki, V. V. Vinqradovun “fazeoloji bitişmənin mənası onun komponentlərinin mənası ilə bağlı deyildir” fikri inandırıcı deyildir. Əgər nitq prosesində biz əvvəlcədən məlum olan idiomatik birləşmənin mənasını başa düşə bilirsə, deməli, burada həlledici məsələ onun komponentlərinin mənası ilə əlaqədar olaraq dərk edilməsidir.

N. N. Amosova frazeoloji vahidin əsas xüsusiyyəti olan sabitlik məsələsini, idiomatikliyi, mahiyyətini və bunların sadəcə olaraq dildə təkrar edilən ənənəvi birləşmələrdən fərqi tam genişliyi ilə öz əsərlərində dolğun

şəkildə işıqlandırmışdır. (39).

Yuxarıda qeyd edilənlərədən başqa, bu dilçilər də frazeologiya ilə əsaslı şəkildə məşğul olmuş və bu bölməyə öz töhfələrini vermişlər.

L.V.Şerba dil və nitq sahəsində sabit birləşmələr arasında sərhəd qoymağa nail olmuşdur.

A.İ.Molotkov rus dili frazeoloji lüğətinin müəllifidir. İ.İ.Çernışova alman dilinin, Q.M.Qabuçan isə ərəb dilinin frazeologiyası ilə dərinlən məşğul olmuşlar.

Beləliklə, frazeologiya sahəsində ən çox tədqiqat aparan və öz sözünü demiş rusiya dilçiləri ilə yanaşı, bu gün, Azərbaycan dilçiləri də frazeologiyanın daha da dərinlən tədqiq edilməsində iştirak edirlər.

Beləliklə, aparılmış tədqiqatın nəticəsində söz birləşmələri, ümumilikdə, sərbəst və sabit (və ya qeyri-sərbəst) olaraq iki hissəyə ayrıldığı müəyyənlanmışdır.

Sabit (və ya qeyri-sərbəst) söz birləşmələri dedikdə, müasir dilçilikdə frazeologiya bölməsi başa düşülür. Frazeologiya əsasən Leksikologiyanın tərkib hissəsi kimi öyrənisə də, bəzi mütəxəssislər onun müstəqil dilçilik sahəsi kimi öyrənilməsinin vacibliyini söyləyir. Frazeologiyanın öyrənilməsində prioritet Rusiyanın və ya post-Sovet ölkəsinin üzərinə düşür. Belə ki, frazeologiya ilk dəfə rus dilçiləri tərəfindən tədqiqata cəlb edilmişdir.

Frazeologiyanın tərkib hissəsinə daxil olan elementləri adlandırmaq üçün müxtəlif terminlərdən istifadə edilmişdir: *frazeoloji birləşmələr*, *frazeoloji vahidlər*, *frazeologizmlər*, *frazeoloji tərkiblər*, *frazemlər*, *frazeoloji ifadələr*, *frazeoloji birikmələr*, *frazeoloji bitişmələr*, *frazeoloji qruplar* və s.

Frazeoloji vahidlərin ən mühüm xüsusiyyətləri ekspressivlik, metaforiklik və emosionallıqdır. Frazeoloji vahidlərin struktur cəhətdən “birzırvəli”, “ikizırvəli” və “çoxzırvəli” növləri vardır. Frazeoloji vahidlərə xas olan xüsusiyyətlər sabitlik, idiomatiklikdir və onlar sadəcə olaraq dildə təkrar edilən ənənəvi birləşmələrdən fərqlənir.

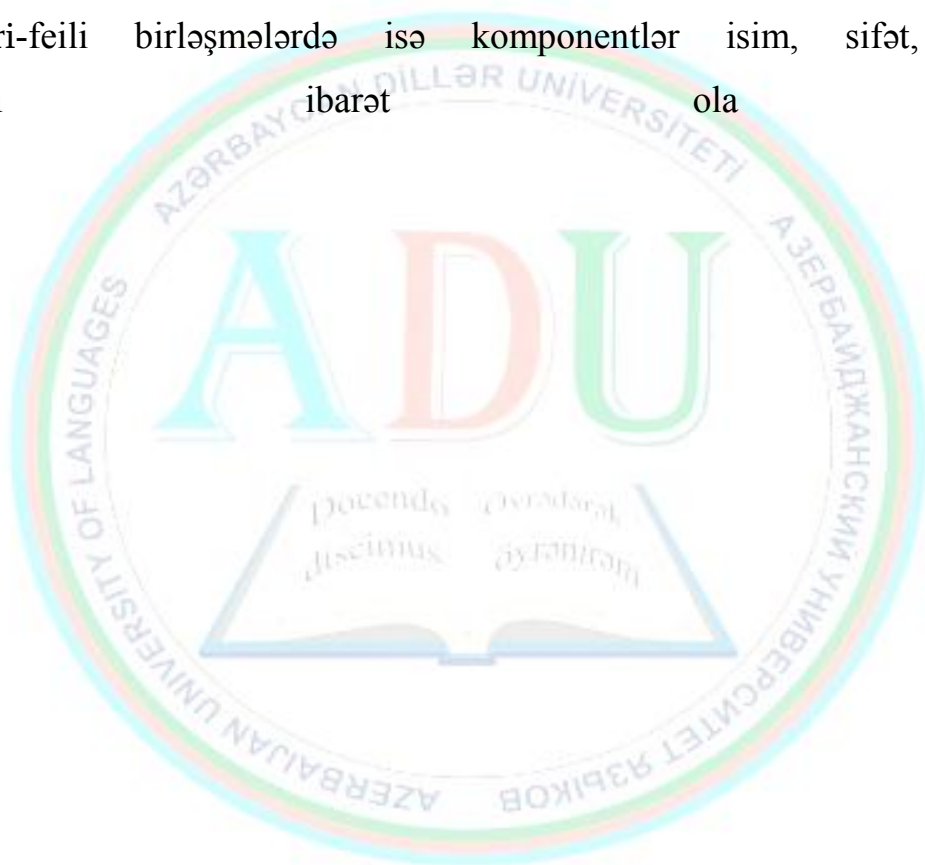
Təşkil olunduğu komponentə görə frazeoloji birləşmələr iki hissəyə ayrılır:

- a) feili frazeoloji birləşmələr;
- b) qeyri-feili frazeoloji birləşmələr. (28, 23-25)

Feili frazeoloji birləşmələr hərəkət, hal-vəziyyət ifadə edərək əsasən cümlənin xəbəri funksiyasında işlənir.

Feili frazeoloji birləşmələr özündə məsdər, feili sifət birləşmələrini də birləşdirir.

Qeyri-feili birləşmələrdə isə komponentlər isim, sifət, say nitq hissələrindən ibarət ola bilər.

FƏSİL II

Müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlərin leksik-semantik və struktur cəhətləri

Frazeologiya bölməsi dilçilikdə hələ də tam tədqiq edilməmiş sahələrdən biri olduğundan, frazeoloji vahidlərin növləri barədə məlumatlar fərqlidir. Müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlər onu təşkil edən komponentlərin mənasından asılı olaraq bir neçə qrupa bölünür. Mütəxəssislərin təsnifatlarını nəzərdən keçirərkən, frazeoloji birləşmələrin aşağıdakı növlərinin olduğunu görə bilərik:

1. İsmi frazeoloji birləşmələr;
2. Feili frazeoloji birləşmələr;
3. Zərfi frazeoloji birləşmələr;
4. Sözönlü frazeoloji birləşmələr;
5. Sifət ilə frazeoloji birləşmələr.

Müasir Azərbaycan dilində feili birləşmələrin komponentlərinə gəldikdə, onların birinci tərəfi feili bağlama, feili sifət və məsdərdən ibarət olur. Müasir İngilis dilində isə söz birləşmələri komponentlərin kombinasiyasına görə 11 növə ayrılır: (30)

1. Hər iki komponenti isimdən ibarət olan söz birləşmələri.
2. Birinci komponenti sifət, ikinci komponenti isə isimdən ibarət olan söz birləşmələri: *a nice girl*.
3. Birinci komponenti feili sifət, ikinci komponenti isə isimdən ibarət olan söz birləşmələri: *broken heart*.
4. Birinci komponenti məsdər, ikinci komponenti isə zərfdən ibarət olan söz birləşmələri: *to drive fast*.
5. Birinci komponenti say, ikinci komponenti isə isimdən ibarət olan söz birləşmələri: *seven beauties*.
6. Birinci komponenti əvəzlilik, ikinci komponenti isə isimdən ibarət olan

söz birləşmələri: *his cat*

7. Birinci komponenti zərf, ikinci komponenti isə sifətdən ibarət olan söz birləşmələri: *pretty good*.

8. Hər iki komponenti zərfdən ibarət olan söz birləşmələri: *slowly and firmly*.

9. Birinci komponenti zərf, ikinci komponenti isə feili sifətdən ibarət olan söz birləşmələri: *very frightened*.

10. Birinci komponenti yiyəlik halında isim, ikinci komponenti isə sifətdən ibarət olan söz birləşmələri: *Jane's sad*

11. Birinci komponenti məsdər, ikinci komponenti isə isimdən ibarət olan söz birləşmələri: *to make money*.

Söz birləşmələrinin komponentlərinin hansı nitq hissəsi ilə ifadə olunmasından asılı olmayaraq, bu komponentlərin arasında müəyyən sintaktik əlaqə növləri də mövcuddur:

1. Yanaşma əlaqəsi (adjoining) - *work hard*;
2. Uzlaşma əlaqəsi (agreement) - *this paper*;
3. İdarə əlaqəsi (government) - *find him*.

Müasir ingilis dilində söz birləşmələrinin komponentlərinin arasında dördüncü sintaktik əlaqə növü də mövcuddur: Qapanma əlaqəsi (enclosure) - *the then president*.

Dilin lüğət tərkibinin zənginləşdirilməsində frazeoloji birləşmələrin rolu böyükdür. Frazeoloji birləşmələrin yaranmasında feillər xüsusi rol oynayır. Artıq qeyd edildiyi kimi, frazeoloji birləşmələrin yaranmasında iki və daha artıq müstəqil mənaya malik element iştirak etməlidir.

Feili frazeoloji birləşmələr hal-vəziyyət, iş mənasına malik olur və cümlənin, bir qayda olaraq, xəbəri funksiyasında çıxış edir. Frazeoloji birləşmələri yaradan elementlər sabit birləşmənin ümumi mənasının formalaşmasında çox mühüm rol oynayır.

Frazeoloji vahidin struktur tipini araşdırarkən, onun hansı ikinci dərəcəli üzv ilə əlaqədar olduğunu və hansı qrammatik səciyyəyə malik olduğunu

bilmək həlledici məqamdır.

Müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlərin əksəriyyəti feilin xəbər və ya əmr şəkilində işlədilir. Feili Frazeoloji Vahidlər təsdiq və inkarlıq ifadə edirlər. Bu baxımdan Feili Frazeoloji Vahidlər 3 qrupa ayrılır:

1. Həm təsdiqdə, həm də inkarda işlənən Feili Frazeoloji Vahidlər;

To pin one 's faith (or hopes) on (or to) smb - kiməsə ümidlər bəsləmək, ümid olmaq.

2. Əsasən inkarda işlədilən Feili Frazeoloji Vahidlər;

To have not a rap - bir qara qəpiyi də olmamaq

3. Əsasən təsdiqdə işlədilən Feili Frazeoloji Vahidlər.

To take care of smb - kiminsə qayğısına qalmaq

2.1. Feili Frazeoloji Vahidlərin ümumi səciyyəsi

Frazeologizmlər müəyyən bir dil cəmiyyətinin təcrübəsini və biliklərini qoruyub hifz edir və onlar dilçilikdə nisbətən daha çox informativ vahidlər hesab edirlər.

Dildə sözlərdən başqa sözə bərabər tutulan bütöv bir söz kompleksinin mövcudluğu tez-tez nadir linqvistik fenomen kimi özünü göstərir və öz aydın ifadəliliyinə, obrazlılığına və emosionallığına görə digər elementlərdən fərqlənir və dilçiliyin bu bölməsini tədqiq etməyimiz üçün əsas verir.

Müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlərin ən çox rast gələn növü Feili Frazeoloji Vahidlərdir. Tədqiqatın istiqamətini seçərkən biz, əsasən, semantik məna daşıyan Feili Frazeoloji Vahidlərin (FFV) struktur modellərinin, leksik-semantik cəhətlərinin qanunauyğunluqları üzərində dayanacağıq.

Feili Frazeoloji Vahidlərin aşağıdakı hissələri vardır:

1. Feili frazeoloji birləşmələr

Feili frazeoloji birləşmələr semantik baxımdan (onlar hərəkət və ya

vəziyyət ifadə edir) və qrammatik kateqoriyaya əsasən (şəkil, zaman, şəxs, növ) ilə birləşir və cümlədə əsasən xəbər funksiyasını daşıyır. Digər sözlərlə birləşdikdə, onlar, uzlaşa bilər və ya onlar başqa elementi idarə edə və ya idarə oluna bilər.

2. Feili-propozisional birləşmələr

Bu tip feili birləşmələr məna baxımından hərəkət və ya vəziyyət ifadə edir, struktur baxımdan bir qayda olaraq cümlə kimi təşkil edilir (adətən cütlükəbəli) və sintaktik baxımdan xəbər (predicate) funksiyasını ifadə edir.

Feili frazeoloji birləşmələr sırasına bəzən aşağıdakı ifadələri də aid edirlər.

1. Məsdər birləşmələri (Infinitive+Object(s)and/or Modifier(s))

To slurp spaghetti - spaqettini ötürmək/aşırmaq (dərhal);

To send the document before the deadline - son qəbul gününə qədər sənədləri göndərmək;

To gulp the glass of water with such thirst that streams of liquid ran down his chin and wet the front of his already sweat-soaked shirt - Bir stəkan suyu elə açgözlüklə içmək ki, maye axını onun çənəsindən aşağı axsın və onun artıq tərdən yaş olmuş köynəyini islatsın.

Məsdər birləşmələri cümlədə mübtəda, təyin və ya zərflik kimi çıxış edə bilər.

To avoid another lecture from Michelle on the benefits of vegetarianism was Aaron's hope for their date at a nice restaurant - Aronun vegeterianlığın faydaları haqda Mişelin daha bir mühazirəsindən qaçması yaxşı bir restoranda onların görüşü üçün bir ümid idi. (Mübtəda)

Cheryl plans to take microbiology next semester when Professor Crum, a pushover, is teaching the course - Çeril, gələn semester Professor Kram kimi sadələvh birinin dərs deyəcəyi vaxt mikrobiologiya kursuna getməyi planlaşdırır. (Tamamlıq)

The worst thing to happen during the severe thunderstorm was a lightning strike that fired Clara's computer - Güclü şimşək zamanı baş verəcək ən pis şey Klaranın kompüterini sıradan çıxardan ildırım çaxması oldu. (Təyin)

Ryan decided to mow the long grass on the front lawn to keep his neighbors from complaining to the homeowners association - Rayan qarşı çəmənlikdəki uzanmış otları biçmək qərarına gəldi ki, onun qonşularının ev sahibləri birliyinə şikayət etməsinin qarşısını alsın. (Zərflik)

2. Feili Sifət birləşmələri

Flexing his muscles in front of the bathroom mirror - Hamam güzgüsü qarşısında öz əzələlərini gərmək;

Ripped from a spiral-ring notebook - spirallı dəftərdən qoparılmış (cırılmış vərəq barədə);

Driven crazy by Grandma's endless questions - Nənəsinin suallarına görə təngə gəlmiş/dəli olmuş;

3. Feili Sifət birləşmələri (Participle + Object(s) and/or Modifier(s)) bir qayda olaraq təyin, xəbər və zərflik funksiyalarında işlənir.

The stock clerk *lining up cartons of orange juice* made sure the expiration date faced the back of the cooler - Anbardar portağal şirəsinin qutularını cəgəyə düzərək əmin oldu ki, son istifadə tarixi yazılan hissə sərinləşdiricinin arxasına tərəf baxsın. (zərflik)

Elijah likes his eggs *smothered in cheese sauce* - Eliyas xoşlayır ki, onun yediyi yumurta pendir sousunda qarışdırılsın (burada *smothered in cheese sauce* birləşməsi *eggs* ismini təyin edir)

Shrunk in the dryer, the jeans hung above John's ankles - Quruducuda qısalmış cins şalvar Conun topuğundan yuxarı durmuşdu (zərflik)

4. Gerund birləşmələri (Gerund + Object(s) and/or Modifier(s)) modelinə uyğun olaraq yaranır və əsasən mübtəda, xəbər, təyin, zərflik, tamamlıq funksiyaları yerinə yetirir.

Washing our dog Gizmo requires strong arms to keep the squirming,

unhappy puppy in the tub - Bizim itimiz Gizmonu yumaq güclü əl istəyir ki, əyilən bədbəxt it balasını boçkada saxlaya bilsin (mübtəda).

A good strategy for avoiding dirty dishes is *eating every meal off of paper towels* - Çirkli qabları yumaqdan yayınmağın ən yaxşı yolu yeməyi kağız dəsmalın üstündə yeməkdir (xəbər).

Susie tried *holding the slippery trout*, but the fish flipped out of her hands and splashed back into the stream - Suzi sürüşkən balığı əlində tutmağa çalışdı, amma balıq onun əlindən çıxdı və axının içinə sıçrayıb düşdü (tamamlıq).

Qeyd edilənlərdən başqa feili birləşmələri yaratmaq üçün mövcud olan model və ya kombinasiyalar da vardır. Bu tip modellərin ən çox rast gəlinən növləri əsasən aşağıdakı elementlərdən ibarət olur:

1. Do feili + əsas söz

to do the shopping - alış-veriş etmək

to do work - işi yerinə yetirmək/icra etmək

to do homework - ev tapşırığını yerinə yetirmək

to do the housework - ev işləri ilə məşğul olmaq

to do the cleaning - təmizlik işləri ilə məşğul olmaq

2. Make feili + əsas söz

to make some progress - uğur qazanmaq

to make a mess - dolaşdırmaq, qarışdırmaq

to make trouble - problem yaratmaq

to make peace - sülh vəziyyəti yaratmaq

3. Get feili + əsas söz

to get divorced - boşanmaq

to get fit - formaya düşmək

to get angry - əsəbiləşmək

to get lost - azmaq, itmək

4. *Have* feili + əsas söz

to have a walk - *gəzmək*

to have a smoke - *siqaret çəkmək*

to have a try - *cəhd etmək*

Müasir ingilis dilində feil kimi çıxış edən birləşmələrin aşağıdakı modellərinə rast gəlinir:

F + İ: *to take advantage* - *üstünlüyü əldə etmək*

F + postpositiv: *to give up* - *tərgitmək, boş vermək*

F + and + F: *to pick and choose* - *saif-cürük etmək*

F + (one's) + İ + (sözünü): *to snap one's fingers at* - *kimisə kobudlamaq.*

F + one + İ: *to give one the bird (to fire smb)* - *xoruzunu qoltuğuna vermək.*

F + budaq cümlə: *to see how the land lies (to discover the state of affairs)* - *işin nə yerdə olduğunu müəyyənləşdirmək*

Frazeoloji Vahidlərin mənası çox böyükdür, belə ki, onlar dilin leksik sistemindəki boşluqları doldurur, o boşluqları hansı ki, gerçəkliyin yeni tərəflərinin insan tərəfindən dərk edilməsinin adlandırılmasını tam təmin edə bilmir və bir çox hallarda predmetlərin, xüsusiyyətlərin, proseslərin, vəziyyətlərin, situasiyaların yeganə ifadə vasitəsi olur.

Feili Frazeoloji Vahidlərin xüsusiyyətlərinin tədqiqini frazeoloji vahidlərin özlərindən başlamaq yerinə düşərdi.

A.V.Kuninə görə Frazeoloji Vahidlər söz birləşmələrini təcəssüm etdirir ki, bu birləşmələrin də komponentləri bir-biri ilə o dərəcədə bağlıdır ki, vahidin mənası ona daxil olan komponentlərin mənasından əxz edilmir.

Feili Frazeoloji Vahidlər - özəyində feil duran və mənası tam və ya qismən dəyişmiş leksemlərin sabit birləşməsidir.

Feil cümlə uruluşunun nüvəsini təşkil edir, məhz burada cümlənin gələcək tərkibini müəyyənləşdirir, feilin ifadə etdiyi hərəkətin iştirakçılarının miqdarca tərkibini diktə edir.

Burada məqsəd Feili Frazeoloji Vahidlərin struktur-semantik siniflərini

müəyyən-ləşdirməkdir. Bu məqsədlə adıçəkilən problemlə bağlı yerli və xarici ədəbiyyatın təhlilini aparmaq, Feili Frazeoloji Vahidlərin əsas struktur tiplərini müəy-yən-ləşdirmək və Feili Frazeoloji Vahidlərin semantik xüsusiyyətlərini üzə çıxartmaq qarşımızda duran digər bir məsələdir.

Qeyd edilən mövzunu açan, Feili Frazeoloji Vahidlərin mənasına aid olan bir sıra məsələləri həll edən mühüm məsələləri, semantik imkanları, üslubi funksiya məsələlərini üzə çıxaran bir sıra problemlər mövcuddur. Xüsusilə də S.İ. Qorot, İ.V.Arnold, A.N.Ginzburq, N.N.Amosova, İ.V.Raevskaya, A.V.Kunin, D.M.Ajnyuk, İ.İ.Çernişeva və başqaları bu problemlə məşğul olmuşdurlar. Məsələni tədqiq edib istənilən nəticə almaq üçün burada sintez, analiz, nəzəri materialın ümumiləşdirilməsi nəzəri metodlarından istifadə edilmişdir.

Nəzərdən keçirilmiş elmi-nəzəri ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, Feili Frazeoloji Vahidlərin strukturu, onların tərkibindəki leksik tərkiblərin sabitliyi ilə xarakterizə edilir və bu da göstərir ki, Feili Frazeoloji Vahidlər daşlaşmış ənənəvi modellərdir və onlar öz tərkibində dəyişikliyə yol vermir.

Burada əsas məsələ Feili Frazeoloji Vahidlər və onların strukturu, xarakteri, semantikasi və funksiyalarıdır.

Feili Frazeoloji Vahidlərin mənə xüsusiyyətləri Feili Frazeoloji Vahidlərin mənə bütövlüyünün dərk edilməsindədir və bu da Feili Frazeoloji Vahidləri təşkil edən sözlərin mənasından əxz edilmir. Feili Frazeoloji Vahidlərin strukturundakı sabitlik leksik mənənin sabitliyinə təsir etmir. Bir çox Feili Frazeoloji Vahidlərin məzmununu müxtəlifləşdirmək olar ki, bu da sinonimiya, antonimiya və polisemiyanın yaranmasına gətirib çıxarır.

Feili Frazeoloji Vahidlərin struktur baxımdan təsnifatından danışdıqda, bunun üçün bir çox üsulların olmasını diqqətə çatdırmaq lazımdır və burada Frazeoloji Vahidlərin əsas kimi qəbul edəcəyi xarakterik xüsusiyyət vardır.

Feili Frazeoloji Vahidlər *obyekt* və ya *obyekt-vəziyyət* münasibətləri ifadə edə bilər. Onlar müxtəlif struktura malik ola bilər və bu cür strukturlarda ən sadə Feili Frazeoloji Vahidlər feil+isim və ya feil+(köməkçi) əvəzlik+isim

ola bilər.

to take a tumble - yıxılmaq, büdrəmək;

to know one's onions (stuff, goods) - öz qabındakıdan xəbəri olmaq;

to know a thing - nəyin necə olduğunu bilmək;

to search one's mind - beynini qurdalamaq;

to cudgel one's brains - problem haqda ciddi fikirləşmək;

to know the ropes - bütün giriş-çığışları bilmək, hər şeydən xəbəri

olmaq;

to collect one's wits - fikirlərini toplamaq;

to cut one's eye-teeth - təcrübə əldə etmək;

to scratch one's head - fikrə getmək;

to slip smb.'s memory - yadından çıxmaq.

İngilis dilində frazeologizmlərin tədqiq olunan qrupu ən çox aşağıdakı Feili Frazeoloji Vahidlər + sözünün özündə birləşdirir:

to bear (have, get) in mind - nəzərdə saxlamaq/tutmaq;

to know one's way about (around) - ətrafı yaxşı tanımaq;

to read between the lines - başa düşmək, anlamaq;

to pass from (out of) one's mind - fikrindən çıxartmaq;

to get through one's head - başa düşmək, anlamaq;

to soak into smb's brain - tamamilə aydın olmaq;

to rack one's wits for (about, with) smth - beynini qurdalamaq (xatırlamağa çalışmaq);

to be in cloud land - havalarda uçmaq.

Frazeologizmlərin bu təsvir edilən qrupunda bir-biri ilə təbəsisizlik əlaqəsi ilə bağlanmış 1 feil+2 isim və ya say, yaxud da əvəzlilikdən ibarət olan Feili Frazeoloji Vahidlərə rast gəlinir:

to know a thing or two - çox az şey bilmək;

to put two and two together - ikinin üstə iki gəlmək;

to make head or tail of smth. (or smb.) - başı çıxmaq;

to put that (or this) and that together - nəyisə bir araya gətirmək;

to be up to a thing or two - hər şeydən baş çıxartmaq;

to not to know if (whether) one is (standing) on one's head or one's heels
- özünü itirmək.

Tədqiq edilən bu qrupda həmçinin not inkar hissəcik+ Feili Frazеoloji Vahidlərdən ibarət modellər də aşkara çıxarılmışdır:

to not to know B from a broomstick - başı çıxmammaq;

to think no more of - daha nə iləsə maraqlanmammaq;

to not to know the first thing about smth.(smb.) - nə haqdasə anlayışı olmammaq;

to not to have (got) a brain in one's head - ağı başında olmammaq;

to not to know A from B - sadə şeylərdən başı çıxmammaq (anlayışı olmammaq);

to have no head for smth - savadı çatmammaq.

Sözügedən Feili Frazеoloji Vahidlər qrupuna daxil olan frazeologizmlərin bir qismi daha çox struktura görə fərqlənir (yəni bir neçə nitq hissəsinin birləşməsinə görə). Məsələn:

to see through (into) stone walls (a mill) - hər şeyi bilmək;

to have guts in one's brains - başı boş olmaq, başında yellər əsmək;

to know how many beans make five; be slow in the uptake,

to know smth. like the palm of one's and - ovcunun içi kimi bilmək;

to have smth. at one's finger tips (ends) - 5 barmağı kimi tanımaq;

to have one's head full of bees - başında boş-boş fikirlər olmaq;

to be in twenty minds - hərdəmxəyal olmaq;

to have bats in one's (the)belfry - sirri olmaq;

to have rats in the attic - sirri olmaq.

Cümlədə Feili Frazеoloji Vahidlər ən çox xəbər funksiyasında işlənir.

Feili Frazеoloji Vahidlərin tematik qrupları məsələsi də tədqiqatımızdan kənarda qalmamışdır. Frazеologiyada geniş yayılmış məsələ tematik təsnifatdır və bu ən çox ingilis dili ilə bağlı onun xarici dil kimi praktik məqsədlər üçün öyrənilməsində tətbiq edilir.

Feili Frazеoloji Vahidlərin tematik əlamətlərə görə birləşməsi obyektiv aləmin predmet və hadisələrinin obyektiv mövcud olan qruplaşdırılmasını əks etdirir. Biliklərin müəyyən bir sahəsini əhatə edən və məntiqi-predmet, kommunikativ ümumilik əsasında birləşmiş Feili Frazеoloji Vahidlərin bu cür çoxluğu tematik qrup adlanır. (42, 167).

2.2. Müasir ingilis dilində Feili Frazеoloji Vahidlərin leksik, semantik və struktur xüsusiyyətləri

Feili Frazеoloji Vahidlərin tematik sahə daxilində tədqiqi onların semantik xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağa, daxili əlaqələri üzə çıxartmağa, onların formalaşması mənbələrini aşkarlamağa imkan verir.

Bu baxımdan aşağıdakı tematik qrupları ayırmağı məqsədəuyğun hesab edirik:

1. Hərəkət, fəaliyyət və insanın vəziyyətini ifadə edən Feili Frazеoloji Vahidlər:

to meet somebody halfway - kiməsə güzəşt etmək;

to have somebody in tow - kiminləsə görüşmək;

to take care of somebody - kiminsə qayğısına qalmaq.

2. Animal (heyvani) xarakter ifadə edən Feili Frazеoloji Vahidlər:

to be smb's true dog - kiməsə sədaqətli/sadiq olmaq;

to be white as a dove - günahsız olmaq;

to bleed like a pig - qana bələnmək, qan aparmaq.

3. Dənizçiliyə (dəniz işinə) adi olan Feili Frazеoloji Vahidlər:

to trim one's sails to the wind - külək gələn istiqamətə üz tutmaq;

to leave smb high and dry - aşkara çıxmaq.

4. Hərbi fəaliyyətlə əlaqəli Feili Frazеoloji Vahidlər:

to rule the roost - rəhbərlik/komandirlik etmək;

to fall into line - uyğun gəlmək, eyni xətt boyunca düzülmək;

to let off steam - hirsini boşaltmaq/tökmək, hirsini soyumaq.

5. İncəsənətlə bağlı olan Feili Frazzeoloji Vahidlər:

to take the lead - birinci/aparıcı skripkanı çalmaq;

to bring down the curtain - işi sona çatdırmaq/baş vurmaq;

6. Din ilə bağlı olan Feili Frazzeoloji Vahidlər:

to ask for bread and be given a stone - çörək əvəzinə kətək yemək.

Yuxarıda qeyd edilmiş tematik qruplar Feili Frazzeoloji Vahidlərin çoxframalı olması haqda təəssürat yaradır.

Feili Frazzeoloji Vahidlərin ingilis, Azərbaycan və bəzən də rus dillərində müqayisəsini apararaq onların bir-birinə uyğun gəlməsini və ya fərqlənməsini əyani şəkildə görmək mümkündür.

Müqayisə zamanı Feili Frazzeoloji Vahidlərin müqayisəsinə müxtəlif və müxtəlif dərəcəli faktorlar təsir edir. Bu özünü onda göstərir ki, müəyyən hallarda tərcümələrdə tam və ya qismən struktur-semantik ekvivalentlər müşahidə oluna bilər, bəzən isə bu cür ekvivalentlər olmaya da bilər. Məsələn, *Водить кого-либо за нос (русский) - kimisə aldatmaq, barmağına dolamaq* - frazeoloji vahidinin ingilis variantı *to draw the wool over someone's eyes-dir*.

Lakin ingilis dilindəki *to draw the wool over someone's eyes (английский)* frazeoloji vahidinin isə dilimizdə qarşılığı *gözdən (yağdan) tük çəkmək* qəbul edilmişdir.

İki dilin Feili Frazzeoloji Vahidlərin arasında məna və struktur-semantik ekvivalentlərin olmasını müəyyənləşdirən birinci və əsas meyar onların mənaca nisbəliyidir ki, bu da Feili Frazzeoloji Vahidlərin ümumi mənasının və konnotativ mənanın qismən və ya tam üst-üstə düşməsidir. Məsələn: *to slip through one's fingers - əlindən sürüşüb çıxmaq;* *to throw dust in someone's eye - kiminsə gözünə kül üfürmək (aldatmaq);*

to scream at the top of one's lungs - səsinin yoğun yerinə salmaq, var

gücü ilə qışqırmaq;

Sonuncu sırada identik leksik mənada komponent tərkibi fərqlidir. Belə ki, rus və Azərbaycan dillərində komponentlər dəyişə bilər.

кричать во все горло - “*кричать во все легкие*” - “*кричать во все щеку*” - *səsinin yoğun yerinə salmaq, var gücü ilə qışqırmaq*

Digər mühüm meyar frazeoloji vahidlərin strukturu ilə bağlı məsələdir. Birinci meyardan fərqli olaraq struktur (leksik və sintaktik) təşkil olunma tam struktur-semantik ekvivalentlərin mövcudluğunu müəyyənləşdirir.

Feili Frazeoloji Vahidlərdə struktur-semantik ekvivalentlik məsələsi kifayət qədər böyükdür. Bu əsasən rus dilində əyani olaraq görünür. Lakin Azərbaycan dilində buna elə də çox rast gəlmək olmur. Məsələn,
to cry one's eyes out - *gözü çıxınca ağlamaq*
to hold/carry one's head high - *başını dik tutmaq*;
to turn someone's head - *kiminsə başını gicəlləndirmək*;
to throw dust in somebody's eyes - *kiminsə gözünə kül üfürmək*;
lay hands on - *əl keçirtmək, əl qoymaq*;
to be with one foot on the graves - *bir ayağı gorda*;
to twist someone round one's little finger - *kimisə barmağına dolamaq*.
 Beləliklə, Feili Frazeoloji Vahidlər arasında ekvivalentlərin kəmiyyəti böyükdür.

Sözlərin birləşməsinin eyni tipə uyğun olaraq baş verdiyi dillərin müqayisəsi zamanı frazeoloji vahidlərin sintaktik strukturu da çox əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, ingilis və rus dillərində feil sistemində ciddi fərqlər mövcuddur (mürəkkəb zaman sistemi, xüsusi feili sifət sistemi, cərdə kimi hallanmayan forma), həm də ingilis dilində hal kateqoriyası və feildə şəxslili formanın olmaması, rus dilindəki ismin altı halının ingilis dilindəki hallara uyğun gəlməməsi hər iki dilin frazeoloji vahidlər sistemində güclü struktur-semantik uyğunluqdan danışmaq mümkün deyildir. Buna görə də, frazeoloji

vahidlərin ekvivalentlərinin struktur-semantik müəyyənləşdiril-məsində qeyd edilən meyarlar aparıcı xarakter daşımır.

Bizim tədqiq etdiyimiz Feili Frazeoloji Vahidlər obyekt, vəziyyət və təyini münasibətlərdə xarakterizə edilən struktur modellərdə təsvir edilmişdir. Ən geniş yayılmış struktur modellər feil+isim-dən iabət olan modellərdir. Tabesizlik əlaqəsi ilə bağlanmış birləşmələrin olduğu modellərə çox nadir hallarda rast gəlinir. Ən geniş yayılmış isə alternativə malik struktur modellərdir.

Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, Feili Frazeoloji Vahidlərin semantik strukturları çox rəngarəngdir.

Frazeoloji Vahidlərin təsnifi məsələsinə gəldikdə burada aşağıdakı prinsiplərin olduğunu diqqətə çatdırmaq lazımdır: semantik prinsip, struktur prinsip, pragmatik prinsip.

1. Semantik prinsip. Dilin kommunikativ funksiyası əsas funksiya olaraq informasiyanı bir nəfərdən digərinə ötürməyə xidmət edir. Kommunikasiya prosesinin əsas materialı isə söz, söz bloklarıdır ki, onların da arasında Frazeoloji Vahidlər yer alır.

V.N.Komissarovun fikrincə “mənalər məna bloku təşkil edir və onların əsasında ifadə məzmunu yaranır.” Onu da qeyd edək ki, bu blokların mətn strukturunda müxtəlif çəkisi və yüklənməsi vardır (78, 104).

Mənaya gəldikdə, bildirmək lazımdır ki, Frazeoloji Vahidlər sözlərə nisbətən daha çox məlumatlılığa malikdir və kommunikasiya prosesində onların kommunikativ yükü daha böyük olur.

Frazeoloji Vahidlərin informasiya parametrləri sırasına aşağıdakılar daxildir: kəmiyyət, xarakter və müstəqillik.

Frazeoloji Vahidlərin kəmiyyət parametri özünü Frazeoloji Vahidlərin strukturunda göstərir, yəni Frazeoloji Vahid bir sözdən çox ola bilər.

Frazeoloji Vahidlərin xarakteri dedikdə onların aşağıdakı xüsusiyyətləri nəzərdə tutulur: məntiqəuyğunluq, tərkibin sabitliyi və yenidən anlama (recomprehension). Frazeoloji Vahidlərin yenidən anlaması dedikdə onun daxili

xüsusiyyəti nəzərdə tutulur ki, onun da həmişə müəyyən ifadə yükü olur və ya o, pragmatik baxımdan işarələnmiş olur ki, bu da müəllifin kommunikativ niyyətlərini müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Frazeoloji Vahidlərin müstəqilliyi Frazeoloji Vahid siması qazanır ki, bu da tam qənaətbəxşdir (78).

Frazeoloji Vahidlərin semantik quruluşu isə müxtəlif denotativ, işarə və konnotativ mənə aspektləri ilə birlikdə mürəkkəb bir forma yaradır.

Frazeoloji mənənin denotativ aspekti dedikdə, bu, vahid ilə adlandırılan söz subyektdir. Burada leksik vahid ilə dilxarici subyekt və ya hadisə arasında əlaqə mövcud olur.

İşarə aspekti dedikdə Frazeoloji Vahid anlayışı başa düşülür. Bu müəyyən obyekt anlayışın insan şüurunda əks olunmasıdır.

Konnotativ aspekt dedikdə isə Frazeoloji Vahidlərin emosional baxımdan ekspressiv tərəfi və üslubi rəngarəngliyi başa düşülür. (77). Burada əlavə söz məzmunu, onun üslubi rəngarəngliyi sözün əsas mənası üzərində yerləşir.

Konnotativ aspekt emosional baxımdan ekspressiv mənəni ötürən və danışanın göstərilən obyektə qiymətləndirici münasibətini bildirir.

Bu üç aspektin əlaqəsi nüxtəlif Frazeoloji Vahid növlərində müxtəlif çür təzahür edir. Bu aspektlərdən biri digərindən üstün ola bilər və bu da nitq prosesində Frazeoloji Vahidlərin müəyyən təsirə malik olması ilə nəticələnir.

2. Struktur prinsip: Frazeoloji Vahidlərin təsnifində iştirak etən ikinci prinsip struktur prinsipdir. Hər bir Frazeoloji Vahid müəyyən bir modelə uyğun olaraq yaranır və müəyyən struktura malik olur.

Misal üçün, müqayisəli Frazeoloji Vahidlərin strukturu aşağıdakı modeldən ibarət ola bilər:

Adv (as) + Adj + (as) N.

twice as beautiful as Jane - Ceyndən iki dəfə gözəl olmaq

(as) Adj + (as) Adj + N

as innocent as a newborn babe - təzə doğulmuş körpə kimi məsum

olmaq

(as) Adj + (as) N + Prep + N + N

as helpless as a fly in a spider 's web - hörümçək torundakı milçək

kimi köməksiz olmaq

(as) Adj + (as) N + Prep + N

as soft as the passage of a cat - pişiyin yerışı kimi yüngül və ya

yumşaq.

Müqayisəli Frazoloji Vahidlərdə işarə və konnotativ aspektlər üstünlük təşkil edir.

3. Praqmatik prinsip: Frazoloji Vahidlərə xas olan sonuncu prinsip praqmatik prinsipdir. Burada mətndən diskurs əxz etmək üçün iki məna üzə çıxartmalıyıq: mətnin intrinsik və ya formal xüsusiyyətləri (səs, tipografiya, lüğət tərkibi, qrammatika və s.) və ekstrinsik kontekstual faktorlar. Sonuncu, mətnin linqvistik mənasına təsir etmək üçün götürülmüşdür. Bu bir-birindən asılı olan iki məna tərəfi bu sahənin öyrənilən iki bölməsinin maraq dairəsinə daxildir.

“Semantika” dedikdə formal məna başa düşülürdüsə, “praqmatika” dedikdə isə dilin diskursda əxz etdiyi məna nəzərdə tutulur, yəni xüsusi məqsədlər əldə etmək üçün dil müəyyən bir kontekstdə işlənir. Dildə kontekst anlayışının iki növü vardır:

- a) daxili linqvistik kontekst;
- b) xarici qeyri-linqvistik kontekst.

Frazoloji Vahidlərin mətndə roluna gəldikdə o, iki istiqamətli proses kimi fərqləndirilə bilər; bir tərəfdən mətndə Frazoloji Vahid digər dil kommunikativ vahidləri (informasiyanı ötürən leksik və üslubi vasitələr) ilə müəyyən bir tematik və semantik əlaqəyə malikdir və Frazoloji Vahid öz ətrafına (ətraf mühitinə) təsir etdiyi informasiya potensialını aydınlaşdırır. Digər tərəfdən Frazoloji Vahid öz ətrafı (ətraf mühit) tərəfdən təsirlərə məruz qalır (179).

Frazeoloji Vahidlərin pragmatik xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- Frazeoloji Vahidlərin kommunikativ istiqaməti (bu vahidin işləndiyi müəyyən tip ifadələr)
 - Frazeoloji Vahidlərin verdiyi kommunikativ effektin xarakter və istiqaməti.
 - Frazeoloji Vahidlərin daşdığı funksiyanın sosial emosiya üslubu.
- (179, 13).

Frazeoloji Vahid tərəfindən yaranan kommunikativ effektin istiqamət və xarakteri bu Frazeoloji Vahidin çox mühüm bir pragmatik xüsusiyyətini əmələ gətirir. Bu, Frazeoloji Vahidin qavranılması ilə sıx əlaqəlidir. Ş. Balli Frazeoloji Vahidin malik olduğu obrazın bir neçə tipini göstərir:

- a) məna (şüur, dərkətmə) obrazı - bunun məgzi təxəyyülü yaradır.
- b) emosiya obrazı - konkret obrazdan yalnız hisslər qalır.
- c) ölü obraz - obraz və hisslər yox olur, o yalnız məntiq vasitəsilə əxz olunur.

Bu qeyd edilən tiplərin hər biri öz pragmatik potensialına (təsir) malikdir. Frazeoloji Vahidlərin pragmatik xüsusiyyəti birbaşa olaraq ifadənin xarakter və intensivliyindən asılıdır. Frazeoloji Vahidlərin semantik və üslubi xüsusiyyətlərindən asılı olan ifadənin intensivliyi kommunikasiya prosesində onları qəbul edən (adresatın) təsirinin müxtəlif gərginlik tipindən asılıdır.

Linqvistik vasitələr özündə funksional sistemi birləşdirir. Funksional üslub elə bir formadır ki, o, standart linqvistik baxımdan insan fəaliyyətinin müəyyən bir sahəsində peyda olan ehtiyacları ödəmək üçün yararlıdır. Frazeoloji Vahidlər dildə çoxobrazlı (fərqlənən) elementlərdir ki, bütün üslubi funksional üslublarda iştirak edə bilirlər.

Üslubi vasitələri oxuyarkən Frazeoloji Vahidlərin nə qədər pragmatik əhəmiyyətə malik olmasını görmək mümkündür. Belə ki, onlar hər bir insana öz üslubunu qoruyub saxlamağa yardım edir.

Frazeoloji Vahidlər hər bir yerdə mövcud olur və frazeologiyanın sürətlə artan rolunu dilçilik fənnlərində müşahidə edə bilərik. Elmi baxımdan diqqət,

əsasən Frazeoloji Vahidlərin semantik və sintaktik xüsusiyyətləri, müxtəlif yanaşmalar, pragmatik funksiya və mədəni xüsusiyyətlər üzərində cəmləşmişdir. (173)

Frazeoloji Vahidlər xüsusi bir üslubi effekt yaratmaq niyyəti olan danışan və ya yazıçı tərəfindən işlədilir və onlar müxtəlif funksional janr hesab edilən müəyyən janrlara müvafiq formada işlədilir. Frazeoloji Vahidlər müxtəlif funksional üslublarda müqayisə edilə bilər, qarşılaşdırıla bilər və onlara adi misal verilə bilər. Bu da onu göstərir ki, Frazeoloji Vahidlər təkcə diskursda deyil, eləcə də elmi ədəbiyyatda və qeyri-elmi ədəbiyyatda işləyə bilər.

Frazeoloji Vahidlərin üslubi potensialı həddindən artıq böyükdür. Qleyzerin fikrincə Frazeoloji Vahidlər müvafiq üslubi vasitəyə çevrildiyindən, artıq üslubi sistemdə “frazeoüslubiyyat” adlı termin də yaranmışdır. “Frazeo-üslubiyyat” linqvo-üslubi təhlilin kommunikativ aspektlərini özündə birləşdirir. (173)

Frazeologiyanın dar və geniş anlamda başa düşülməsində üç meyar əsas götürülür: Struktur-semantik meyar, struktur-qrammatik meyar və funksional meyar.

1. Struktur-semantik meyar (məzmun). Dar anlamda bura semantik baxımdan yalnız tam (bütöv) tərkiblər aid edilir. A.İ.Molotkov və V.Fyodorov bunları frazeoloji birikmə və frazeoloji vahid adlandırır.

Geniş anlamda isə yuxarıda qeyd edilənlərdən savayı birləşmələr və ifadələr də bura daxil edilir (N.M. Şanskiy, V.L.Arxañgelskiy, V.V.Vinoqradov).

2. Struktur-qrammatik meyar (forma). Dar anlamda bura yalnız söz birləşmələri daxil edilir (bir qayda olaraq belələri olmur). A.İ.Molotkov və V.P.Jukov söz birləşməsi+söz, N.M. Şanskiy, E.M. Qalkina-Fedoruk isə söz birləşməsi+cümləni əsas götürür. Geniş anlamda isə söz birləşməsi +söz+cümlə modeli V.L.Arxañgelskiy və A.Q.Lomov tərəfindən qəbul edilmişdir.

3. Funksional meyar (funksiya). A.İ.Molotkovun fikrincə dar anlamda

üslubi funksiyaya malik konstruksiyalar (emosional-ekspressiv, qiymətverici), geniş anlamda isə bütün sabit və təkrarlana bilən vahidlər (ekspressiv və ya qiymətverici komponentə malik olmayan vahidlər) bura daxildir.

Frazeoloji Vahidlərin qrammatik təsnifatına gəldikdə isə, tədqiqat zamanı, onların feili və feili-propozisional olaraq iki cür təsnif edildikləri aşkarlanmışdır.

a) Feili Frazoloji Vahidlər hərəkət və ya vəziyyət mənası daşıyır. Onlar zaman, növ, şəkil, tərz, şəxs, kəmiyyət, hal və s. qrammatik kateqoriyalara malik ola bilər. Bəzi lüğətlərdə Feili Frazoloji Vahidlər infinitiv daxilində verilmişdir.

b) Feili-propozisional Frazoloji Vahidlər. Genetik baxımdan, belə vahidlər sadə cütlükli cümlədir. Funksiya baxımından təktərkibli şəxssiz cümlələrdə baş üzv kimi çıxış edir. Burada əsasən determinant-paylaşdırıcı olur (bir qayda olaraq obyekt (у кого, кому), lakin subyekt də ola bilər).

Əlim çatmır, əldə edə bilmirəm (obyekt)

Qara pişik keçdi (subyekt)

Frazeoloji Vahidlər həm də üslubi baxımdan təsnif edilə bilər. Onlar nitqə emosional-ekspressiv rəngarənglik və ya çalar gətirmək üçün müəyyən funksional üslublarda istifadə oluna bilər. Frazoloji Vahidlərin bəziləri kitab dilinə xas olur ki, onlar elmiyin, təmtərağın göstəricisi olur.

Bunlardan əlavə, Frazoloji Vahidlərdə sual işarəsi, məchul növ, predikativliyə də rast gəlinir. Danışığa xas olan Frazoloji Vahidlərdə isə dar çərçivədə istifadə və emosional-ekspressiv çaların azalması müşahidə edilir (*The hens don't peck at the money - Pul ağacda bitmir*)

Frazeoloji Vahidlərdən bütün nitq üslublarında istifadə edilir və bəzən onları həm də neytral adlandırırlar:

from time to time (время от времени) vaxtaşırı,

из дня в день - gündən-günə,

to keep one's promise (сдерживать слово) - sözünün üstə durmaq

Frazeoloji Vahidlər ilə söz arasında oxşarlıq çoxdur. Frazologiya

sistemində semnatik əlaqələrə gəldikdə bildirmək lazımdır ki, frazeoloji vahidlərə də polisemiya və omonimiya xasdır.

Polisemiya dedikdə Frazeoloji Vahidlər bir neçə Leksik Semantik Varianta (LSV) malik olur.

(валять дурака - 1) притворяться глупым; 2) шутить, дурачиться; 3) бездельничать;

поставить на ноги - 1) воспитать; 2) вылечить).

Onu qeyd edək ki, belə hallarda mənada da ümumi elementə rast gəlinir. Onların böyük əksəriyyəti metaforik yolla düzəlir, lakin bəziləri də metonimik yolla düzəlir (round tabel (круглый стол)). Lakin sözlərin əksəriyyəti çoxmənalı (2-4 mənə), Frazeoloji Vahidlərin əksəriyyəti isə təkmənəli olur. Frazeoloji Vahidlər üçün radial (şuavari) tip xarakterikdir.

Frazeoloji vahidlərdə omonimiya dedikdə isə, Frazeoloji Vahidlərin mənaca müxtəlif, formaca eyni olması başa düşülür.

To show its tail - ¹quyruğunu göstərmək; ²quyruq göstərmək - qıcıqlandırmaq;

Omonimlik həm daxili, həm də zahiri ola bilər. Bu özünü ən çox rus dilində göstərir. Məsələn,

подножный корм¹ - корм, который скот добывает на пастбище (fr. birləşmə); подножный корм²- дармовое питание (fr. vahid) (burada daxili omonimiya özünü göstərir).

Zahiri omonimliyi özündə birləşdirən Frazeoloji Vahidlər də çoxdur. Məsələn,

желторотый птенец¹ - детёныш птицы с жёлтым ртом (прямое значение);

желторотый птенец² - молодой, неопытный человек (ФЕ).

Frazeoloji Vahidlərə xas qeyd edilən iki omonimlik növündən başqa qarışıq omonimlik növünə də rast gəlinir:

put/set smb on his feet - (поставить на ноги: внешняя + внутренняя (взбодоражить) - kimisə ayaq üstə qaldırmaq; (həm fiziki, həm də mənəvi

baxımdan)

Omonimlik hadisəsinə ən çox Frazеoloji Vahidlərdə, nisbətən az hallarda birikmələrdə, nadir hallarda isə birləşmə və ifadələrdə rast gəlinir

Frazеoloji sistemdə sinonimlik və antonimlik hadisələrinə də rast gəlinir.

Sinonimlər - komponent tərkibinə görə fərqli Frazеoloji Vahidlərdir ki, onlar ümumi mənaya malik olur, lakin semantik və üslubi çalar baxımından fərqlənirlər.

Go to hell - cəhənnəmə getmək - cəhənnəmə vasil olmaq;

To pass away - rəhmətə getmək, dünyasını dəyişmək, o dünyalıq olmaq

və s.

Lakin adi sinonimləri Frazеoloji Vahidlərlə fərqləndirmək üçün belə meyar da mövcuddur: sinonimlər bir obrazlı əsasə malikdir. Frazеoloji Vahidlərin komponentlərindən birini digər Frazеoloji Vahidin komponenti ilə əvəzləmək mümkün deyil.

Antonimlər - əks mənaya malik olan sözlərdir və 2 tipi var: 1) sinonim tiplərinə görə (müxtəlif obrazlı əsaslar); 2) variativ tipinə görə (tək obrazlı əsas).

1) *A drop in the water - dərjada bir damcı*

2) *To mess (Stir up trouble) - iş çıxarmaq, zibilə salmaq*

Frazеoloji Vahidlərin funksiyalarına gəldikdə, onların əsas funksiyası aşağıdakılardır:

1. Frazеoloji Vahidlərin əsas funksiyası üslubi funksiyadır. Frazеoloji Vahidlər ekspressiyaya malikdir (yəni bu və ya digər keyfiyyətin ifadə dərəcəsi və obrazlılığı), emosionallıq, qiymətvericilik ifadə edir (ən çox inkar).

2. Frazеoloji Vahidlərin malik olduğu nominativ funksiya ikinci planda gəlir.

Frazеoloji Vahidlərin üslubi baxımdan işlənməsi üsullarına toxunduqda, qeyd etmək lazımdır ki, onlar kontekst daxilində qarşılıqlı əlaqəyə malikdir. Frazеoloji Vahidlər dildə transformasiya olmadan işlənir və burada bəzi ziddiyyət formalarına rast gəlinir.

1) Semantik ziddiyyət (Frazеoloji Vahidlərin mənəsi bütün kontekstin mənəsi ilə ziddiyyət təşkil edə bilər):

queer smb.'s pitch from the bottom of his heart - ürəkdən pislik etmək.

2) Üslubi ziddiyyət (Frazеoloji Vahid ilə kontekstin üslubi uyğunsuzluğu):

Öz əməyinin bəhrəsini görmək istəyirsənsə qabları yu. (yəni zəhmət çək)

3) Frazеoloji Vahidlərin qarşılıqlı əlaqəsi: bu halda bir və eyni komponent işləyə bilər. Bu komponent - komponent-sinonim və ya frazeologizm, sinonim və ya komponentantonim, ümumi tematik qrup, Frazеoloji Vahid komponenti və sərbəst söz birləşməsi komponenti ola bilər.

Frazеoloji Vahidlərin üslubi istifadəsinə gəldikdə frazeoloji mənənin əsas mənə ilə əvəzlənməsi baş verə bilər və “Gözləntilərin aldadılması” effekti ilə qarşılaşmaq mümkündür. Belə hallarda proqnozverici kontekst (bir qayda olaraq başlıqlarda) işlənir ki, o, da mətndə işlənən söz birləşməsinin daha sonra Frazеoloji Vahid deyil, öz əsas mənasında işlənməsini göstərir.

hygiene Law - gigiyena qanunu

Üslubi istifadədə “Gözləntilərin aldadılması” effekti də mümkündür.

At last the footballers got the necessary form: ... - Nəhayət ki, futbolçular lazımı forma əldə etdilər, (oynamaq üçün formaya düşdülər)

Yazılı nitqdə olduğu kimi şifahi nitqdə də metaforanın reallaşması.

He breathed freely - Çiyindən yük götürüldü (rahat nəfəs aldı)

Sonda onu da qeyd etmək ki, müasir ingilis dilində Feili Frazеoloji Vahidlər dilin lüğət tərkibinin böyük bir qismini təşkil edir və bu cür Feili Frazеoloji Vahidlər müasir ingilis dilində siyasi, mədəni, biznes diskursunda geniş istifadə edilir. Feili Frazеoloji Vahidlərin leksik-semantik cəhətləri və işlənməsi haqqında isə dissertasiyanın növbəti fəsilərində geniş bəhs ediləcək.

Beləliklə, sonda nəticə olaraq araşdırmamızı aşağıdakı fikirlərlə yekunlaşdırmaq olar:

Müasir ingilis dilində Feili Frazеoloji Vahid özəyində feil duran və mə-

nası tam və ya qismən dəyişmiş leksemlərin sabit birləşməsidir və onlar müasir ingilis dilində əsasən feilin xəbər və ya əmr şəkilində işlədilir. Feili Frazoloji Vahidlər semantik baxımdan (onlar hərəkət və ya vəziyyət ifadə edir) və grammatik kateqoriyaya əsasən (şəkil, zaman, şəxs, növ) birləşir və müasir ingilis dilində onların sırasına məsdər, feili sifət və cərund birləşmələri də daxildir.

FƏSİL III

Müasir ingilis dilində siyasi, mədəni, biznes diskursunda Feili Frazoloji Vahidlərin işlədilməsi aspektləri

3.1. Diskurs haqqında ümumi məlumat

Qeyd etmək lazımdır ki, diskursun təşkili bütün səviyyələrə aid dil vasitələrinin köməyi ilə təşkil olunur. Bu dil vasitələri hadisələrin zaman və məkan müstəvisində yerləşdirilməsi funksiyası da iştirak edir. Mahiyyət etibarilə, mətni qəbul edən üçün bir göstərici rolunu ilə yanaşı, ümumilikdə diskursda əlaqəliliyini təmin edən tematik inkişafda oynayan bu vasitələr müxtəlif informasiya yükünə malikdir və nəhayət, insanın müəyyən həcmdə informasiyanı öz yaddaşında saxlamaq qabiliyyətini nəzərə alaraq, diskursda qlobal əlaqəliliyi, təmin edən koqnitiv funksiya daşıyır.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, diskurs təhlili mental modelləri öyrənmədən aparıla bilməz, çünki onlar həm ümumi, həm də xüsusi semantik strukturların formalaşması kimi strateji məqsədlər üçün lazımi kommunikativ informasiyanın seçilməsinin real əsasını verir. Belə ki, leksik, qrammatik və digər dil hadisələrinin funksional-koqnitiv aspektlərinin öyrənilməsinə maraq məhz yuxarıda qeyd olunanlarla bağlıdır.

Aparılmış araşdırmalar nəticəsində belə qənaətə gəlinmişdir ki, diskursa müxtəlif nöqteyi-nəzərdən baxılır. Bura sosioloji, psixoloji, tarixi aspektlər daxildir. Dilçilikdə diskursun tədqiqinə maraq müasir funksionalizmə xas xüsusiyyətdir və bu amil onun dilçiliyin digər müasir sahələrindən fərqlənməsinə şərait yaradır.

Hələ keçən əsrin 70-ci illərində N. Xomskinin törəmə dilçiliyini qəbul etməyən bir sıra dilçilər qrammatik hadisələri diskurs baxımından izah etməyə cəhdlər etməyə başladılar.

Qeyd edək ki, real zamanda dilin fəaliyyəti faktiki olaraq diskursdur. Bəzi hallarda funksionalistlər diskursla qrammatika arasında münasibətlər

barədə radikal fikirlərə yer verirlər. Belə ki, P. Hopper özünün “yaranan qrammatika” (emergent grammar) konspesiyasında, qrammatikanı, təkrarlanan diskurs modellərinə aid etmişdir. Lakin əksər hallarda funksionalistlər müstəqil qrammatikanın mövcudluğunu etiraf edirlər.

Diskurs təhlilinin mahiyyəti mətnin məna ilə dolumunu və nəyin onu əlaqəli və başa düşülən etdiyini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Diskurs təhlilinə həsr olunmuş əksər əsərlərdə onun mətnlərarası səciyyə daşdığına işarə edilir. Mətnlə məşğul olan tədqiqatçılar da həmin səciyyəni mətnə aid edir. Mətn bir vasitə olaraq daha çox abstrakt formal konstruksiya kimi nəzərdən keçirilir, halbuki diskurs mental proseslər müstəvisində nəzərdən keçirilir və bir qayda olaraq, ekstralingvistik amillərlə bağlı olduğu göstərilir. Əslində diskurs formal konstruksiyanın müxtəlif növ aktuallaşmasıdır.

Mətn ilə diskurs arasında fərqlərin olduğu və onların tamamilə ayrı-ayrı anlayışlar olması dəfələrlə müxtəlif dilçilər tərəfindən bildirilmişdir. Bir qədər bu haqda olan fikirləri nəzərdən keçirək.

Diskurs əlaqəli nitq parçasıdır. Lakin, mətnin analogi tərifləri ilə müqayisə etsək, diskursun bu cür başa düşülməsi onun mətndən fərqi aydınlaşdırmır.

N.Enkvist mətn ilə diskurs arasındakı fərqi aşağıdakı kimi izah edir:

“Biz mətnə situativ kontekstdən ayrı baxdığımız halda, diskurs situasiyanın bir hissəsi kimi nəzərdən keçirilir. Öz-özlüyündə mətn kimi qəbul edilə bilən “No smoking” kimi sadə bir dil parçası divardan asılanda artıq müəyyən situativ kontekst çərçivəsində diskursun bir parçasına çevrilir”.

Bu qeyd edilən xüsusiyyətlərə görə də diskurs təhlili daha çox mətnlərarası sahə olaraq yalnız dilçiləri deyil, həmçinin sosioloqları və psixoloqları da özünə cəlb edir.

Mətn - hazır reallıq kimi öz bitkinliyində öyrənilə bildiyi halda, diskurs öz spesifik xüsusiyyətlərinə malik mətnlərin yaranması prosesi kimi öyrənilməlidir. Mətn bilavasitə maddi varlıqdır və onu bu yanaşma çərçivəsində tədqiq etmək mümkündür. Lakin, diskurs daha mürəkkəbdir və onun təhlili

üçün biz mətni göndərəninin niyyətini, fikrini bərpa etməliyik, yəni gözümüz önündə mövcud nitq əsərindən mətndəki eksplisit informasiyadan əlavə mətnarxası nəyin nəzərdə tutulduğunu müəyyənləşdirməliyik. Beləliklə, diskurs anlayışı ekstralingvistik amilləri, ritmi ehtiva edir.

Bununla bağlı olaraq daha bir mütəxəssis - A. Kibrik yazır:

“Diskurs mətndən daha geniş anlayışdır. Diskurs eyni zamanda həm dil fəaliyyəti prosesi, həm də onun nəticəsidir, nəticə isə elə mətnin özüdür”.

Diskurs dilçilikdə iki əsas aspektdə öyrənilir. Birinci, diskurs strukturu obyekt kimi tədqiq edilməyə qadirdir. İkinci, dilçiləri diskurs özlüyündə deyil, morfoloji və sintaktik hadisələrə təsir edən əsas amil kimi maraqlandıra bilir. Məsələn, artikkelər, bağlayıcılar, zərflər, cümlədə söz sırası diskursiv amillərlə izah oluna bilər. Əksər hallarda isə tədqiqatlar hər iki aspekti ehtiva edir.

Hər bir təbii hadisə kimi diskurs da struktura malikdir. U.Mann və S.Tompson ritorik strukturunun modelini vermişlər. Bu nəzəriyyəyə əsasən, belə bir fikrə gəlinmişdir ki, diskursun hər hansı bir vahidi həmin diskursun digər bir vahidi ilə mənə bitkiliyinə malik əlaqə vasitəsilə bağlıdır. Həmin əlaqələr ritorik münasibətlər adlanır. Ritorik münasibətlər hər bir diskurs vahidinin özlüyündə deyil, mətni göndərən tərəfdən müəyyən məqsədə nail olmaq üçün digərinə əlavə funksiyasını yerinə yetirir.

Diskurs vahidlərinin həcminə gəldikdə, ritorik münasibətlərə daxil olan diskurs vahidlərinin müxtəlif həcmdə olması mümkündür:

- a) maksimal həcmdə (bütöv diskurs);
- b) minimal həcmdə (ayrı-ayrı cümlələr).

Diskurs iyerarxik şəkildə qurulmuşdur və iyerarxiyanın bütün səviyyələri üçün eyni ritorik münasibətlər istifadə olunur. Ritorik münasibətlərə asimmetrik və simmetrik münasibətlər aid edilir.

U. Çeyf (134) isə diskurs strukturunu intonasiya vahidi, yəni şüurun bir fokusuna uyğun gələn bir diskurs parçası kimi nəzərdən keçirməyin lazım olduğunu bildirir. Hər bir intonasiya vahidində, adətən, yeni informasiyanın bir elementinin yerləşdiyi və köhnə/yeni informasiya oppozisiyanın diskursda

referentlərin prosodik (vurgulu/vurgusuz) və leksik (əvəzlik/ad) gerçəkləşməsi ilə qarşılıqlı əlaqəsi göstərilir.

Digər dilçi alim - T. Qivon diskursda əlaqəlilik məsələlərinə toxunaraq (156) diskursun aşağıdakı növlərinin olduğunu göstərmişdir:

Referensial, zaman, məkan, aspektual və digər növlər.

T. Qivon məndaxili əlaqəliliyi düşüncə əlaqəliliyi ilə qarşı-qarşıya qoymuşdur və əlaqəliliyin daha çox koqnitiv şərhinə diqqət yetirmişdir. T.Qivona görə, diskursun daxili strukturu bir neçə amillə, o cümlədən mövzu və iştirakçı birliyi (topics-participants continuity), zaman birliyi (temporal continuity), məkan birliyi (spacial continuity), hərəkət birliyi (action or theme continuity) ilə şərtlənir. Məzmunun bu cür struk-turlaşması mətnin temporal birliyni təmin edən dil quruluşlarının informasiya strukturunun aşkarlanması və təsviri üçün əsas yaradır. T. Qivon məndaxili tematik əlaqəlilik növləri (digər növlər: məkan, zaman, aspektual, modal və hadisə) arasında xüsusi diqqəti referensial əlaqəliliyə yönəldir. Referensial əlaqəlilik növü kimi əvvəlki təcrübəyə qayıdış, yəni retrospektiv və gələcəyə yönəlmiş diqqət, yəni prospektiv baxış fərqləndirilir. (156)

Digər bir dilçi - S.Ford (155) diskurs strukturunu zərflik budaq cümlələrinin, əsasən də, zaman, şərt və səbəb zərfliyi budaq cümlələrinin işlənmə prinsipləri baxımından nəzərdən keçirir. Burada müəllif həmin budaq cümlələrin baş cümləyə münasibətdə işlənməsindən asılı olaraq funksional fərqləri izah etməyə çalışır. Məsələn, o, prepozisiyada işlənən budaq cümlələrin postpozisiyasında işlənən budaq cümlələrə nisbətən daha geniş fəaliyyət sahəsinə malik olduğu və ümumilikdə, diskurs strukturunun formalaşmasına xidmət etdiyi göstərilir.

Diskursda əlaqəliliyin öyrənilməsində çox vacib olan daha bir məqamı da qeyd etmək lazımdır. Heç bir qarşılıqlı mənə əlaqəsi komponentlər arasında təmiz şəkildə, digərlərindən təcrid olunmuş formada işlənmə bacarığına malik deyildir. Hər zaman bir mənə əlaqəsinin üzərinə bu və ya digər dərəcədə başqa mənə tipləri əlavə edilir. Bundan əlavə, çoxkomponentli diskurs parçalarında,

mətnin əvvəlindən sonunadək heç də bir mənə əlaqəsinin olması vacib deyildir. Bir diskurs çərçivəsində müxtəlif tipli mənə əlaqələri reallaşa bilər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, bu mənə əlaqələrini təmin edən dil vasitələrindən istifadə bir sıra amillərlə şərtlənir. Onlardan biri sosiolinqvistik amillərdir. Sosial-linqvistik mahiyyətli amillərə müxtəlif funksional üslubların xüsusiyyətləri və onlara qoyulan tələbləri aid etmək olar. Bu tələblərin dəyişməsi adekvat dil vasitələrinin seçilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir.

Diskursla bağlı bir sıra məsələlərə aydınlıq gətirdikdən sonra diskursun tipləri məsələsinə də toxunmaq yerinə düşərdi.

Müəyyən məqsəd üçün formalaşmış diskursa funksional-koqnitiv yanaşma sırf dil faktlarına deyil, həmçinin pragmatik məqsədlərə, qəbul edən koqnitiv qabiliyyətinə, eləcə də mədəniyyətlərarası səriştə və fon biliklərinə əsaslanır. Diskursun yaranmasını şərtləndirən idraki bilikləri belə qruplaşdırmaq olar.

1. Diskurs mətnini yaradan şəxs:

- a) idrakı vasitələri yad mədəniyyəti dərk etmək üçün cəlb edir:
- b) yad mədəniyyət haqqında yeni biliklərdən diskursun formalaşması zamanı istifadə edir.
- c) yad mədəniyyəti dərk etməklə diskursun formalaşmasında öz mədəniyyəti haqqında yeni biliklərdən istifadə edir.

Bir sıra funksional və tənqidi diskurs təhlili sahələrində araşdırmalar nəticəsində (141) dildən istifadə edənlər arasında qarşılıqlı əlaqə və dinamizm aşkarlanmışdır.

A.Məmmədovun təbirincə desək, “Mətn mədəniyyətlərarası ünsiyyətin ümumi konteksti çərçivəsində “mədəniyyətlərin dialoqu” kimi nəzərdən keçirilir və yalnız mətnyaradıcı vasitələrdən istifadə baxımından dil seçimində deyil, həmçinin diskurs reallığını başa düşməyə lazım olan koqnitiv bacarıqları inkişaf etdirən dilin sosial kontekstdə fəaliyyət göstərməsi biliyində də əks olunur (17).

N. Enkvistə (148) görə diskurs sosial həyatda mövcud kontekst ilə

mətnin sintezi kimi qəbul edilir. Mətn mənanı kontekstdə əldə edir. Bununla bağlı L. Vitqenştayn qeyd etmişdir:

“Mənalər məhz istifadə zamanı formalaşır”.

Beləliklə, kontekst mətni göndərən tərəfindən müəyyən məqsədlərlə, müəyyən şəraitdə və müəyyən mənada istifadə edilir.

T.van Deyk (142) bununla bağlı olaraq yazır:

“Kontekstə kommunikasiya prosesində iştirak edənlər və onların rolu, məqsədi, niyyəti, ümumi fon biliyi daxildir”.

R. Uodak (195) kontekstin dörd qatını müəyyənləşdirir:

- Söyləmlər, mətnlə, janrlar və diskurslar arasında mətnlərarası və diskurslararası münasibətlər;
- Ekstralingvistik, sosial/sosioloji tiplər;
- Mətn və qurumların tarixi və arxeologiyası;
- Situasiyaya bağlı spesifik kontekstin institusional çərçivələri.

R.Uodak (195) həmin tiplərdən çıxış edərək belə bir nəticəyə gəlmişdir:

“Bununla biz, diskursların, janrların və mətnlərin sosial-siyasi kontekstdən asılı olaraq necə dəyişdiyini araşdırmaqla bilərik”.

Təsadüfi deyil ki, T.van Deyk (142) diskurs ilə ideologiya arasında əlaqə haqqında yazır:

Diskurs ideoloji mahiyyət daşıyır və yaxud diskurs ideologiya yaradır.

Bu fikrə əsaslanan N. Zayçikova diskursla bağlı üç əsas amili vurğulayır:

- 1) Diskurs mətndə reallaşır;
- 2) Diskursun koqnitiv əsası var;
- 3) Diskurs ideologiya ilə səciyyələnir.

R.Uodak da bu qeyd edilənlər kimi diskurs ilə mətn arasında fərqləndirmə aparır, lakin o (195) məsələyə daha çox koqnitiv prizmadan yanaşır:

“Diskurs bilik və strukturların sxemləri və ümumiləşdirmələri olduğu halda, mətn diskursun spesifik və unikal realizəsidir”.

Son illər müxtəlif diskurs tipləri müəyyənləşmişdir. Onların sırasına

bədii, siyasi, media, hüquqi və s. diskurs tipləri daxildir. Bəzi dilçilər (195) bu tiplərin çox güclü pragmatik, koqnitiv, ideoloji və mədəniyyət baxımından motivasiyaya malik olduqlarını göstərirlər.

Birinci, bədii və elmi diskurs media və ya siyasi diskursdan fərqli olaraq real həyatda mövcud deyil, yəni artıq ilkin şərtlər müxtəlifdir.

İkinci, bütün diskurs mətnləri müəyyən pragmatik niyyətə malik olsalar da, bəzi diskurs mətnləri, məsələn, siyasi və hüquqi diskurs mətnləri bədii və ya elmi diskursa nisbətən daha inandırıcı, təsiredici və hətta manipulyasiyaya meyli görünür. Bədii diskurs mətni əlbəttə ki, bir çox alimlərin tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Burada əsas məsələlər bədii mətni göndərən (yazıçı və ya şair) daxili aləmi, əsəri yazdığı anda psixoloji durumu, onun təfəkkür tərz, obrazlılığa meyli olub-olmamasıdır (məsələn, S.Moem ilə E. Heminqveyi müqayisə edək).

Diskursun anlaşılan və yaxud anlaşılmayan olması şəxsin daxili kontekstindən asılıdır. Daxili kontekstdə müvafiq mədəni dəyərlər qarşılıqlı anlaşma və ünsiyyət zamanı qarşılıqlı təsir kimi çıxış edir. Daxili kontekst insanın dünya haqqında fərdi biliyi ilə bağlı olan biliklərdir. Başqa sözlə desək, daxili kontekst bilik haqqında biliklərdir. Diskursun, ümumiyyətlə, siyasi diskursun isə, konkret olaraq, subyektivliyi daxili kontekstə əsaslanır.

Digər mütəxəssis I.Qalperin, haqlı olaraq, bədii mətnə estetik, koqnitiv və aktual informasiya funksiyalarının uğurlu birləşməsindən yazır (164). Lakin bu həmçinin digər diskurs tiplərinə, məsələn, siyasi və media mətnlərinə də şamil oluna bilər. Digər tərəfdən, bədii akademik (elmi məqalələr, monoqrafiyalar, geniş auditoriya üçün nəzərdə tutulmuş mülahizələr) və qəzet diskursları (analitik məqalələr, şəhərlər) xaotikliyə və virtuallığa meyllidir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, bu tip diskurslar mətni göndərən onu qəbul edənə bir qədər maraqlandırmağa və baş sındırmağa vadar etmək istəyi ilə bağlıdır. Siyasi, hüquqi və bəzi akademik diskurslar (auditoriya mühazirələri) isə əksinə belə bir xaotiklik və virtualıqdan uzaqdırlar. Bununla bağlı N. Davidovanın maraqlı bir fikri var:

“Siyasi diskursda mətnin müəllifinin məqsədi mətni qəbuledəni özünün haqlı olduğuna inandırmaq və dəqiq fəaliyyət planını təqdim etməkdən ibarətdir. Görünür, siyasi diskursda xaotikliyin yoxluğu məhz bu amil ilə izah edilə bilər. Dəqiq planlaşdırma xaotiklik anlayışının mahiyyətinə ziddir”.

Qeyd edilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, bir sıra amillər diskurs adlandırdığımız kommunikasiya situasiyasına təsir edə bilər və edir. Lakin burada əsas amil kommunikasiyanın özünün tipi və mətni göndərəninin seçim imkanlarıdır. Bu bir növ dilçilikdə geniş şəkildə şərh olunmuş “seçim” problemdir. A. Kuznetsov yazır:

“Hər bir verbal ünsiyyətə başlayan şəxs funksional, üslubi, pragmatik, sosial, ərazi baxımdan seçim qarşısındadır”.

Diskurs və mətn dilçiliyi Azərbaycanlı mütəxəssislərin də maraq dairəsində olan ən aktual və maraqlı məsələlərdən biridir. Onlardan Fəxrəddin Veysəlli diskursa həsr etdiyi “Diskurs təhlilinə giriş” adlı kitabında diskursun yaranması və müasir dilçilikdə öz əksini tapması, diskursun məndən və digər dil vahidlərindən fərqlənməsi məsələlərini açıqlayır və onları fərqləndirməyin yollarını göstərir.

Digər alim A. Məmmədov öz əsərində mətnin yaranmasında formal əlaqə vasitələrinin rolundan bəhs etmişdir. A.Məmmədov “Discourse and Translation: functional and cognitive approach” kitabında mətnin informasiya quruluşu, yeni və köhnə informasiya və eləcə də diskursda tərcümə məsələlərinə toxunmuşdur. (175).

Digər bir dilçi Əfqan Abdullayev özünün “Aktual üzvlənmə, mətn, diskurs” kitabında mətn və diskurs anlayışlarını ətraflı izah etmişdir (1, 180-182). Bundan başqa Ə.Ə.Abdullayev mətnyaratmada nitq hissələrinin imkanları məsələsinə də toxunmuşdur.

3.2. Müasir ingilis dilində şifahi və yazılı nitqdə siyasi, mədəni, biznes diskursunda Feili Frazzeoloji Vahidlərin işlədilməsi aspektləri

Frazzeoloji vahidlərin diskursda işlənməsi məsələsindən geniş danışma-

mişdan əvvəl, diskurs və onun mahiyyəti və frazeologiya ilə əlaqəsindən bəhs etmək məqsədəuyğundur.

Müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlərin diskursda işlənməsi barədə danışmadan öncə “kontekst”, “diskurs” və eləcə də “mətn” ona oxşar hesab edilən anlayışları haqda məlumat vermək məqsədəuyğun olardı.

Kontekst dedikdə nitqin verbal və qeyri-verbal əhatəsi (mühiti) başa düşülür. Kontekst 3 tipdə olur: linqvistik kontekst (mətn), situasiya konteksti (nitq mühiti) və mədəni kontekst (mədəni biliklərə əsaslanan qeyri-verbal nitq mühiti). Kontekst bizə anlayışları fərqləndirməkdə kömək edir. Misal üçün, qeyri-müəyyən zamanı davamedici zamandan fərqləndirmək üçün ayrı-ayrı kontekstlərdə işlətmək lazımdır.

Digər anlayışlar “mətn” və diskurs anlayışlarıdır. Keçən əsrin 80-ci illərindən bəri diskurs və mətn anlayışları arasında diferensiasiya özünü qabarıq şəkildə büruzə verməyə başlamışdı. Əvvəllər diskurs dedikdə şifahi nitq, mətn dedikdə isə yazılı nitq nəzərdə tutulurdu. (1, 181).

Mətn yarandıqları kontekstlərdin tərkib hissəsidir və kontekstlər yaradılır və davamlı olaraq danışanlar və ya yazanalar tərəfindən transformasiyaya uğrayır və başqa formaya düşür. (175, 16-17)

Diskurs əlaqəli nitq parçasıdır. Lakin, mətnin analoji tərifləri ilə müqayisə etsək, diskursun bu cür başa düşülməsi onun mətndən fərqi aydınlaşdırmır. N.Enkvist mətn ilə diskurs arasındakı fərqi aşağıdakı kimi izah edir:

“Biz mətnə situativ kontekstdən ayrı baxdığımız halda, diskurs situasiyanın bir hissəsi kimi nəzərdən keçirilir ”. (136, 369-382)

Mətn bilavasitə maddi varlıqdır və onu bu yanaşma çərçivəsində tədqiq etmək mümkündür. Lakin, diskurs daha mürəkkəbdir və onun təhlili üçün biz mətni göndərəninin niyyətini, fikrini bərpa etməliyik, yəni gözümüz önündə mövcud nitq əsərindən mətndəki eksplisit informasiyadan əlavə mətnarxası nəyin nəzərdə tutulduğunu müəyyənləşdirməliyik.

Beləliklə, diskurs anlayışı ekstralingvistik amilləri, ritmi ehtiva edir.

Diskursu tədqiq edərkən orada *semantik, pragmatik və kommunikativ*

funksiyalar daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verməsi üzə çıxır.

Frazeoloji vahidlərin diskursda öyrənilməsinə gəldikdə isə bu sahədə yeni-yeni fikirlər və yazılar meydana çıxmaqdadır. Hal-hazırda bu sahədə xeyli məşhur olan alimlər vardır ki, onlardan biri də Anita Nasizionedir. Onun tədqiqatlarının nəticəsi kimi, 2001-ci ildə “Frazeoloji vahidlər diskursda: tətbiqi dilçiliyə doğru” kitabı ərsəyə gəlmişdir.

Anita Nasizionenin kitabında ilk dəfə olaraq frazeologiyanın diskurs və üslubiyyatla birgə sintezinə toxunmuşdur. Onun bu kitabı frazeologiya mütəxəssisləri tərəfindən alqışlanmış və bəyənilmişdir. Kitabda qeyd edilir ki, frazeoloji vahidlərin diskursda üslubi işlənməsi onu göstərir ki, frazeoloji vahidlər ilə üslubiyyat və diskurs arasında bağlar mövcuddur və müəllif, frazeoloji vahidlərin üslubi-diskursiv səviyyədə xüsusiyyətlərinə koqnitiv rəqursdan baxmağa cəhd etmişdir. (179).

A.Nasizione kitabında həmçinin “İdiom” və “Frazeoloji Vahid” terminlərinin aydın və anlaşıqlı yazılmış təriflərini vermişdir. O, ikinciye “stabil və bir-biri ilə əlaqəli olan (koheziv) və tam və ya qismən məcazi mənalı” sözlər birliyi kimi tərif verir. Buradan, onun idiomatik və qeyri-idiomatik sabit söz birləşmələrini fərqləndirən rus müəllifi A.N.Kuninin fikirlərinin tərəfdarı olması sezilir.

O, göstərir ki, keçmişdə Frazeoloji Vahidlər işləndikləri kontekstdən asılı olmayaraq qapalı vahidlər hesab edilmişlər. Müəllifin konsepsiyasına görə mətn “fikir axınıdır” və müəllif, yalnız Frazeoloji Vahidlərin üslubi işlənməsi ilə deyil, həm də Frazeoloji Vahidlərin diskursda üslubi işlənməsinə koqnitiv yanaşma ilə məşğul olmuşdur. Onun fikrincə, Frazeoloji Vahidlər məcazi mənanı əks etdirə bilən vasitələrdən (metodlardan) biridir (179).

Anita Nasizione daha sonra Frazeoloji Vahidlərin diskursda müəyyən-ləşdirilməsi barədə yazaraq Frazeoloji Vahidlərin üç formasının olduğunu göstərir:

1. Baza forması (*base form*);
2. Özək forma (*core use*);

3. Ani (konkret) üslubi forma (*instantial stylistic use*).

Baza forması (base form) Frazеoloji Vahidin lüğətdə bir qayda olaraq verildiyi formadır və daha azyararlı variantların yaranması üçün baza rolunu oynayır. Bu forma kontekstdən asılı olmur və bütün kontekstlər üçün ümumi olur.

İkinci forma - özək forma (core use) adlanan formada Frazеoloji Vahid daha ümumi mənə kəsb edir, əlavə üslubi xarakter daşımır, onun daşdığı mənə söyləmin sərhədlərindən qırağa çıxmır. Özək forma haqda dil daşıyıcıları ən əvvəlcədən danışı bilir. Bu forma dil öyrənənlər tərəfindən ilkin olaraq daha rahat mənimsənilir.

Özək forma ilə qarşı qarşıya qoyulan digər forma ani (konkret) üslubi formadır (*instantial stylistic use*). Bu formanın işlənmə xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlarda forma baxımında dəyişiklik baş verməsi ilə yanaşı semantikalarında da dəyişiklik baş verir. Ani (konkret) üslubi forma kontekst və ünsiyyət şəraiti ilə sıx bağlıdır.

Dildə ani (konkret) üslubi formaların 4 modelinə rast gəlinir:

1. Genişlənmiş frazeoloji metafora;
2. Frazеoloji pan (söz oyunu, KanaMÖyp/cinas);
3. Ayrılma (aralanma) (cleft) istifadə;
4. Frazеoloji istinad (allusion).

Onu da qeyd edək ki, bir çox Frazеoloji Vahidlərin kökündə konvensional (silinmiş) metaforalar yatır.

Frazеoloji Vahidlər xüsusi bir üslubi effekt yaratmaq niyyəti olan danışan və ya yazıçı tərəfindən işlədilir və onlar müxtəlif funksional janr hesab edilən müəyyən janrlara müvafiq formada işlədilir. Frazеologiyanın dar və geniş anlamda başa düşülməsində üç meyar əsas götürülür: struktur-semantik meyar, struktur-qrammatik meyar və funksional meyar.

Kontekstyönümlü yanaşma onu göstərir ki, dəyişikliklər təcrid edilmiş formada baş vermir və onlar yalnız diskursun inteqral hissəsidir. Kommunikasiya formasından asılı olaraq, şifahi və yazılı diskurs arasında

fərqlərin olmasını bütün müəlliflər göstərir. Oxucunun diqqətini çəkmək üçün müəllif diskursda çoxlu sayda üslubi vasitələrdən istifadə edir. Con Katford “A linguistic theory of translation” kitabında aşağıdakı üslubları göstərmişdir:

1. Elmi nəsr üslubu;
2. Rəsmi və inzibati sənədləşmə üslubu;
3. Jurnalistik və publisistik üslub;
4. Ədəbi artistik üslub;
5. Dini üslub.

Diskursda üslub çox mürəkkəb məsələdir. Frazeologiya ilə əlaqədar olaraq üslubiyyat çox mühümdür. Diskursun müxtəlif tiplərində Frazeoloji Vahidləri təhlil etmək, eləcə də mətnin janrından asılı olaraq Frazeoloji Vahidlərin mənada oynadığı rolu müəyyənləşdirmək həlledici faktordur.

Artıq əvvəlki yarımfasildə qeyd etdiyimiz kimi, istər şifahi nitq olsun, istərsə də yazılı nitq, frazeoloji birləşmələrin geniş işləndiyi sahələr arasında siyasi, mədəni biznes diskursu yer almışdır. Bu yarımfasildə hər üç sahəyə aid misallar vasitəsilə, feili frazeoloji birləşmələrin işlənməsi aspektlərinə toxunacağıq.

a) Siyasi diskursda Feili Frazeoloji Vahidlər

Artıq yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, analitik məqalələr və şəhərlərin də daxil olduğu qəzet diskursları xaotikliyə və virtuallığa meyilli olur. Siyasi, hüquqi və bəzi akademik diskurslar xüsusilə də auditoriya mühazirələri isə əksinə belə bir xaotiklik və virtuallıqdan uzaqdır olur. Bunları müşahidə etmək üçün ingilis qəzet və jurnalalrmdan götürülmüş bəzi diskurs parçaları və cümlələri nəzərdən keçirək. Misal üçün;

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Amerika Ticarət Palatasının açılışında söylədiyi nitqdən bir parçanı nəzərdən keçirək.

After gaining of independence, the Republic of Azerbaijan tries to establish economic cooperation with all countries of the world and the

United State of America occupies a special place amongst them.

After gaining independence Azerbaijan has chosen the way of the democratic, legal and civilized state building, carrying out of reforms in the economy of the republic and principles of *relating its economy to the world economy*.

After gaining state independence we took for the main principle this experience and made efforts for constant attraction of foreign investment to Azerbaijan and joining of the economy of our republic to the world economy, we will *undertake these efforts* in the future as well. The results achieved in the field of joint business between Azerbaijan and the US companies within the last years are vivid example of that.

Bu nitqdə və diskursda istifadə edilmiş *to establish economic cooperation with - iqtisadi əlaqələr yaratmaq, relating its economy to the world economy - öz iqtisadiyyatı ilə dünya iqtisadiyyatı arasında əlaqə qurmaq, to undertake efforts - cəhd etmək mənalarda işlənmişdir.*

İndi isə daha bir diskurs parçasına nəzər salaq. Bu, möhtərəm president İlham Əliyevin Parisdə Fransa Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutunda söylədiyi nitqdən və Amerika prezidenti Barak Obama ilə görüşü zamanı etdiyi çıxışdan götürülmüşdür.

... We have good bilateral relations with Turkey, Russia, Georgia, and Iran. We cooperate on a regional level. However, we have not relations with one our neighbor, which is Armenia. The reason is clear. At the end of 1980 separatist movement started in the country's region of Nagorno-Garabagh resulted in war against Azerbaijan. Armenia *made an aggression against our country* in order to separate Nagorno-Garabagh from Azerbaijan and 7 more regions located outside of Nagorno-Garabagh were occupied, too. This aggression against Azerbaijan continues for more than 10 years ... (From speech during meeting held at the Institute of International Relations of the

France, Paris, January 23, 2004)

“In times of economic unease, there can also be an anxiety about human rights. Today, as in past times of economic downturn, some put human rights aside for the promise of short term stability or the false notion that economic growth can *come at the expense of freedom*. We see leaders *abolishing term limits* ...” (Ilham Aliyev in President Obama’s Speech at the UN Friday, September 24, 2010)

Bu diskursiv parçada işlənmiş frazeoloji birləşmələr - *to make an aggression against our country* - *ölkəmizə qarşı güc tətbiq etmək (aqressiya yürütmək)*, *to come at the expense of freedom* - *azadlıq bahasına əldə olunmaq*, *abolishing term limits* - *hakimiyyətdə olma müddətini pozma(q)* kimi tərcümə edilir.

Böyük Britaniyada dərc olunan “The Economist” jurnalından götürülmüş bəzi cümlələri nəzərdən keçirək.

Over the past fortnight the independent council has scored a series of legal victories, and *put Bill Clinton and the White House back on the defensive* (The Economist, Bill Clinton, p. 13).

Bu cümlədəki *put smb on the back* Feili Frazеoloji Vahid dilimizə *kimisə müdafiə mövqeyinə keçməyə məcbur etmək* mənası daşıyır.

But, whatever happens next, Mr Clinton’s strategy of delay and non-co-operation with *MrStarr’s inquiry seems to be going wrong*. (The Economist, Bill Clinton, p. 13)

cümləsində *seems to be going wrong* Frazеoloji Vahid isə *səhv yolda olmaq, alınmamaq* mənalarını daşıyır.

If this is to be prevented, a short-sighted European Union and an introverted Turkey both need to rub their eyes and *take a clearer look* at where their post-cold-war interests lie (The Economist, Bill Clinton, p. 14)

Yuxarıdakı misalda isə *take a clearer look* Frazеoloji Vahidi isə diskurs daxilində işləndikdə *hər şeyə daha açıq/aydın gözlə baxmaq, yenidən başqa*

nəzər salmaq mənalaraını daşıyır.

“The Economist” jurnalından götürülmüş növbəti cümlələri nəzərdən keçirək.

... here are a lot of authoritarian and unpopular governments with unpredictable foreign policies, including a tendency *to take a whack at their neighbours*; ... (The Economist, Bill Clinton, p. 14)

The Turks need to *hold on to the West* because, if they do not, their own system of government could *take a sharp turn for the worse* (The Economist, Bill Clinton, p. 14)

Yuxarıdakı hər iki misal sırf siyasi motivlərə əsaslanaraq işlədilən Frazеoloji Vahidlərdir. Birinci cümlədəki *to take a whack at their neighbours* Frazеoloji Vahidi *qonşuya zərbə vurmaq* mənasını daşıyır. İkinci misaldakı birinci Frazеoloji Vahid - *to hold on to the West* - *Qərbdən yapışmaq/əl çəkməmək* kimi, ikinci Frazеoloji Vahid - *take a sharp turn for the worse* - *isə pisliyə tərəf dəyişmək* mənalarda işlənir. Siyasi dairələrdə *qonşuya zərbə vurmaq* ifadəsi həm siyasi, həm də iqtisadi baxımdan yalnız qüdrətli dövlətlərin hökumətləri və siyasətçiləri tərəfindən həyata keçirilə bilər. Yuxarıdakı diskurs parçasında isə bu ifadə tanınmamış hökumətlər və siyasətçilərin adından verilir və bir qədər ironiyaya çalarına malikdir.

Daha üç misalı nəzərdən keçirək.

Europe cannot decide that it needs Turkey’s geopolitical help, and then *slam the door in Turkey’s face*. (The Economist, Bill Clinton, p. 14)

Turkey’s generals cannot say that they are westerners, but then try to *run a non-western sort of politics* (The Economist, Bill Clinton, p. 14)

But with one crucial exception - the resignation of Frank Field as junior minister at social Security - most of the changes simply *boil down to matters of competence, personalities and personal ambition*. (The Economist, Bill Clinton, p. 16)

Burada birinci misaldakı *slam the door in Turkey’s face* Frazеoloji Vahidi

qapıları Türkiyənin üzərinə bağlamaq/çırpmaq, ikinci misaldakı *to run a non-western sort of politics* siyasi dairələrdə Qeyri-Qərb siyasəti yürütmək və üçüncü cümlədəki *boil down to matters of competence* Frazeoloji Vahidi isə *sıxışdırıb aradan çıxartmaq* mənalarında işlənmişdir. Halbuki sonuncu Frazeoloji Vahidi *aparıb/gətirib çıxartmaq* mənalarında da işləyə bilər. İlk mənada işlənməsi onun diskurs parçasında nitq söyləyənin məqsəd-məramından və nəzərdə tutduğu fikrin nəticəsindən asılı olmuşdur.

“*The Economist*” jurnalından seçilmiş daha bir neçə misalda Frazeoloji Vahidlərin işlənməsi və daşdığı mənalara baxaq.

Mr Brown is more prone to use Old Labour language, *to criticise fat cats*, to support redistribution and portray public spending as a good thing in itself. But much of this may be a calculated effort *to keep the party sweet* and so enhance his chances of one day becoming prime minister himself. (The Economist, Bill Clinton, p. 1)

Yuxarıdakı cümlədə iki Frazeoloji Vahid işlənmişdir: *to criticise fat cats* və *to keep the party sweet*. Birincisi sözbəsöz tərcümədə “yağlı pişikləri tənqid etmək” kimi verilir, lakin siyasi aləmdə “imkanlı şəxsləri tənqid etmək” mənasında işlənir. Burada metaforik olaraq səlahiyyətli və maddi baxımdan imkanlı şəxslərə “big cats” deyərək müraciət olunmuşdur. *To keep the party sweet* Feili Frazeoloji Vahid isə *münasibətləri yaxşı etmək* mənasında işlənir.

Daha bir neçə Frazeoloji Vahidin işləndiyi cümlələrə nəzər yetirək.

But high-taxing European governments are up in arms (The Economist, Bill Clinton, p. 17)

cümləsində *to be up in arms* Frazeoloji Vahidi Azərbaycan dilində *mübarizəyə və ya müqavimətə hazır olmaq* kimi işlədilir.

Rusiya siyasəti və siyasətçiləri (B.Yeltsin, V.Kovalyov) ilə bağlı məqalələrdə də Frazeoloji Vahidlər yer almışdır.

Some of Mr Yeltsin’s opponents, probably no less paranoid, say that Mr Kovalev was sacked for *dragging his feet over a palm* to spy on Mr Yeltsin’s political rivals. (The Economist, Bill Clinton, p. 24)

Yuxarıdakı diskurs parçasında *dragging his feet over* birləşməsi əslində *ayağını çəkmək* və ya *ayağını çəkə-çəkə getmək* mənalarında işlənsə də, sonralar məcaziləşərək, siyasi dairələrdə *qəsədn nəyisə axsatmaq və ya ləngitmək* mənalarında işlənir.

Aşağıdakı cümlədəki Frazoloji Vahidi isə oxucu və ya dinləyici ilk baxışdan öz ilkin mənasında anlaya bilər, lakin siyasi dairələrə aid rəsmi söhbətin və ya müsahibənin bir parçası olan bu cümlədə *to hold up his nose* Frazoloji Vahidinin bu mənada işlənmədiyi sezilir. Belə ki, bu Frazoloji Vahidi məcazi olaraq *burnunu dik tutmaq, yuxarıdan aşağı baxmaq* kimi tərcümə edilir.

He will carry on with the talks, he says, though *he holds up his nose* as he says it. (The Economist, John Major p.18)

Böyük Britaniyanın keçmiş baş naziri Con Meycor və onun siyasəti ilə əlaqəli yazılar dərc edən “The Economist” jurnalında siyasətçilər barədə belə bir fikir əks edilmişdir.

They are making their country look increasingly foolish (The Economist, John Major, p.15)

Dilimizdə də bu Frazoloji Vahidin analoqu mövcuddur: *axmaq gününə salmaq/axmağa oxşatmaq/axmaq yerinə qoymaq*.

Böyük Britaniyanın digər baş naziri Marqaret Tetçerin siyasətlə bağlı “The Economist” jurnalında dərc edilmiş digər bir məqalədən götürülmüş diskurs parçasına baxaq.

In the early 1980s, Margaret Thatcher *handbagged the organization into* near-immobility with her demand to resolve the inequity of the communal budget and “*get our money back*”. (The Economist, John Major p.33)

Burada *to handbag the organization* təşkilata şifahi şəkildə və ya sözlə hücumlar etmək (tənqidi baxımdan) mənasında işlənmişdir. Bu parçada işlənmiş digər bir Frazoloji Vahid - *get our money back* isə *israf olunmuş və ya xərclənmiş pulları geri qaytarmaq (büdcəyə)* mənasında işlənir. Yeri gəlmişkən,

bu Feili Frazoloji Vahid 1980-ci ildə Konservatorlar partiyasının üzvü Culian Kriçli tərəfindən Marqaret Tetçerin Nazirlər Kabinetindəki nazirlik üslubu ilə bağlı olaraq işlədilmiş və sonra geniş yayılmışdır.

Daha bir neçə diskurs parçasına nəzər salaq.

America had appeared *to turn a deliberate blind eye to* past Chinese exports of nuclear technology to Pakistan, which would normally have had to trigger sanctions under American law. (The Economist, John Major, p. 65)

Bu misalda *to turn a deliberate blind eye to* Frazoloji Vahidinin dili-mizdə qarşılığı *göz yummaq* frazeoloji birləşməsidir. Bu Frazoloji Vahid də mə-cazlaşmaya məruz qalmışdır və öz ilkin mənasından uzaqlaşmış bir mənə kəsb etmişdir.

... but equally plainly, given the unpredictability of the Russian electorate, the patchy record of all pollsters, Russian ones in particular, and three weeks still to go before the election, it is far too soon to say *he has it in the bag*. (The Economist, John Major, p. 41)

Rusiyada aparılan seçkilərlə bağlı dərc olunmuş məqalədə işlədilmiş *have it in the bag* Frazoloji Vahidi isə *həll etmək/olunmaq, qazanmaq, əldə etmək* mənalarını daşıyır.

Sonuncu misal isə qərb mətbuatında Rusiyanın eks-prezidenti B.Yeltsinlə bağlı seçkilər dövründə dərc olunmuş yazıdan götürülmüşdür.

Boris Yeltsin, if Russia's opinion polls are a guide, should *be wreathed* in smiles. (The Economist, John Major, p. 41)

Burada *To be wreathed* Frazoloji Vahid kimi *qərq olmaq* mənasını daşıyır, lakin bu Frazoloji Vahidin tərkibindəki elementləri sözbəsöz tərcümə etdikdə isə *əklil qoymaq* mənasında işlənir.

Fransa prezidenti Fransua Obanın Böyük Britaniyanın Baş Naziri Deyvid Kameron ilə nitqindən bəzi fraqmentlərə nəzər salaq.

“Well, this is a paradox, to think that since there are anti-Semitic slogans, because there are unworthy attacks - because there's

violence, by a very small minority and because there are unfounded rumours which have been started off by people who *are making use of fear and manipulation*, I don't think that the government should be made responsible for this".

"On the other hand, what is the duty of the government *is to ensure security and to make quite certain* that the school can still remain equal, egalitarian and secular. And anybody who is *committing violence* should be pursued. In France, it is absolutely natural that you should have demonstrations in the streets of our towns because that is a basic freedom. But we *are on our guard*. We have to be". (via interpreter) (UK-France Summit: David Cameron and Francois Hollande press conference: 31 January 2014, RAF Brize Norton)

Bu diskurs parçasında bir neçə Feili Frazеoloji Vahid işlənmişdir. *To make use of fear and manipulation* - qorxu və manipulyasiyadan istifadə etmək, *to ensure security* - təhlükəsizliyin qarantı olmaq və ya təhlükəsizliyə təminat vermək, *to make quite certain* - əmin olmaq və ya yəqin etmək, *to commit violence* - zorakılıq tətbiq etmək və *to be on our guard* - ayıq-sayıq olmaq, *işin/vəzifənin başında olmaq* mənalarında işlənmişdir. Təbii ki, müxtəlif sahələrə aid diskurslarda, mətnlərdə və ya cümlələrdə bu vahidlər başqa cür tərcümə edilə bilər.

Aşağıdakı diskurs parçası isə siyasət aləmində özünəməxsus çıxışları ilə də məşhur olan Türkiyə baş naziri R.Ərdoğanın çıxışından və eləcə də jurnalistlərin onun haqqında yazdığı yazıdan götürülmüşdür.

"The root cause of the refugee crisis today is the war in Syria, " Erdogan told reporters following a series of meetings in Brussels with top EU officials. He called on the EU to do more *to train rebels, set up a protected zone* inside northern Syria and *to enforce a no-fly zone* to end bombing of civilians.

While political divisions in Europe and Russia's air support for President Bashar al-Assad in Syria mean the initiatives *have little*

chance of becoming a reality, Erdogan was at pains to stress it was Europe, not [Turkey](#), that needed to do more.

“We have a border with Syria ... with Iraq. So we are the country that *is under threat* here,” he said in remarks alongside European Council President Donald Tusk in a reference to the Islamic State militants in Syria and Iraq. (Erdogan, I-net source)

Yuxarıda verilmiş parçada R.Ərdoğan *to train rebels* - *döyüşçülərə təlim keçmək*, *to set up a protected zone* - *mühafizə zonaları yaratmaq*, *to enforce a no-fly zone* - *qeyri-uçuş zonası tətbiq etmək*, *chance of becoming a reality* - *reallaşmaq* (*gerçəkləşmək*, *həyata keçmək*) *şansı olmaq*, *to be at pains* - *cəhd etmək* (*ciddi-cəhdlə səy göstərmək*), *to be under threat* - *təhlükədə olmaq* (*təhlükə altında olmaq*) Feili Frazеoloji Vahidləri işlədilmişdir. Bu qeyd edilən Feili Frazеoloji Vahidlər digər situasiyalarda fərqli mənə kəsb edə bilər. Misal üçün *to train rebels* frazeoloji vahidi tam fərqli bir situasiyada *üsyancılar* və *qiyamçılara təlim keçmək* mənasını da daşıya bilər ki, bu da əvvəlki tərcümə variantına tam əks olan bir mənada işlənmək deməkdir.

Digər dünya liderlərindən biri Rusiya prezidenti V.Putinin 28 sentyabr, 2015-ci il tarixində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 70-ci sessiyasında kürsüdən səsləndirdiyi çıxışından və mətbuatda bu çıxış haqqında dərc edilən yazılardan bəzi fraqmentləri nəzərdən keçirək.

“We are convinced that the only way out of this dead end lies through comprehensive and diligent implementation of the Minsk agreements of February 12th, 2015. Ukraine’s territorial integrity cannot be secured through the use of threats or military force, but it must be secured. The people of Donbas should *have their rights and interests genuinely considered*, and their choice respected; they should be engaged in *devising the key elements* of the country’s political system, in line with the provisions of the Minsk agreements”.

“We consider that any attempts *to flirt with terrorists*, let alone arm them, are short-sighted and extremely dangerous. This may make

the global terrorist threat much worse, spreading it to new regions around the globe, especially since there are fighters from many different countries, including European ones, *gaining combat experience* with Islamic State. Unfortunately, Russia is no exception”. “The Yalta system was truly *born in travail*. It was born at the cost of tens of millions of lives and two world wars that *swept through the planet* in the 20th century. Let’s be fair: it helped humankind *pass through turbulent*, and at times dramatic, *events* of the last seven decades. It saved the world from large-scale upheavals”.

Yuxarıdakı parçada işlənmiş *devising the key elements* - *əsas məsələləri (elementləri) işləyib hazırlamaq (hazırlıq vəziyyətinə gətirib çıxartmaq, nəzərdən keçirmək)*, *to flirt with terrorists (terroristlərə ciddi münasibət bəsləməmək, onlarla ehtiyatla davranmamaq)*, *gaining combat experience - döyüş/müharibə təcrübəsi yığmaq*, *to be born in travail (əzab içində yaranmaq, formalaşmaq)*, *to sweep through the planet (bütün planeti sarmaq/bürümək)*, *pass through turbulent events - narahat hadisələrin içindən keçmək (narahat/pis/keşməkeşli bir dövrdə yaşamaq)* Feili Frazеoloji Vahidlərinin mənaları bu cür açıqlanmışdır. Burada da işlənmiş dairəsindən asılı olaraq frazeoloji vahidlərin mənası çaları fərqlənmişdir. Məsəl üçün, *to flirt with somebody* əslində *kiminləsə əylənmək (işvə-naz etmək)* mənalarını daşdığı halda bu siyasi kontekstdə tam fərqli məna kəsb etmişdir.

ABŞ prezidenti Barak Obamanın da nitqi və onun çıxışlarının mətbuatda şərhli Frazеoloji Vahidlərlə zəngindir. Onlardan bəzilərinin işləndiyi bir neçə diskurs parçasını nəzərdən keçirək.

Putin followed President Obama, who spoke twice as long. Both leaders said they are willing to work together to resolve the conflict in Syria. But their speeches *were also chock-full of digs at each other*. Obama, visibly frustrated, asked the room to “imagine if instead Russia had engaged in true diplomacy” in Ukraine. Putin, visibly snarky, derided the “single center of domination” that believes “if we

are so strong and exceptional then we know better than anyone what to do.”

Obama and Putin will *meet face-to-face* for the first time in nearly a year this afternoon to discuss the conflicts in Ukraine and Syria. But after these speeches, it almost doesn't seem necessary.

Then, this weekend, Russia announced an intelligence-sharing agreement with Syria, Iran, and Iraq in their fight against Islamic State, a move *The New York Times* says caught U.S. officials completely off guard. “It was another sign,” Michael Gordon wrote, that Russia “was moving ahead with a sharply different tack from that of the Obama administration in battling the Islamic State ... by assembling a rival coalition that includes Iran and the Syrian government.”

But the more important question is how much President Obama is willing to *heed his own call to the world*.

“Don't stand idly by, don't be silent, when dissidents elsewhere are imprisoned and protesters are beaten. Recall your own history.

Because part of the price of our own freedom is *standing up for the freedom* of others.”

“We see corruption *smothering entrepreneurship* and good governance.”

the rot of a closed or corrupt economy must never *eclipse the energy and innovation of human beings*. That means letting entrepreneurs start a business without paying a bribe and governments that support opportunity instead of stealing from their people.” (MT-nin BA-nın 70-ci sessiyasındakı çıxışdan)

Yuxarıda qeyd edilmiş parçalarda Feili Frazеoloji Vahidlər aşağıdakı mənalarda işlənmişdir: *to be chock-full of digs at each other* - *bir-birinə yönəlmiş kəskin fikirlərlə dolu olmaq*, *to heed his own call to the world* - *dünyanı diqqətdə saxlamaq (dünyaya ağalılıq etmək və ya hər şeyi diktə etmək)*, *standing*

up for the freedom - azadlıq üçün mübarizə aparmaq, smothering entrepreneurship - sahibkarlığı boğmaq (sahibkarlığın inkişafına imkan verməmək), eclipse the energy and innovation of human beings - insanların enerji və innovasiyalarına kölgə salmaq (üstünü örtmə, inkişafına mane olmaq), to meet face-to-face - təkbətək görüşmək.

b) Mədəni diskursda Feili Frazеoloji Vahidlər

Feili Frazеoloji Vahidlərin rast gəlinədiyi digər bir diskurs sahəsi mədəni diskurs hesab edilə bilər. Ən azından ona görə ki, oxuduğumuz əsərlərdə və ya baxdığımız proqram və filmlərdə belə Feili Frazеoloji Vahidlərə hər gün rast gəlirik.

Ölkəmizin birinci xanımı Mehriban Əliyeva da öz çoxsaylı nitqlərində Feili Frazеoloji Vahidlərdən istifadə etmişdir. Onun 08.09.2015-ci il tarixində Parisdə keçirilmiş “Dini Tolerantlıq” konfransındakı çıxışından və mətbuatda dərc edilmiş yazılardan bəzi parçalara baxaq.

Touching about the important factors which are the basis of tolerant atmosphere in Azerbaijan, Mehriban Aliyeva first of all *highlighted the political stability*, social and economic development.

She said that social problems are successfully resolved in Azerbaijan and special attention is paid to the development of education sphere which by itself *prevents the emergence of radical tendencies* in society.

“We want to convey to the world that coexistence is possible,” said Mehriban Aliyeva and stressed the importance of widely popularizing this experience of Azerbaijan in the world. (M.A. A conference on “Religious tolerance: the culture of coexistence in Azerbaijan” is organized in Paris 08.09.2015)

Burada *to highlight the political stability - siyasi sabilliyi vurğulamaq*

(*nəzərə/diqqətə çatdırmaq*), to prevents the emergence of radical tendencies - *radikalyönümlü meyllərin vüsət almasına mane olmaq (qarşısını almaq)*, to convey to the world - *dünyaya çatdırmaq (bəyan etmək)* mənalarında işlənmişdir.

Rusiya prezidenti V.Putinin BMT Baş Assambleyasının 70-ci sessiyasındakı çıxışına nəzər salaq.

These issues affect the interests of all nations and influence the future of the entire global economy. That is why we propose discussing those issues within the framework of the United Nations, the WTO and the G20. Contrary to the policy of exclusion, Russia *advocates harmonizing regional projects*. I am referring to the so-called "integration of integrations" based on the universal and transparent rules of international trade. As an example, I would like to cite our plans to interconnect the Eurasian Economic Union with China's initiative *for creating a Silk Road economic belt*. (Putin, 70th session of the UN General Assembly)

Qeyd edilmiş diskurs parçasında *to advocate harmonizing regional projects və creating a Silk Road economic belt* Feili Frazеoloji Vahidləri işlənmişdir. Bu vahidlər, müvafiq olaraq, *regional layihələri razılaşdırmaq məsələsini dəstəkləmək və İpək Yolu iqtisadi zolağını yaratmaq* mənalarında işlənmişdir.

Londonda dərc olunan "Evening Standard Magazine" jurnalından seçilmiş 4 diskurs parçasındakı Feili Frazеoloji Vahidlərin işlənməsi aspektlərini nəzərdən keçirək.

Margaret Thatcher's husband Denis, a pioneer in his field, put it: "Better *to keep your mouth shut up*". (Evening Standard Magazine, Play Mates, p.29)

He was one of the wunderkinds *to come out of the National Youth Theater* in the Noughties, and made his London stage debut while still at LAMDA (Evening Standard Magazine, Play Mates, p.35)

Yuxarıda verilmiş misallarda *to keep your mouth shut up* ifadəsi çox geniş istifadə olunan Frazeoloji Vahidlərdən biridir və *heç kimə sirr verməmək, danışığını bilmək* mənalarında işlənir. Digər *to come out of the National Youth Theater* ifadəsi *Milli Gənclər Teatrı tərəfindən yetişdirilib üzə/aşkara çıxan/tanınan* mənalarını daşıyır.

“He wanted to write a really sensational book so he *threw lot of crap around*”. (Evening Standard Magazine, Play Mates, p.19)

“At the moment we’re getting through bottles and bottles of expensive dessert wines we’ve been sent” - and baetman’s twitter feed (@tom_beatman) is littered with photographs of him *larking around backstage* with his fellow actors. (Evening Standard Magazine, Play Mates, p.35)

Qeyd edilən jurnaldan götürülmüş daha iki diskurs parçasını təhlil edək. Verilmiş bu parçada *throw lot of crap around* Feili Frazeoloji Vahidi isə zir-zibil səpələmək/tökmək (yəni mənasız şeylər yazmaq) mənalarını daşıyır. Növbəti *to lark around with somebody* isə, *kiminləsə zarafatlaşmaq, məzalənmək, söhbətləşmək* mənalarında işlənir və sırf mədəniyyətlə bağlı sferalarda istifadə edilir.

Daha bir ingilisdilli jurnaldan - “Fountain”-dən seçilmiş diskurs parçalarında da mədəni sferada işlənən Feili Frazeoloji Vahidlərin işlənməsi aspektlərini nəzərdən keçirək və onların tərcümə variantları ilə tanış olaq.

They didn’t bother *to make even a superficial study of* Islam and its long history. (Fountain, p. 10)

However, the Renaissance changed social or even moral standards prevalent in the Middle Ages, or we might say, changes in those standards *gave birth to the Renaissance*. (Fountain, p. 13)

Neurological factors *play an important part* in the development of OSA (Fountain, p.15)

Bu parçalarda *to make a study of something* Feili Frazeoloji Vahidi *nəyəsə dair tədqiqatlar aparmaq/nəyisə tədqiq etmək* mənalarını daşıyır. *To*

give birth to something birləşməsi isə *yaratmaq, dünyaya gətirmək, doğurmaq* mənalarında işlənir. Təbii ki, bu mənalar məcazi baxımdan işlənir.

Aşağıdakı üç diskurs parçası ölkəmizdə nəşr edilən “AZERNEWS” qəzetindən götürülmüşdür.

The ‘Inception’ actor struggled to know *how to make a lasting impression on the* legendary actor when he was auditioning for him at the age of 16 before settling on the idea of seeming threatening (AzerNews, April 3-7, 2015, p. 16)

The couple famously met and *feill in love on* the set of 2005 action movie Mr. and Mrs. Smith”, while Brad was still married to Jennifer Aniston.(AzerNews, April 3-7, 2015, p. 16)

The Isfar Sarabski Trio is set to *make a triumphant return* to Paris following his acclaimed concert at the Duc des Lombards club in December (AzerNews, March 28 -April 1, 2014, p. 7)

To make a lasting impression on, to fall in love və to make a return Feili Frazеoloji Vahidi həm şifahi nitqdə, həm də yazılı ədəbiyyatda çox rast gəlinən ifadələrdir. Onların dilimizdə qarşılığı *təəssürat yaratmaq, aşiq olmaq/vurulmaq və səhnəyə qayıtmaq/dönmək ifadələridir.*

Növbəti bir neçə diskurs parçası Londonda nəşr edilən ingilis qəzetlərindən olan “London Evening Standard” qəzetinin 2014-cü il tarixli buraxılışından və “Weekly Event” qəzetinin 2010-cu il tarixli buraxılışından seçilmişdir.

The Arab supercars that have *shattered the peace of* Knightbridge and King’s Road put the ostentatious displays of wealth of the billionaires we have come to regard as everyday Londoners in the shade.(London Evening Standard, August 7, 2014, p. 14)

Somewhere between its vaudeville yore throwback and trapeze act, the *show falls flat* (Weekly Event , November 19, 2010, p. 13)

Show falls flat və to shatter the peace of somewhere Feili Frazеoloji Vahidləri müvafiq olaraq *uğursuzluğa düşər olmaq/alınmamaq və haranısa*

sakitliyini pozmaq/alt-üst etmək mənalarında işlənmişdir.

Arthur Pita's dance theatre piece facad gives them some drama *to get their teeth into*. (London Evening Standard, August 7, 2014, p. 11)

Gizzy and Frank *are the bee's knees* (London Evening Standard, August 7, 2014, p. 17)

It is used to be stressful for busy Londoners *to both keep on top of their jobs* and maintain their style. (London Evening Standard, August 7, 2014, p. 34)

Yuxarıdakı 3 cümlədə işlənmiş Feili Frazеoloji Vahidlər bunlardır: *to get their teeth into*, *to be the bee's knees* və *to keep on top of their jobs*. Hər üç Feili Frazеoloji Vahidin dilimizdəki qarşılıqları müvafiq olaraq belədir: *səylə və məhsuldar işləmək; məşğul, məşhur və tanınmış adam olmaq; izləmək, maraqlanmaq*.

Araşdırma zamanı nəzərdən keçirilən diskurs parçaları daxilində Feili Frazеoloji Vahidlər tək feilin xəbər forması kimi deyil, həm də feilin şəxssiz formalarından olan cerund və feili sifət kimi işlənə bilər. Bir neçə belə misalı nəzərdən keçirək.

As well as *this being a salon*, it is an efficient coworking space, with free wi-fi, charges and plenty of high-octane networking (London Evening Standard, August 7, 2014, p. 34)

This happy musical seems to inhabit an altogether more sophisticated yet innocent world, typified by Kay Thompson, actress, song writer and author of the "Elois" books, who died last month aged 95 (The Economist, Bill Clinton, p. 78)

Robert Altman, normally an outstanding director, *made a similar sort of moralising mistake with "Pret-a-Porter"* (1994) (The Economist, Bill Clinton, p. 78)

This being a salon, *this happy musical seems to inhabit an altogether* və *to make a similar sort of moralising mistake* Feili Frazеoloji Vahidləri feili sifət və məsdər tərkibi kimi işlənərək aşağıdakı mənaları kəsb etmişlər: *bura salon*

olduğundan, bu müzikl, görünür hər şeyi birləşdirib və bir növ ibrət götürüləsi səhv etmək.

“The Economist”, “Fountain” jurnalları və “London Evening Standard,” qəzetindən seçilmiş daha bir neçə cümlədə işlənmiş Feili Frazeoloji Vahidləri təhlil edək.

Cinema-Goers in America frequently *make noisy attempts* to explain the plot to each-other. (The Economist, Bill Clinton, p. 62)

It is used to be stressful for busy Londoners to both *keep on top of their jobs and* maintain their style. (London Evening Standard, August 7, 2014, p. 34)

A Cruel owner who starved his dog until she was “*merely skin and bone* ” has been banned from keeping animals for three years. (London Evening Standard, August 7, 2014, p. 13)

The student is simply expected to make career choice around the last year of college and then follow through on the steps necessary to *attain that goal*. (Fountain, p. 7)

Birinci cümlədə işlənmiş *make noisy attempts* Feili Frazeoloji Vahidi bu mədəni diskurs daxilində *səs-küylü şəkildə cəhd etmək* (nümayişkaranə şəkildə) mənasında işlənmişdir. Halbuki adi danışıda və ya yazıda bu Feili Frazeoloji Vahid sadəcə *cəhd etmək* mənasını bildirir. İkinci cümlədəki *keep on top of their jobs* Frazeoloji Vahidi isə *öz işinin başında durmaq* (öz işinə/biznesinə başçılıq etmək/idarə etmək) mənasını kəsb etmişdir. Mədəni diskursda və eləcə də adi məişət danışığında da istifadə edilən *to be merely skin and bone* dilimizdə də eyni mənada başa düşülən “bir dəri, bir sümük” (çox arıq olmaq) Feili Frazeoloji Vahidinin analoqu hesab edilə bilər. Nəhayət, sonuncu cümlədəki *to attain that goal* ifadəsi *məqsədinə çatmaq* (istədiyini əldə etmək) mənasında işlənmişdir.

Göründüyü kimi mədəni diskursdada Feili Frazeoloji Vahidlərdən geniş istifadə edilir və Feili Frazeoloji Vahidlər bu tip diskursda da spesifik mənə daşıya bilər.

c) Biznes diskursunda Feili Frazеoloji Vahidlər

Feili Frazеoloji Vahidlərin geniş rast gəlinəyi bir diskurs sahəsi də biznes diskursudur. Bu sahədə də küllü miqdarda Frazеoloji Vahid işlənir. İndi onlardan bəzilərini təhlil edək.

Əvvəlcə Heydər Əliyev fondunun vise-prezidenti Leyla Əliyevanın da nitqi Frazеoloji Vahidlərlə zəngindir. Onun çıxışından bəzi fraqmentləri nəzərdən keçirək.

“We are gathered in one of the most beautiful locations of Azerbaijan to discuss important global environmental problems and try to *find remedies*. During the next two days, you will have a chance to listen to interesting reports and be a part of rigorous debates. We would like to make this camp an annual event, and to turn Gabala into a space for dialogue among young people.” Aliyeva stressed.

“The environmental protection knows no boundaries. It is our common task and *each step taken to* protect the environment will be our shared success. A success of any undertaking lies in support and collaboration. Its continuation is *paved with actions*. Our success is possible with international dialogue, and we - the IDEA members, truly hope and believe that you will become our IDEA ambassadors across the globe,” she underscored.

“The foundation, where I serve as a vice-president, has *launched a campaign* to protect and resettle the Azerbaijani gazelles in their natural habitats. We receive information on the movements of gazelles, whose special collars have been installed with sensors that transmit signals about their location several times a day. Protection of endangered species is one of our top priorities” Aliyeva added.

“It is up to us - young people, to attempt to critically re-evaluate the current situation. Environmental problems, *stemming from the climate change*, increased carbon emissions, the rise of atmospheric

concentration of greenhouse gases, ocean variability, droughts, and ensuing humanitarian problems in various parts of the world cannot leave the younger generation indifferent,” Aliyeva said. (L/A) L.Əliyevanın nitqində istifadə edilmiş Feili Frazеoloji Vahidləri məsdər, feili sifət formalarında işlənmişdir və aşağıdakı mənaları daşıyır: *to find remedies* - həlli yolunu tapmaq (çarə tapmaq), *to take step* - addım atmaq (hərəkət etmək), *to be paved with actions* - hərəkətlərlə dolu olmaq (aktiv olmaq, dayanmadan hərəkət/inkışaf etmək), *to launch a campaign* - kampaniyaya start vermək (kampaniya başlamaq), *stemming from the climate change* - mühit dəyişikliyinə əsaslanaraq, *not to leave indifferent* - laqeyd olmamaq (olmasına icazə verməmək).

16 oktyabr 2015-ci il tarixində president İlham Əliyev ilə Rusiya prezidenti V.Putinin görüşündən bir fraqmentə nəzər salaq. Hər iki president ölkələrinin iqtisadiyyatını müzakirə edərək bəzi qərarlar vermişlər.

“The combined GDP of the CIS countries in the first half of 2015 declined, as well as investments in fixed assets. The trade turnover between our countries also declined. In this situation, we must *consider a range of measures* to reduce the dependence of national economies on foreign markets and to think about the *revival of business relations within the Commonwealth itself*”.

Bu diskurs parçasında *to consider a range of measures* —bir sıra ölçülər götürmək kimi işlənmişdir. Digər bir Frazеoloji Vahid - *revival of business relations* isə bu kontekstdə ismi birləşmə kimi verilsə də onun feili forması da mövcuddur: *to revive of business relations* - biznes əlaqələrini bərpa etmək (canlandırmaq, dirçəltmək) mənasında işlənmişdir.

Londonda dərc edilən nüfuzlu “The Economist” (John Major) jurnalından seçilmiş diskurs parçalarında işlədilən Feili Frazеoloji Vahidləri nəzərdən keçirək.

... since poor countries start with less capital, they should *reap higher returns from* each slice of new investment. (The Economist, John

Major, p.23)

The fact is that Mr Major is *pushing on a half-open door*, since either the council of farm ministers or the EU's commission is *likely to lift the ban on by-products* in early June anyway. (The Economist, John Major, p.33)

When foreign businessman *pay a visit to* the headquarters of colourful-clothing Benetton, at Treviso, north of Venice, someone from the company drives to the local exit of the autostrada to guide them. (The Economist, John Major, p.35)

It has, as well, *made a bouncier beginning* than any, by virtue of its lively cross-section of personalities. (The Economist, John Major, p.³⁵)

Verilmiş bu 4 cümlədə fərqli-fərqli Frazoloji Vahidlər işlənmişdir. *To reap higher returns from something, to push on a half-open door, to lift the ban on by-products, to pay a visit to* və *to make a bouncier beginning* frazeoloji vahidləri sırf biznes dairələrinə xas vahidlərdir və müvafiq olaraq aşağıdakı mənaları kəsb edir: *nədənsə yüksək gəlir/qazanc əldə etmək, qapıları açmaq (məcazi mənada) (razılığa gəlmək, kiminləsə görüşməyə/kompromisə razılaşmaq), ikinci dərəcəli mallara qoyulan qadağaları götürmək, səfər etmək və yüksək əhval-ruhiyyədə (canlı şəkildə) nəyəsə başlamaq.*

Daha bir neçə cümləni nəzərdən keçirək.

You've got to *have your finger in this pie!* (The Economist, John Major, announce)

Some welfare academics in Wisconsin doubt whether Mr Thompson *can fulfil his promise* of jobs for all, especially since budget pressure will soon force him *to cut state spending*. (The Economist, John Major, p. 60)

Birinci cümlədəki *to have your finger in this pie* Feili Frazoloji Vahidi burada *bu məsələdə əli olmaq/iştirak etmək* mənalarında işlənmişdir. İkinci cümlədəki *fulfil his promise* isə sözünün üstə durmaq, vədinə əməl etmək

mənalarını ifadə edir. Həmin cümlədəki digər bir Feili Frazeoloji Vahid - *to cut state spending* sırf biznes dairəsinə aid olan Frazeoloji Vahid olaraq *dövlət xərclərini azaltmaq/məhdudlaşdırmaq* mənalarını daşıyır.

Yazıçının və ya jurnalistin üslubundan asılı olaraq yazıda, məqalədə müxtəlif cür konstruksiyalardan da istifadə oluna bilər. Yuxarıda qeyd edilən qəzetdən götürülmüş cümlə və diskurs parçalarında məsdər, feili sifət və feili isim tərkibli Feili Frazeoloji Vahidlərə də rast gəlinir. Onlardan bəzilərini nəzərdən keçirək.

That fearsome choice is *now likely to fall to labour*. (The Economist, John Major, p. 47)

After the speech, the candidate's mingling with the guests was kept brief, and partiotic music was turned up loud *enough to drown out awkward questions*. (The Economist, John Major, p. 59)

... they tried to *whitewash mistakes*, such as the *shooting down* in 1988 of an Iranian civil *airliner*. (The Economist, John Major, p. 60)

He is examinining concentration ratios for a wide range of markets, *taking into account* the natural and artificial limits to competitions that might be expected to occur in them (The Economist, John Major, p. 50).

Bu cümlələrdəki *to be now likely to fall to labour*, *to drown out awkward questions* və *to whitewash mistakes* məsdər ifadələri müvafiq olaraq *əməyin üzərinə/öhdəsinə düşmək*, *axmaq sualların eşidilməməsi üçün və səhvlərini düzəltmək/günahlarını yumaq* kimi işlədilmişdir. Növbəti cümlədəki *shooting down an airliner* Feili Frazeoloji Vahidi isə bu cümlədə feildən düzəldilmiş isim (Verbal Noun) kimi işlənmişdir və *təyyarəni vurub salma* anlamına gəlir. Sonuncu cümlədəki *taking into account* Feili Frazeoloji Vahidi isə feili sifət formasında işlənmişdir və *nəzərə alaraq* kimi tərcümə edilir. Burada onu da qeyd etmək lazımdır ki, Feili Frazeoloji Vahidlərin məsdər, cerund, feili sifət və ya feili isim formasında işlənməsindən asılı olamayaraq onlar frazeoloji xüsusiyyətlərini itirmir.

Azərbaycanda nəşr edilən “AzerNews” qəzetində işlədilən Feili Frazoloji Vahidlərə nəzər salaq.

Azerbaijan cannot be left outside the attention of the old continent.
(AzerNews, April 10-14, 2015, p. 1)

According to written accounts, saffron was cultivated in some regions of Azerbaijan more than a thousand years ago, the *practice having been introduced* from Asia Minor and Persia. (AzerNews, April 29-30, 2015, p. 1)

Birinci misaldakı *to be left outside the attention* frazası *diqqətdən kənarda qalmaq/fikir verilməmək* mənalarını daşıyır, *the practice having been introduced* isə Mütləq Feili Sifət Tərkibi kimi çıxış edərək (NAPC) *təcrübəsindən istifadə edərək və ya təcrübədən yararlanaraq* kimi tərcümə edilə bilər.

“The Economist” jurnalının digər nömrəsindən götürülmüş nisbətən böyük diskurs parçalarında da işlənən bir neçə Feili Frazoloji Vahidi təhlil edək.

When BA decided to abandon its ancient office building beside Heathrow’s runways, Bob Ayling, its boss, *made up his mind* to “move the office, change the culture”. Mr Ayling (a former civil servant) has long believed that the airline *retains a bureaucratic hangover* from its days in the public sector. He wants to use the new offices *to make a decisive break with the past* (The Economist, Bill Clinton, p. 60)

Like other buyers. Mellon believes that *to do well in money management*, one needs to be either huge and everywhere or tiny and focused - but under no circumstances somewhere in between. (The Economist, Bill Clinton, p. 67)

Birinci diskurs parçasında *made up his mind, to retain a bureaucratic hangover* və *to make a decisive break with the past* Feili Frazoloji Vahidləri müvafiq olaraq *qərar vermək/qərara gəlmək, bürokratik süründürməçiliklə*

məşğul olmaq və keçmişlə qəti olaraq əlaqəni kəsmək mənalarında işlənir.

Eyni jurnaldan seçilmiş növbəti diskurs parçalarını da nəzərdən keçirdikdə onlarda da xeyli sayda Feili Frazеoloji Vahidin işləndiyini görmək mümkündür.

The swirl of money has also *caught the attention American buy-out firms*, which have been at the same game on their home turf for many years. (The Economist, Bill Clinton, p. 68)

Joseph Rice, chairman of Clayton, Dubilier & Rice (CD & R), a large American firm, agrees that buy-out companies *have to be in the thick of things* to understand the local market and find the best deals. His firm, which made its first European purchase in June, when it bought a building-materials distribution division from Thyssen, a German steel maker, will *open an office in London* next January, and plans to *set up several others* across Europe (The Economist, Bill Clinton, p. 69)

Airlines, for instance, charge free-spending businessmen more than price-conscious tourists. They *make bigger profits from businessmen* and *get more tourist passengers* than if they had a single price for everybody. (The Economist, Bill Clinton, p. 70)

Birinci parçada işlənmiş *to catch the attention American buy-out firms* frazası verilmiş kontekstdə *Amerikan alqı-satqı şirkətlərinin diqqətini cəlb etmək/onları maraqlandırmaq* və *to have been at the same game* Feili Frazеoloji Vahidi isə *eyni işlə məşğul olmaq/eyni məşğuliyyəti paylaşmaq* kimi başa düşülür.

“The Economist” jurnalından götürülmüş daha iki diskurs parçasını nəzərdən keçirək.

In contrast to GM, Ghrysler and Ford *have good working relationships* with the UAW, and both *make concessions to the union*: ... (The Economist, Bill Clinton, p. 57)

So they make cheap seats narrower and more uncomfortable, and *they impose restrictions on tickets* that are more likely to deter businessmen

than tourists (The Economist, Bill Clinton, p. 70)

Birinci cümlədə *to have good working relationships, to make concessions to the union*, ikinci cümlədə isə *to impose restrictions on tickets* Feili Frazoloji Vahidləri müvafiq olaraq belə şərh edilə bilər: *yaxşı iş/işgüzar əlaqələri olmaq, ittiifaq/şirkətə güzəştlər etmək, bilet satışına məhdudiyyətlər qoymaq/onları məhdudlaşdırmaq*.

“The Economist” jurnalının digər buraxılışından götürülmüş diskurs parçalarını da nəzərdən keçirək.

Some small firms already *raise money* by appealing direct to investors, bypassing traditional financial inter-medidiaries (though not yet lawyers and accountants) (THE ECONOMIST, Technology in finance, Helmut Kohl, p. 5)

As this survey explores technology and its impact on finance and financial services (mainly in America, which is the furtherst ahead in this field), it will therefore *pay close attention to* two groups of people. (THE ECONOMIST, Technology in finance, Helmut Kohl, p. 6)

Yuxarıda verilmiş iki misaldakı *raise money* və *pay attention to* Feili Frazoloji Vahidləri iki və üç elementdən təşkil olunmuş vahidlərdir. Onlar müvafiq olaraq *pul/maliyyə vəsaiti əldə etmək* və *diqqət yetirmək/vermək* mənalarında işlənmişlər. Bu parçada *raise money* Feili Frazoloji Vahidi *vəsait/pul/maliyyə əldə etmək* mənasında işləndiyi halda digər hallarda ən çox *pul tapmaq* kimi işlənir.

Their recognition that firms can do things in new ways lies behind this survey's central proposition: that, thanks to technology, financial services *are on the cusp of dramatic change* (THE ECONOMIST, Technology in finance, Helmut Kohl, 6)

The business logic is persuasive, if banks that use technology more widely and intelligently than their rivals can both realise more value from existing customers and *make them happier*, they will worry less about losing them - and they may even *attract new ones (customers)*.

(THE ECONOMIST, Technology in finance, Helmut Kohl, 9)

Növbəti iki diskurs parçasında isə üç Feili Frazoloji Vahidə rast gəlinmişdir: *are on the cusp of dramatic change, make them happier, attract new ones (customers)*. Bu parçalarda işlənən Feili Frazoloji Vahidlər *dramatik dəyişiklik astanasında olmaq, daha da razı salmaq və yeni müştəri cəlb etmək* mənalarını daşıyır. Digər situasiya və ya mətnlərdə, misal üçün, *make them happier* birləşməsi *xoşbəxt etmək* kimi işlədilə bildiyi halda bu diskursda *razı salmaq* kimi başa düşülür və işlədilir.

Sonuncu üç diskurs parçasına nəzər salaq. Bu parçalarda əsasən cerund, məsdər tərkibi kimi işlənən Feili Frazoloji Vahidlər əks olunmuşdur.

That may mean moving into areas far removed from the traditional terrain of finance. Or it may mean *breaking from traditional process-driven ways of doing things and reexamining what a financial firm actually does* (The Economist, Technology in finance, Helmut Kohl, p.⁶⁾

Then, in 1991, the bank *started a small business* of more customers which had two main goals: to keep the business of more customers who were moving, and to win a large share of the business of people moving into the bank's own region (The Economist, Technology in finance, Helmut Kohl, p. 6)

If they are not, today's insurers, banks and brokers *could turn out to be dinosaurs*, with new technologies playing the role of the destructive meteor, and only a few surviving in unpredictable new forms. More tech-nologically adept creatures *may take over*, remaking the industry along entirely different lines. (The Economist, Technology in finance, Helmut Kohl, p. 5)

Birinci misaldakı *breaking from the ways of doing* - *nəyisə etməkdən uzaqlaşmaq*, ikinci misalda *to start a business* - *şirkət açmaq/yaratmaq*, üçüncü misalda isə *brokers could turn out to be dinosaurs* - *brokerlər əjdahaya çevrilə bildilər (yəni aparıcı qüvvəyə, nəhəngə)*.

Fransa prezidenti Fransua Ollandın Böyük Britaniyanın Baş Naziri Deyvid Kameron ilə görüşü zamanı söylədikləri nitqdə istifadə edilmiş Feili Frazеoloji Vahidləri nəzərdən keçirək.

I'd like to say a few words about the economy. We are carrying - we are *pursuing policies* which are not exactly the same but with the same objective: growth and employment. If you look at the situation - the economic situation in our countries today, we are hardly *attaining the level* of activity which was there before the crisis. We cannot be satisfied with this so we have to act nationally, and on a European level, in order to *bring about more competitiveness and more growth*. That is in our interest because we need a greater external demand in Europe.

Everybody can have their own policy; that's quite legitimate, but we have to have the same objectives in order to get the best results. Our own - our sole objective is to get greater demand, *to get a growth*. It's not just to get over the effects of the recession but we have to be competitive in matters of innovation and investment so that we *are placed at the best possible level* in the world. (F.H, via interpreter)

Bu parçada verilmiş Feili Frazеoloji Vahidlər - *pursuing policies* - *siyasəti davam etdirmək*, *to bring about more competitiveness and more growth* - *daha çox rəqabət şəraiti və inkişaf şəraiti yaratmaq*, *to get a growth* - *inkişafa nail olmaq*, *to be placed at the best possible level* - *mümkün olan ən yüksək səviyyədə yer tutmaq* bizneslə bağlı kontekstdə çox işlənən frazeoloji vahidlərdir.

BB-nın baş Naziri Deyvid Kameron isə aşağıdakı tip Feili Frazеoloji Vahidlərdən istifadə etmişdir.

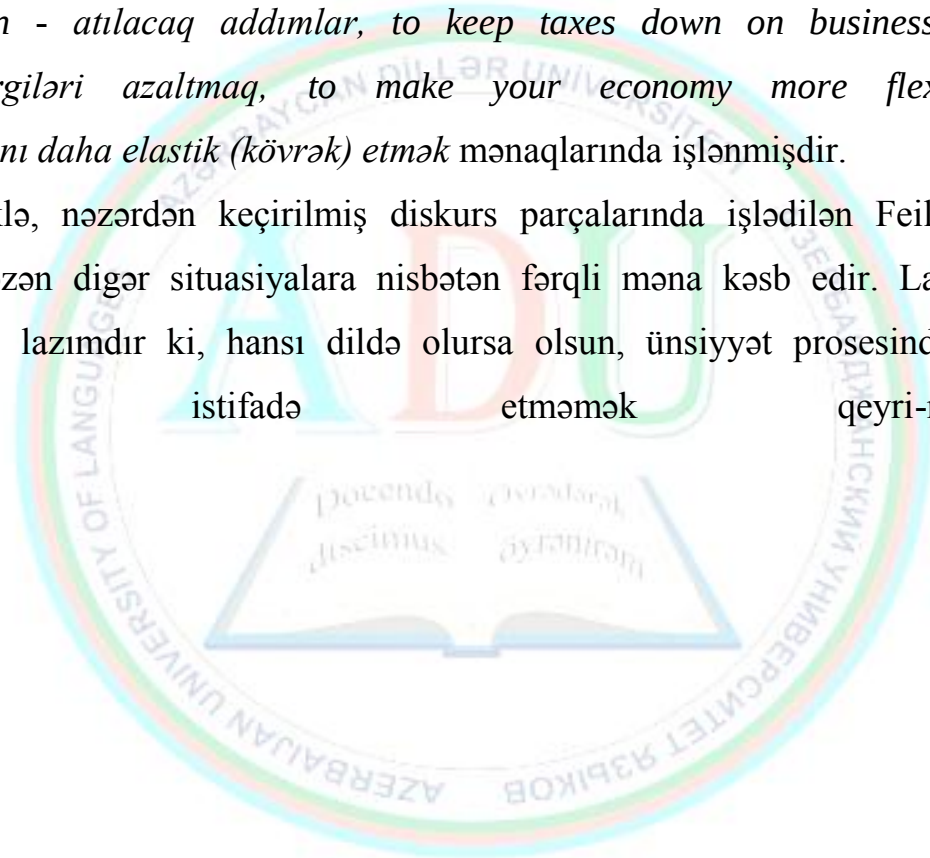
First of all on policies, what I've talked about - what Francois is doing in France, I think, taking difficult decisions about spending *to keep taxes down on business* and to help *make your economy more flexible* - I think that is the right approach.

On treaty change and the changes Britain wants to see, I answered that earlier. We believe that treaty change has not only happened in the last 3 and a half years; clearly, there will be further treaty changes coming, not least, because of what's happening in the Eurozone.

The Eurozone is examining all sorts of further *steps that need to be taken* in terms of coordination, some of which I believe will require a treaty change. (David Cameron" speech)

Bu diskurs parçasında işlənmiş Feili Frazoloji Vahidlər - *steps that need to be taken* - *atılacaq addımlar*, *to keep taxes down on business* - *bizneslə əlaqəli vergiləri azaltmaq*, *to make your economy more flexible* - *öz iqtisadiyyatını daha elastik (kövrək) etmək* mənəqlərində işlənmişdir.

Beləliklə, nəzərdən keçirilmiş diskurs parçalarında işlədilən Feili Frazoloji Vahidlər bəzən digər situasiyalara nisbətən fərqli mənə kəsb edir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, hansı dildə olursa olsun, ünsiyyət prosesində frazeoloji vahidlərdən istifadə etməmək qeyri-mümkündür.

NƏTİCƏ

1. Frazeologizm dedikdə dilin ayrılıqda formalaşan sabit söz birləşmələrini başa düşülür ki, bunların da komponentləri kommunikativ əlaqədə tam (və ya ən aşağısı ümumi analitik) məna kəsb edir və bir qayda olaraq bitmiş cümlə yaratmır.

2. Frazeoloji vahidlərin dildə 4 növünün olduğu məlum olmuşdur: frazeoloji birləşmələr, frazeoloji bitişmələr, frazeoloji birləşmələr, frazeoloji ifadələr. Bununlarla yanaşı dildə bir sıra digər terminlərdən də istifadə edilir: *frazeoloji vahidlər, frazeologizmlər, frazeoloji tərkiblər, frazemlər, frazeoloji qruplar və s.*

3. Sərbəst birləşmələrdən frazeoloji vahidlər məcazlaşma mərhələsi keçdikdən sonra dilin lüğət tərkibinə daxil olur və artıq leksikləşmiş olduğundan cümlənin sadə bir üzvü kimi çıxış edir. Frazeoloji vahidlərə xas olan ən mühüm üç xüsusiyyət vardır: ekspressivlik, metaforiklik və emosionallıq. Sərbəst söz birləşmələrindən fərqli olaraq frazeoloji vahidlərə xas olan digər xüsusiyyətlər sabitlik, idiomatiklikdir.

4. Söz birləşmələrinin komponentlərinin hansı nitq hissəsi ilə ifadə olunmasından asılı olmayaraq, bu komponentlərin arasında üç sintaktik əlaqə növü mövcuddur:

1. Yanaşma əlaqəsi (adjoining);
2. Uzlaşma əlaqəsi (agreement);
3. İdarə əlaqəsi (government).

5. Müasir ingilis dilində söz birləşmələri komponentlərin kombinasiyasına görə 11 növə ayrılır.

6. Feili Frazeoloji Vahidlərin özəyində feil durur və mənaları tam və ya qismən dəyişmiş leksemlərin sabit birləşməsi kimi çıxış edir.

7. Müasir ingilis dilində Feili Frazeoloji Vahidlər həm təsdiqdə, həm də inkarda işlənərək əsasən feilin xəbər və ya əmr şəkilində işlədilir və onlar semantik baxımdan hərəkət və ya vəziyyət ifadə edir, qrammatik kateqoriyaya

(şəkil, zaman, şəxs, növ) malik olur və sintaktik baxımdan cümlədə əsasən xəbər funksiyasını daşıyır.

8. Feili frazeoloji birləşmələrin aşağıdakı tematik qrupları vardır: hərəkət, fəaliyyət və insanın vəziyyəti; animal (heyvani) xarakter; hərbi fəaliyyət; dənizçilik (dəniz işi); incəsənətlə və dinlə bağlı anlayışlar ifadə edən Feili Frazeoloji Vahidlər.

9. Feili frazeoloji birləşmələr əsasən feil+isim modelinə əsasən yaranır və onların təsnifi məsələsində üç prinsip mövcuddur: semantik prinsip, struktur prinsip, pragmatik prinsip.

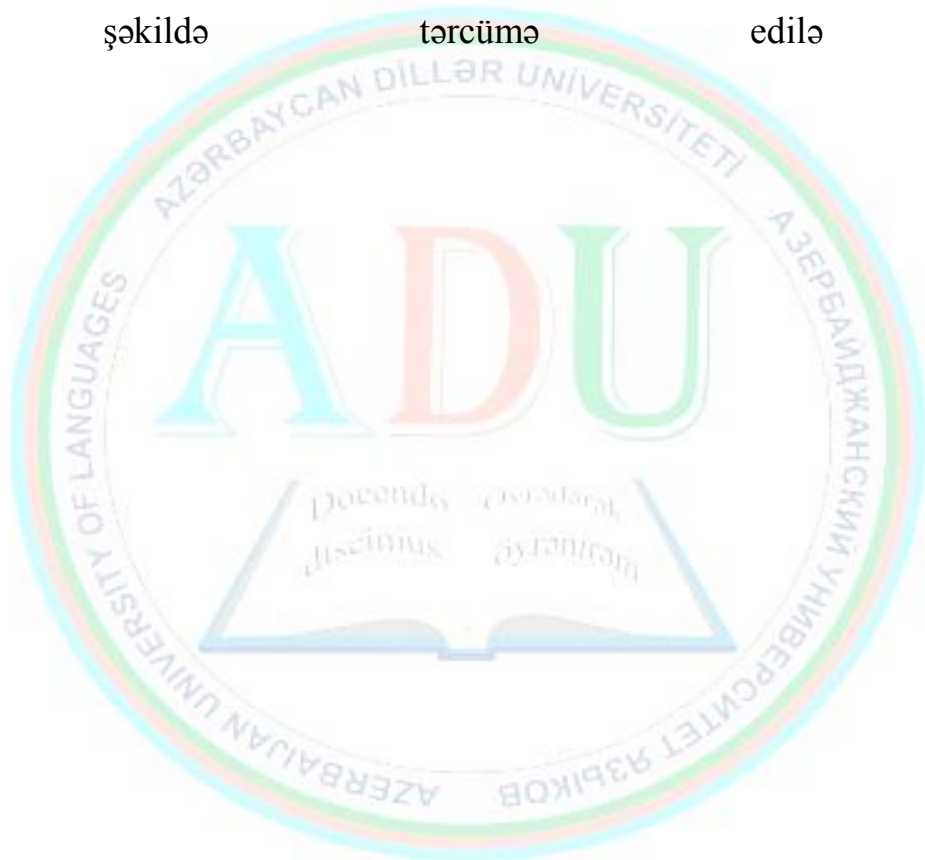
10. Diskursda FV-lərin üç formasının olduğu müəyyənləşmişdir: baza forma, özək forma və ani (konkret) üslubi forma. FV-lər xüsusi bir üslubi effekt yaratmaq niyyəti olan danışan və ya yazıçı tərəfindən işlədilir və onlar müxtəlif funksional janr hesab edilən müəyyən janrlara müvafiq formada işlədilir. Frazeologiyanın dar və geniş anlamda başa düşülməsində üç meyar əsas götürülür: struktur-semantik meyar, struktur-qrammatik meyar və funksional meyar.

11. Diskursun təşkili bütün səviyyələrə aid dil vasitələrinin köməyi ilə təşkil olunur və belə vasitələrdən biri də frazeoloji vahidlərdir. Hər bir intonasiya vahidində, yeni informasiyanın bir elementinin yerləşdiyi və köhnə/yeni informasiya oppozisiyanın diskursda referentlərin prosodik (vurğulu/vurğusuz) və leksik (əvəzlik/ad) gerçəkləşməsi ilə qarşılıqlı əlaqəsi göstərilir.

12. Digər tərəfdən, bədii akademik (elmi məqalələr, monoqrafiyalar, geniş auditoriya üçün nəzərdə tutulmuş mülahizələr) və qəzet diskursları (analitik məqalələr, şəhərlər) xaotikliyə və virtuallığa meyillidir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, bu tip diskurslar mətni göndərəninin onu qəbul edəni bir qədər maraqlandırmağa və baş sındırmağa vadar etmək istəyi ilə bağlıdır. Siyasi, hüquqi və bəzi akademik diskurslar (auditoriya mühazirələri) isə əksinə belə bir xaotiklik və virtuallıqdan uzaqdırlar.

13. Müasir ingilis dilində Feili Frazoloji Vahidlərin ən çox işləndiyi diskurs növləri aşağıdakılardır: siyasi diskurs, mədəni diskurs və biznes diskursu. Tədqiqat nəticəsində aşkarlanmışdır ki, bəzi frazeoloji vahidlər, xüsusilə də siyasi diskursda işlənən Feili Frazoloji Vahidlər bəzi siyasi fəaliyyətin nəticəsində formalaşa bilər.

14. Həm siyasi, həm mədəni, həm də biznes diskursunda işlədilən Feili Frazoloji Vahidlər işləndikləri diskursda danışanın informasiyanı ötürmək məqsədindən asılı olaraq fərqli mənala daşıya bilər və ya onlar digər bir dilə fərqli şəkildə tərcümə edilə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. Abdullayev Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs. Bakı, Zərdabi LTD MMC. 2011. 272 s.
2. Abdullayev K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı, Maarif, 1998. 281 s.
3. Babayev A. Dilçiliyə giriş. Bakı, Maarif. 1992. 505 s.
4. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı, Maarif. 1978. 174 s.
5. Bayramov H. Azərbaycan dilində sabit söz birləşmələri. Dilçilik məcmuəsi. Nizami adına Ədəbiyyat institutu. XIV c. Bakı, 1961. 147 s.
6. Budaqova Z. İ. Birinci tərəfi feili bağlama ilə ifadə olunan feili söz birləşmələri. Dilçilik məcmuəsi, Nizami adına Ədəbiyyat və D il insitutu, Bakı. 1963. 127 s.
7. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı, 1958. ADU nəşriyyatı. 166 s.
8. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı, Azərtədrisnəşr. 1962. 270 s.
9. Fərhadov F. M. Frazeoloji birləşmələrin yaranma yolları (Azərbaycan, ingilis, rus dillərinin materialları əsasında), Avtoreferat, Bakı 2009. 22 s.
10. Hacıyeva Ə. H., Hacıyeva A. K. İngiliscə-azərbaycanca frazeoloji lüğət. Bakı, Nurlan. 2006. 368 s.
11. Həsənov H. Azərbaycan dilinin frazeologiyası. Bakı, ADU-nun nəşriyyatı. 1979. 65 s.
12. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, ADU-nun nəşriyyatı. 1954. 241 s.
13. Qurbanov A. Bədii mətnin linqvistik təhlili. Bakı, Maarif. 1986. 477

s.

14. Qurbanov A. Müasir Azərbaycan dilinin frazeologiyası, Bakı, ADPI-nin nəşriyyatı. 1963 38 s.

15. Qurbanov A. Ümumi dilçilik. I hissə, Bakı, Maarif nəşriyyatı. 1989. 561 s.

16. Qurbanov. A Müasir Azərbaycan ədəbi dili. Bakı, Maarif nəşriyyatı. 1967. 272 s.

17. Məmmədov A., Məmmədov M. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri. Bakı, Çarşıoğlu, 2010. 91 s.

18. Məmmədov A. Mətn yaranmasında formal əlaqə vasitələrinin sistemi. Bakı, Elm, 2002. 229 s.

19. Musayev O.İ. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı, Qismət nəşriyyatı, 2007. 587 s.

20. Novruzova N. Mətn sintaksisi. Bakı, Təhsil nəşriyyatı. 2002. 184 səh.

21. Orucov Ə. [Azərbaycanca-Rusca frazeologiya lüğəti : 5500 ifadə /Ə. Orucov; red. N. Ağazadə ; Azərbaycan SSR EA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu](#) Bakı: Elm, 1976. 247 s

22. Seyidov Y. Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri. Bakı, Maarif. 1966. 340 s.

23. Veysəlli F.Y. Dilçilik Ensiklopediyası. Bakı, Mütərcim. 2006. 526 səh.

24. Veysəlli F.Y. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı, "Təhsil", NPM, 2010. 140 s.

25. Veysəlli F.Y. Struktur Dilçiliyin Əsasları. Bakı, Mütərcim, 2008. 308 s.

26. Vəliyeva N.Ç. Nitq və təfəkkür feilləri əsasında formalaşan frazeoloji vahidlərin işlənmə sahəsi. ADPU. Filologiya məsələlərinə dair tematik toplusu. № 2, Bakı, 1996. s. 27-29.

27. Vəliyeva N. Ç. Müxtəlif sistemli dillərdə nitq və təfəkkür feilləri ilə

formalaşan frazeoloji vahidlər. Bakı, Ünsiyyət. 1999, 103 s.

28. Vəliyeva N.Ç. Frazeoloji birləşmələrin müqayisəli linqvistik təhlili (Azərbaycan, ingilis, rus dillərinin materialları əsasında), Bakı, Ünsiyyət. 2001, 220 s.

29. Vəliyeva N. Ç. Azərbaycanca-İngiliscə-Rusca frazeoloji lüğət. Azəməşr. Bakı, 2010, 985 s.

30. Vəliyeva N. Ç. Müxtəlif sistemli dillərdə feili birləşmələrin tipoloji təhlili. Bakı, Avropa, 2008, 862 s.

31. Vəliyeva N. Ç. İrihəcmli Üçdilli Frazeoloji Lüğət. Azərbaycanca-İngiliscə-Rusca. Bakı, Azərnəşr nəşriyyatı, 2010, 1975 s. I cild - 988 s., II cild - 987 s.

32. Vəliyeva N. Ç. Dil tipologiyasının aktual problemləri. Actual problems of language typology. Актуальные проблемы языковой типологии. Elm və Təhsil, Bakı, 2011, 512 s.

RUS DİLİNDƏ

33. Абакумов С.И. Устойчивые сочетания слов. Русский язык в школе. Наука. 1936. № 1. С. 58-61.

34. Адмони В.Г. Полевая структура частей речи. - В кн.: Вопросы теории частей речи (на материале языков различных типов). -Л., Наука. 1968. С. 98-106.

35.. Актуальные вопросы английской фразеологии. Рязань. Высш. Шк., 1975, 178 стр.

36. Алёхина А.И. Семантические группы во фразеологии современного английского языка. Минск. Высш. Шк., 1978, 159 стр.

37. Алиев К. Стилистические особенности фразеологии в художественной литературе. АКД. Баку, 1966. 26 стр.

38. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Л., ЛГУ, 1989. 208 с.

- 39.. Амосова Н.Н. Основы английской этимологии. Л., Просвещение. 1963. С. 209
- 40.. Аapresов Ю.Д. Лексическая семантика. - М., Изд. иностр. литературы, 1974. С. 120
- 41.. Аракин В.Д. Типология языков и проблема методического прогнозирования. М.: Высш. Шк., 1989. С. 104
42. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. - М., Изд. иностр. литературы, 1986. 295 стр.
- 43.. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. - М., Изд. иностр. литературы, 1973. С. 209
44. Ахманова О.С. К вопросу о словосочетаниях в современном английском языке. ИЛНОЛЯ, 1950 М.: Изд-во АН СССР, 1950. - Т. 9, Вып. 6. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat С. 476-491.
45. Балли Ш. Французская стилистика. Иностр. Литер. 1909 (русский перевод 1961), 394 стр.
46. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва, Изд. иностр. литературы, 1955, 416 с.
47. Бархударов Л.С., Штелинг Д.А. Грамматика английского языка. - М.,Лит. Иностр язык. 1960. С. 442
- 48.. Бархударов Л.С. Очерки по морфологии английского языка. - М., Изд. иностр. литературы, 1975. С. 242
- 49.. Бархударов Л.С. Синтаксис простого предложения английского языка. - М., Изд. иностр. литературы, 1975. С. 152
- 50.. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества.- М., Изд-во АН СССР, 1986. С. 125
- 51.. Блох М.Я. Вопросы изучения грамматического строя языка. - М., Изд. иностр. литературы, 1978. С. 125
52. Блумфилд Л. Язык. - М., Прогресс. 1968. 605 стр.
- 53.. Борботько В.Г. Элементы теории дискурса. Грозный, Изд.

иностр. литературы, 1981. С. 125

54. Бурлакова В.В. Основы структуры словосочетания в современном английском языке. Л., Просвещение. 1975, 128 стр.

55. [Булаховский, Л.А.](#) Введение в языкознание [Текст] : учеб. пособие /.-Москва: Учпедгиз. Ч. 2. - 1953. - 178 с.

56.. Вейсалли Ф.Я. Структура и семантика текста. Баку, Мютарджим, 2008. 278 с.

57.. Вейсалли Ф.Я.Тарасова Д.В. Проблема дискурса в современном лингвистике. *Azərbaycanda xarici dillər, Bakı, NO. 2/2007.* 17-24 с.

58.. Вейхман Г.А. Новое в английской грамматике. - М., 1990.
Выготский В. Классификация дискурса. М., Прогресс, 1978. С.192

59.. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. - М., Учпедгиз, 1975. С.292

60. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. М. : Наука, 1986. - 182 с.

61. Виноградов В.В. Вопросы изучения словосочетания. М., Вш.ш. 1954, 298 стр.

62.. Воронцова Г.Н. Очерки по грамматике английского языка. - М., Учпедгиз, 1956. С.392

63. Галкина-Федорук Е.М. Современный русский язык: Лексикология. Фонетика. Морфология: учебное пособие для педагогических институтов / Е. М. ГалкинаФедорук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский. Изд. 2е, испр. Москва : Учпедгиз, 1958. 410 с.

64. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука, 1981. -139 с.

65. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. М., Вш.ш. 1982, 334 стр.

66.. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики. - М., Вш.ш. 1992. С.192

- 67.. Дюбуа Д. Транскрипция дискурса. Москва, Прогресс, 1993.
С.102
- 68.. Есперсен О. Философия грамматики. Москва, Прогресс, 1958. С.
100
- 69.. Звегинцев В.А. Семасиология. - Москва, Прогресс, 1957 С.262
- 70.. Иванова И.П. Вид и время в современном английском языке. -
Л., ЛГУ, 1961. С. 209.
- 71.. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г.
Теоретическая грамматика современного английского языка. - М.,
Прогресс, 1981. С. 109.
- 72.. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка. - М.;
Прогресс, 1965. С. 110.
- 73.. Иофик Л.Л., Чахоян Л.П., Поспелова А.Г. Хрестоматия по
теоретической грамматике английского языка. - Ленинград., ЛГУ. 1981.
Стр. 179.
- 74.. Карасик В.И. О типах дискурса//Языковая личность:
институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. трудов Волгоград,
2000. С. 26-34
- 75.. Кверк Р., Гринбаум С., Лич Дж., Свартовик Я. Грамматика
современного английского языка для университетов. - М.: Высш. Школа,
1982. С. 707.
- 76.. Классификации фразеологических единиц Ш.Балли и В.В.
Виноградова Кабардино-Балкарский государственный университет, Высш.
Школа, 2013. 39 стр.
- 77.. Комиссаров В. Н. Теория перевода. Москва, Прогресс, 1960.
Стр. 69-71.
- 78.. Комиссаров В. Н. Лингвистик перевод. Москва, Прогресс, 1980
с. 125-141.
- 79.. Кох В.А. Предварительный набросок дискурсивного анализа
семантического типа // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. VIII.

Лингвистика текста. М., Прогресс, 1978. С. 125.

80.. Кошечкина И.Г. Теоретическая грамматика английского языка. - М.: Просвещение, 1982. С. 225.

81.. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование? - М., Просвещение, 1965. С. 156

82. Кунин А. В. Английская фразеология. Теоретический курс. М., Просвещение, 1981. - 285 с.

83.. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь, Просвещение, М., 2005. С. 809.

84. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. М. : Международные отношения, 1996. - 380 с.

85.. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка, Просвещение, М., 1972. с. 34-67.

86. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка/ А.В. Кунин - М.: Высш.шк., 1986. -396 с.

87. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии. Учен. зап. - Л. : ЛГУ. - 1996. - 381 с.

88. Левинтова Э.И. Испанский фразеологический словарь: 30000 фразеологических единиц / Эрнестина Иосифовна Левинтова . ЛГУ. 1985. 1080 стр.

89.. Маковский М.М. Английская этимология. Москва, Просвещение, 1986. С. 228.

90.. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. - Высш. Шк., Москва, 1987. С. 183.

91. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения. - В кн.: Пражский лингвистический кружок. М., Наука, 1967. с. 239-245.

92. Москальская О.И. Грамматика текста. Москва: Высшая школа. 1981. -183 с.

- 93.. Мухин А.М. Вариантность синтаксических единиц. - Москва: Высшая школа. СПб., 1995. С. 220.
- 94.. Новое в зарубежной лингвистике. Вып.8: Лингвистика текста. Просвещение, - М.,1978. С. 120.
- 95.. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17: Теория речевых актов. - М, Просвещение, 1986. С. 137.
- 96.. Новое в зарубежной лингвистике. Вып.16: Лингвистическая прагматика. - М., Просвещение, 1985. С. 120.
- 97.. Общение. Текст. Высказывание.- Москва, Просвещение, 1989. С. 140.
98. Ожегов С.И. О структуре фразеологии. Лексикографический сборник. Просвещение, М., 1974, 352 стр.
- 99.. Плоткин В.Я. Грамматические системы в английском языке. - Кишинев, Наука, 1975. С. 160.
100. Поливанов Ю.И. Круг современных проблем современной лингвистики // Русский язык в советской школе. М., 1929. № 1. Стр. 57-62.
- 101.. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложений. - Киев, Наука, 1971. С. 220.
- 102.. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. - Киев, Наука, 1986. С. 120.
- 103.. Реформатский А.А. Введение в языковедение. - Москва, Просвещение, 1967.. С. 209.
- 104.. Реформатский А.А. Очерки по филологии, морфологии. М., Просвещение, 1979. С. 210.
- 105.. Романов С. П., Коралов А. Л. Пособие по переводу с английского на русский. М., Просвещение, 2006.с. 111-125.
- 106.. Семантические типы предикатов. - Москва, Просвещение, 1982. С. 220.

107. Смирницкий А.А. Морфология английского языка. - М., МГУ. 1959. С. 236.
108. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. М.: МГУ. 1998. - 260 с.
- 109.. Спорные вопросы английской грамматики / Зернов Б.Е., Варшавская А.И., Чахоян Л.П. и др.; Отв. Ред. В.В. Бурлакова. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. С. 120.
110. Стебелькова Н.А. Прагматический аспект семантики фразеологической единицы//Сб. науч. тр./Моск. пед. Инт иностр. языков, 1986. Вып. 262. с.1120.
- 111.. Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования. - Рязань, Наука, 2002. С. 167.
- 112.. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке - М., 2005. С. 200.
- 113.. Тураева З.Я. Лингвистика текста. - Москва, 1984. Учпедгиз. С. 193.
- 114.. Худяков А.А. Теоретическая грамматика английского языка. - М., Просвещение, 2007. С. 209.
- 115.. Хаймович Б.С., Роговская Б.И. Теоретическая грамматика английского языка (на англ. яз.). - М., Учпедгиз. 1967. С. 215.
- 116.. Чахоян Л.П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка. - М., Учпедгиз. 1979. С. 139.
- 117.. Чейф Л. Значение и структура языка. - Москва, Учпедгиз. 1975. С. 225.
118. Шанский Н.М. Лексика и фразеология современного русского языка Пособие для студентов-заочников. - Москва, Учпедгиз. - 1957. - 168 с.
- 119.. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. - Л., 1941. Учпедгиз. С. 307.

120.. Щерба Л.В. О частях речи в русском языке. - В кн.: Языковая система и речевая деятельность. Л., Прогресс, 1974. С. 209.
İngilis dilində

121. A Practical Guide for Functional Text Analysis - <http://www.textanalysis.com>.

122.. Akhmanova M. O. Lexicology. Theory and Method. - Москва, Прогресс, 1972. 199 p.

123. Arnold İ. V. The english word. M-L., Учпедгиз. 1966 səh 165-179;

124.. Ball W. A Practical guide to Colloquial Idioms, Leningrad., Учпедгиз. 1958. 183 p.

125.. Baugh A.C. and Cable T.A. History of the English Language, London, Longman. 1978. 228 p.

126.. Bolinger D. The Phrasal Verb in English. Cambridge, Cambridge Press. 1974. 118 p.

127. 117. Blackwell J. Understanding the Structure of Texts. London, Longman. 2013. -14 pp.

128. Bloor Th., Bloor M. The functional analysis of English. London. Longman. 1995. -278 pp.

129.. Brown G, Yule G. Discourse Analysis. Cambridge. Cambridge University Press, 1983. 283 p.

130.. Chafe W.L.. Language and consciousness, Language 50. University of Chicago Press, 1974. 285 p.

131.. Chafe W.L.. The flow of thought and the flow of language. in (ed) T.Givon. University of Chicago Press, 1979. 328 p.

132. Chafe W. Meaning and the Structure of language. Chicago and London: The University of Chicago Press. 1970. -361 pp.

133. Chafe W. Cognitive constraints on information Flow// Coherence and Grounding in Discourse / Russel S. Tomlin (ed.) Amsterdam: Amsterdam

Press. 1987. -512 pp.

134. Chafe W. Discourse, Conscious and time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing, Chicago: Chicago University Press. 1994. -392 pp.

135. Corbett & Chang. Language Comprehension As Structure Building; Corbett & Chang [Psychology Press](#). 1980. -287 pp.

136.. Dale. R. Generating Recipes: An Overview of Opicure. R.Dale, C.Mellish and M.Zock. Current Research in Natural Language Generation. Academic Press, 1990. 183 p.

137. Danes F. A Three-level Approach to Syntax, Prague: Travaux linguistique de Prague, #1, 1966. -297 pp.

138. De Beugrande R. Text, Discourse and Process toward a multidisciplinary Science of text. London: Longman, 1980. -351 pp.

139.. Definiteness and Indefiniteness - <http://www.Abbott>. Berlin. 2001. 183 p.

140. Dijk T.A. van Semantic Discourse Analysis // Handbook of Discourse Analysis, London: Academic Press. 1985. -228 pp.

141. Dijk T.A. van Discourse analyzes of news/ A Handbook of qualitative methodologies for Mass Media research. Edited by K. Brulin Jensen. Vol. 5. London: Longman, 1999. p. 32-37

142. Dijk T.A. van. Critical Discourse Analysis. In: A Handbook of Discourse Analysis. Oxford: Blackwell Press, 2001. p. 352-371.

143. Dressler W.V. & De Beugrande R. Introduction to text linguistics London: Longman, 1981. -651 pp.

144.. Dribniuk V. Principles of phraseological unit classification in the discourse. (Article) [http://www.rusnauka.com/10. Philologia 1/6](http://www.rusnauka.com/10.Philologia_1/6). Chernivtsi National University Press. 2007 18-23 pp.

145. Dryer M.S. Frequency and Pragmatically Unmarked Word Order. Downing: Noonan, 1992. -135 pp.

146. Ginsburg R.S. A Course in Modern English Lexicology. Moscow, Visshaya Shkola, 1979. 269 p.
147. Gläser R. 1998. The Stylistic Potential of Phraselological Units in the Light of Genre Analysis In A.P. Phraseology. Oxford: Clarendon Press, p. 125.
148. Enkvist. N.E. Linguistic stylistics The Hague: Mouton Press. 1973. p. 25-26.
149. Enkvist. N.E. From Text to Interpretability: A. Contribution to the Discussion of Basic Terms in Text linguistics. Connexity and Coherence: Analysis of Text and Discourse Ed. By W. Heydrich. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 1989. p. 369-382.
150. Fairclough N.L. Critical discourse analysis: the Critical Study of Language. London: Longman. 1995. -280 pp.
151. Fairclough N.L., Wodak R. Critical discourse analysis. In: van Dijk Teun A. (ed.) Discourse studies. A multidisciplinary introduction. Vol. 2. Discourse as social interaction. London: Sage Publications. 1997. -284 pp.
152. Firbas J. On defining the theme in functional interplay in functional sentence perspective. In the Prague School of Linguistics and Language Teaching, London: Longman. 1964. p. 267-280.
153. Firbas J. Interplay in functional sentence perspective. In the Prague School of Linguistics and Language Teaching, London: Longman, 1972. p. 34-45.
154. Foley W.A. Information structure // The encyclopedia of language and linguistics. Oxford: Oxford University Press, 1996. -209 pp.
155. Ford C. Grammar in interaction: Adverbial Clauses in American English Conversation. Cambridge: Cambridge University Press. 1993. -184 pp.
156. Givon T. Syntax: A Functional-Typological Introduction. Vol. 1, Vol. 2, Amsterdam: Benjamins. 1984, 1990. -500 pp.
157. Greenberg G. Some Universals of Grammar with Particular

Reference to the Order of Meaningful Elements/Cambridge (Mass.) Universals of Human language MIT. 1963. -113 pp.

158. Gundel J.K. Hedberg N. Zacharski R. Cognitive Status and the Form of Referring Expressions in Discourse. *Language*. Vol. 69, No. 2. 1993. -6 pp.

159.. Goursky S.E. *The Idiomatic Heart of the Language*. Lvov, 1975. 238 p.

160.. Crabb A.M. *English Synonyms Explained*.- London, Longman. 1958. 180 p.

161. Granger S., Meunier F. *Phraseology: An interdisciplinary Perspective*” John Benjamins Publishing, Amsterdam, 2008. 422 p.

162. Halliday M.A.K. Notes on transitivity and theme in English // *Journal of Linguistics*, London, Longman. 1967. p. 177-274.

163. Halliday M.A.K., Hasan R. *Linguistic Function and Literary Style: An Inquiry into the language of William Golding's "The Inheritors" "Literary Style: A Symposium"*. Ed. Seymour Chatman, London-New York: Oxford University Press, 1971. p. 330-368.

164. Halliday M.A.K., Hasan R. *Cohesion in English* London: Longman. 1976. -374 pp.

165. *Information Structure in Discourse: Towards an Integrated Formal Theory of pragmatics*. (Internet Article.) 2012. p. 6:1-6:69.

166. Klammer Th., Schulz M., Volpe M. *Analyzing English Grammar* London: Longman. 2007. -255 pp.

167.. Komissarov B.N. *General Theory of Translation*. Moscow, Высшая школа. 1999. 283 p.

168. Konig E. *The meaning of focus particles. A comparative perspective*. London; New York. 1991. -218 pp.

169. Klygr A. “The fifth element”: A REMARK ON THE FUNCTIONAL SENTENCE PERSPECTIVE FACTORS. p. 53-60.

170. Kukharaenko V.A. *A Book of Practice in Stylistics*. Moscow, 1986.

Kuznetsova V.S. Notes on English Lexicology. - К., Высшая школа. 1968.

171. Labov W. Language in the inner city: Studies in the Black English Vernacular, Oxford: Blackwell. 1973. -440 pp.

172. Lambrecht K. Information Structure and Sentence Form. Cambridge: Cambridge University Press. 1994. -388 pp.

173.. Lediana B. M. Phraseological Units Used in the Functional Styles in English and Albanian Language (Article). Mediterranean Journal of Social Sciences Pub-lished by MCSER-CEMAS-Sapienza University of Rome. Vol 4, No 2. May 2013. 18 p.

174. Mammadov A. The issue of plurilingualism and language policy in Azerbaijan. In: Sociolinguistics in Azerbaijan: New Perspectives on Language and Society (ed. J.Garibova and K.Zuercher), International Journal of the Sociology of Language.198. Berlin, New-York: Mouton de Gruyter, 2009. p. 65-75.

175. Mammadov A, Ziyadova L. Discourse and Translation: functional-cognitive approach. Baku, Letterpress. 2012. -109 pp.

176. Mann W.C., S.A. Thompson (eds.) Discourse Description: Diverse linguistic Analyses of a Fund- Raising Text, Amsterdam: Benjamins, 1992. p. 19-45.

177. Mathesius V. "On linguistic characterology with illustrations from modern English". Reprinted in Vachek, Josef. Bloomington, IN. Indiana University Press. 1967. p. 56-63.

178.. Matthew Th., Nicolle S., Rountree C. Implicit aspects of culture in source and target language contexts, Journal of translation, London. Longman. 2011. p. 21-48.

179. Naciscione A. Stylistic use of phraseological units in discourse. Amsterdam: John Benjamins, 2010. 292 p.

180.. Order and word orders - <http://www.wordorder.com>. 1-3 pp.

181. Prince. E.F. Toward a taxonomy of given-new information. Radical

Pragmatics. 1981. p. 223-255.

182. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A comprehensive grammar of the English language London: Longman. 1985. -793 pp.

183. Richard X. Information Structure and Sentence Structure. Lancaster University. Lancaster University press. -45 pp.

184. Roberts C. Theory of Pragmatics.1, The Ohio State University. The Ohio State University Press.1987. p. 6:2-6:62.

185. Rudolph E. The Role of Conjunctions and Particles for text Connexity. Text and Discourse Connectedness / Proceedings of the Conference on Connexity and Coherence. BPHA: Philadelphia, United States of America. 1989. p. 175-190.

186.. Scott. D, C.S.de Souza. Getting the Message Across in RST-based Text Generation. Current Research in Natural Language Generation Academic Press, 1990. 153 p.

187. Talbot M. Media discourse: Representation and Interaction Edinburgh: Edinburgh University Press. 2007. -198 pp.

188. Umbach C. On the Notion of Contrast in Information Structure and Discourse structure\\ Journal of Semantics. Oxford: Oxford University Press. 2004. p. 155-175.

189. Veliyeva N.Ch. General discourse activities. NASA. Filologiya məsələləri № 2. Science and Education. Bakı, 2011, pp. 3-8.

190. Veliyeva N.Ch. Some Aspects and Peculiarities of Intercultural Communication in the Process of Globalization. Business Service. Belgrade, 2013, 242 p.

191. Veliyeva N.Ch. Theoretical Issues of Stylistic Lexicology. Azerbaijan State Publishing, Baku, 2014, 185 p.

192. Veliyeva N.Ch. Communicative-Pragmatic Paradigm of English Lexicology. Science and Education. Baku, 2014, 288 p.

193. Warner R. Discourse connectives in English. Thesis (Ph.D.), New

York and London. 1985. -139 pp.

194. Weinrich H. The textual function of the French article -In: S.Chatman (ed.).Literary style, New York-Oxford, 1971. p. 221-234.

195. Wodak R., and Busch B. 'Approaches to Media Texts', in J. Downing, J. Wartella, D. McQuail and P. Schlesinger (eds), The Sage Handbook of Media Studies. London: Sage, 2004. p. 105-122.

196. Yule G. The Study of language. Third edition. Cambridge University Press. 2006. -319 pp

BƏDİİ ƏDƏBİYYAT

197. The Economist. Editorial board in London. 25 St.James street. August 1st-7th, 1998. London Press. 96 pp.

198. Fountain. Popular educational and scientific magazine. Volume 2, No. 15. July-September 1996. London Press. 48 pp.

199. The Economist. Editorial board in London. 25 St.James street. May 25th -31st, 1996. London Press. 128 pp.

200. The Economist. Editorial board in London. 25 St.James street. June 15th-21st, 1996. London Press. 120 pp.

201. The Economist. Editorial board in London. 25 St.James street. October 26th- November 1st, 1996. London Press. 144 pp.

202. Evening Standard Magazine. Northcliffe house. London. London Press. 08/08/2014. 60 pp.

203. Evening Standard newspaper. Thursday, August 7th 2014. Northcliffe house London. London Press. 68 pp.

204. Baku Weekly. Newspaper. Baku. November 19th 2010. 13 pp.

205. Azeri News. Newspaper. December 10th 2010. Baku. 20 pp.

206. Azeri News. Newspaper. October 27th - November 2nd, 2010. Baku. 8 pp.

207. Azeri News. Newspaper. March 28th - April 1st, 2014. Baku. 8 pages.
208. Azeri News. Newspaper. April 1st-7th, 2015. Baku. 4 pp.
209. Azeri News. Newspaper. April 10th-14th, 2015. Baku. 4 pp.
210. Azeri News. Newspaper. April 29th-30th, 2015. Baku. 4 pp.
211. http://garabagh.net/content/179_en.html#sthash.CMMnUKhi.dpuf
212. (http://garabagh.net/content/179_en.html)
213. <http://leyla-aliyeva.org/post/1>
214. (<http://studv.com/academy/lesson/what-is-context-definition-application-quiz.html>)
215. <http://www.unibuc.ro/eBooks/filologie/mateescu/pdf/56> (Text and discourse)
216. <http://news.az/articles/official/100616>
217. <http://en.president.az/articles/11710>

ƏLAVƏLƏR

Evening Standard Magazine (08 august, 2014)

1. The crowd was blown away (p. 12)
2. It's like my daddy uses to say, "Get your head down and yours arse up".
(p¹⁵)
3. But Etchingham needs to get something off her chest (p.17)
4. "He wanted to write a really sensational book so he threw lot of crap around". (p.19)
5. "John Ridley gave an interview and said, "Oh, I had to be a historical referee" (p.19)
6. "I can tell you nothing about the new biopic that's coming out because I haven't seen it, and I've not been paying much attention to it". (p.19)
7. Margaret Thatcher's husband Denis, a pioneer in his field, put it: "Better to keep your mouth shut up". (p.29)
8. One thing I gather is that the 28-year-old is determined to make the role her own." (p.33)
9. He was one of the wunderkinds to come out of the National Youth Theater in the Noughties, and made his London stage debut while still at LAMDA (p.35)
10. Bateman insists he didn't pay any attention to the glowing reviews that followed: (p.35)
11. "At the moment we're getting through bottles and bottles of expensive dessert wines we've been sent" - and bateman's twitter feed (@tom_beatman) is littered with photographs of him larking around backstage with his fellow actors. (p.35)

FOUNTAIN (1996)

12. It is as if in response to the strong desire of mountains to meet with heavens which they show by making thier peaks lean on thier skirts, heavens hang their skirts down over them. (p.2)

13. For those who have resolved to make a journey through this realm of nature which provides knowledge of God for the traveller and where the heart, spirit and conscience overflow with innumerable kinds of pleasures, (p. 3)

14. The student is simply expected to make career choice around the last year of college and then follow through on the steps necessary to attain that goal. (p. 7)

15. Further, they made the deorable mistake of identifying the relationship between science and religion in general in the specific terms of relationship between science and Christianity. (p. 10)

16. They didn't bother to make even a superficial study of Islam and its long hisory(p.10)

17. The faliure of Christianity and the Bible to answer the questions put by inquiring Western minds caused the direction of scientific developments to be opposed to religion(p. 13)

18. However, the Renaissance changed social or even moral standards prevalent in the Middle Ages, or we might say, changes in those standsrds gave birth to the Renaissance(p. 13)

19. Therefore, what fired the imagination of the Renaisaance man was to become a Prometheus, who rebelled against the gods and stole the scared fire from them. (p. 13)

20. The Europeans of the Renaissance period made much use of this privilege they had to increase thier knowledge and reach remote lands. (p. 14)

21. Finding gold only increased the in avarice which made them cruel and opened way to a ruthless colonialism. (p. 14)

22. Neurological factors play an important part in the development of

OSA (p. 15)

23. Thosands of soldiers and innocent civilians made up the cast for a show which attracted millions to thier Tv screens. (p. 18)

24. When Gutenberg invented the printing press, the Roman Catholic Church saw this tool being used to undermine the papal authority, and declared it as “evil”. (p. 18)

25. Except for government financed channels, all edia outlets are commercial and the goal of channels like ABC, NBC, and CNN is making profit, rather than playing the “watchdog” role(p. 18)

26. Following what they saw as bias of the media during the Korean and Vietnam wars, the American military made s study of the weak points of the media, as of an enemy. (p. 19)

27. Following the Falklands pattern, millitary officials in charge of the Grenada, Panama and Gulf wars made it clear to media executives (through, for example such agreements as the Pentagon’s ten-page list of rules, revised in January 1991) (p.19)

28. For the sake of gettong good and interesting coverage, in many cases, the media harmed the aims of the millitary by exposing their failures or wrong actions, such as in Vietnam War. (p. 20)

The ECONOMICIST (May 25th -31st, 1996)

29. To a Volkisch-schooled German populace they were bound to seem dangerously well-disguised parasites on the body politics. (p. 8)

30. I have been amused regularly by the impressively one-sided picture presented by your Barometer column in the Britain section, but your May 4th offering takes the buscuit.

31. They are making their country look increasingly foolish (p. 15)

32. Less careless use of these cemicals (and also of anti-malaria drugs) might have delayed the appearance of resistance but probably could not have

prevented it. (p.15)

33. He will carry on with the talks, he says, though he holds his nose as he says it. (p. 18)

34. Although still distracted by worries about an increasingly assertive China, East Asia's leaders should not lose sight of that other smaller, but lethal, time-bomb in their midst: North Korea.

35. If it did decide to take up the offer, and business-like talks got going, it could reap swift rewards. (p.20)

36. Knowing all this, North Korea's neighbours have their fingers crossed that the worst will be avoided. (p.20)

37. It has skillfully used America's keenness to talk - about the nuclear issue, about soldier missing-in-action from the Korean war, about North Korea's missile sales to rogue states in the Middle East, even about its food problems - to try to drive wedges between South Korea and the United States. (p.20)

38. ... and he explained how an open trading system would allow poorer countries to catch up with richer ones. (p.23)

39. ... since poor countries start with less capital, they should reap higher returns from each slice of new investment. (p.23)

40. In the early 1980s, Margaret Thatcher handbagged the organization into near-immobility with her demand to resolve the inequity of the communal budget and "get our money back". (p.33)

41. History is less sensationalist: most members dig in their heels if an important national interest is at issue. (p.33)

42. The fact is that Mr Major is pushing on a half-open door, since either the council of farm ministers or the EU's commission is likely to lift the ban on by-products in early June anyway (p.33)

43. In which case it is back to square one for Mr Hogg and egg on face for the commission (p.34)

44. When foreign businessman pay a visit to the headquarters of

colourful-clothing Benetton, at Treviso, north of Venice, someone from the company drives to the local exit of the autostrada to guide them. (p.35)

45. It has, as well, made a bouncier beginning than any, by virtue of its lively cross-section of personalities. (p.35)

46. Mr.Prodi has also given big jobs to two ex-prime ministers, both former central bankers. (p.33)

47. Boris Yeltsin, if Russia's opinion polls are a guide, should be wreathed in smiles. (p.41)

48. But equally plainly, given the unpredictability of the Russian electorate, the patchy record of all pollsters, Russian ones in particular, and three weeks still to go before the election, it is far too soon to say he has it in the bag. (p⁴¹)

49. At present, the pollsters think the share-out will favour Mr Yeltsin, but many Russians seem to make up their minds at the last moment (p.41)

50. Mr.Bildt and Javier Solana, NATO's secretary-general, went on television with Mr Kasagic and affirmed that he was still prime minister, and for 48 hours the Pale regime seemed shaken. (p.41)

51. But he did persuade a group of Bosnian Serb leaders to promise to sign a paper pledging that MrKaradzic would not be "heard or seen" any more. (p⁴¹)

52. His diplomacy having failed, Mr Bildt had few other cards to play. (p. 42)

53. Western governments vaguely hope that Mr Milosevic will "do something" to get rid of him (p. 42)

54. Some British MPs think even the present British government may now take fresh soundings (p. 42)

55. Some changes are needed to make the system work better, though. (p. 47)

56. That fearsome choice is now likely to fall to labour. (p. 47)

57. He is examining concentration ratios for a wide range of markets,

taking into account the natural and artificial limits to competitions that might be expected to occur in them (p. 50).

58. Given the government's weak position, the Zapatists seem likely to play for time (p. 55)

59. Marcos, who has proven to be a keen observer of politics, would no doubt like to remain in the news till the mid-term elections of July 1997 ... (p. 55)

60. Inflation, 7000 % in 1990, is already down to 11% and is forecast to fall to a level typical of industrialised countries by 1998. (p. 56)

61. This week he seemed to give way. (p. 57)

62. After the speech, the candidate's mingling with the guests was kept brief, and partiotic music was turned up loud enough to drown out awkward questions. (p. 59)

63. Along the way, CHCA managers have learned lessons that welfare reform must take into account (p. 60)

64. Some welfare academics in Wisconsin doubt whether MrThompson can fulfil his promise of jobs for all, especially since budget pressure will soon force him to cut state spending. (p. 60)

65. ... they tried to whitewash mistakes, such as the shooting down in 1988 of an Iranian civil airliner. (p. 60)

66. "If you ever do anything interesting, give me a call" (7 survey)

67. Second, software houses are happily riding the wave of innovation that the Internaeet has set off. (7 survey)

68. ... it is easiest way for them to make their offerings accesible to the greatest range of computers without the cost of multiple teams of programmers. (8 survey)

69. It never works as well without the middle (Announce)

70. You've got to have your finger in this pie! (Announce)

71. On May 20th Bill Clinton made an attempt to introduce some clarity

into an approach that seeks to combine gunboat diplomacy with trade promotion (p. 65)

72. “We cannot walk backward into the future”. (p. 65)

73. The punitive tariffs seemed to represent something of a change of tack, since they came just a few days after. (p. 65)

74. America had appeared to turn a deliberate blind eye to past Chinese exports of nuclear technology to Pakistan, which would normally have had to trigger sanctions under American law. (p. 65)

75. When it came to China, he gave explicit support for continued economic engagement, combined with an implicit attempt to contain Chinese military belligerence, (p. 65)

76. And ambiguity is likely to remain embedded in America’s utterances on the most controversial issue dividing America and China - the status of Taiwan. (p. 65)

77. However, it has said it will announce more baselines to set out its other sea claims “at another time” (p. 66)

78. The BJP’s leaders had hoped that more MPs would flock to their side once they were seen to be running a government. (p. 68)

79. ... at any rate, at some stage Zik acquired something of a chip on his shoulder (p. 105)

AZERNEWS (April 29-30, 2015)

80. According to written accounts, saffron was cultivated in some regions of Azerbaijan more than a thousand years ago, the practice having been introduced from Asia Minor and Persia (p.1)

AZERNEWS (April 10-14, 2015)

81. Azerbaijan cannot be left outside the attention of the old continent.

(p. ¹⁾

AZERNEWS (April 3-7, 2015)

82. “I was very badly treated in the military unit in the nagomo-karabakh region and it forced me to cross to Azerbaijan. (p. 4)

AZERi NEWS (December 10, 2010)

83. Ms Duran said she took advantage of an apparent loophole on legislation to take ownership of the main enabler of life on Earth. (p. 17)

84. The ‘Inception’ actor struggled to know how to make a lasting impression on the legendary actor when he was auditioning for him at the age of 16 before settling on the idea of seeming threatening (p. 16)

85. The couple famously met and fell in love on the set of 2005 action movie Mr. and Mrs. Smith”, while Brad was still married to Jennifer Aniston.(p. 16)

AZERNEWS (March 28 -April 1, 2014)

86. The Isfar Sarabski Trio is set to make a triumphant return to paris following his acclaimed concert at the Duc des Lombards club in December (p. 7)

WEEKLY EVENT (November 19, 2010)

87. Doe-eyed and whimsically French, Aurelia thierree has fallen down a rabbit hole into the fantasyland of acrobatic illusions (p. 13)

88. Somewhere between its vaudeville yore throwback and trapeze act, the show falls flat (p. 13)

LONDON EVENING STANDARD (August 7,2014)

89. “The foot is flat to the floor”(p. 9)

90. The ex-bolshoi Ballet couple - two of the most exciting dancers in

the world right now - have reunited for their own show, taking a fascination swerve into contemporary dance. (p. 11)

91. Arthur Pita's dance theatre piece *facad* gives them some drama to get their teeth into. (11)

92. A Cruel owner who starved his dog until she was "merely skin and bone" has been banned from keeping animals for three years. (p. 13)

93. The Arab supercars that have shattered the peace of Knightbridge and King's Road put the ostentatious displays of wealth of the billionaires we have come to regard as everyday Londoners in the shade. (p. 14)

94. There is a theory that the middle classes are more likely to go green at the thought of their neighbour buying a better car, not because they read about Kazakhstan oil tycoon who spent 20 million GBP on Mayfair penthouse. (p. 14)

95. Gizzy and Frank are the bee's knees (p. 17)

96. AS well as this being a salon, it is an efficient co-working space, with free wi-fi, charges and plenty of high-octane networking (p. 34)

97. It is used to be stressful for busy Londoners to both keep on top of their jobs and maintain their style. (p. 34)

The ECONOMICIST (June 15th-21st, 1996)

98. Over the past fortnight the independent council has scored a series of legal victories, and put Bill Clinton and the White House back on the defensive. (p. 13)

99. But, whatever happens next, Mr Clinton's strategy of delay and non-co-operation with Mr Starr's inquiry seems to be going wrong. (p. 13)

100. If this is to be prevented, a short-sighted European Union and an introverted Turkey both need to rub their eyes and take a clearer look at where their post-cold-war interests lie (14)

101. ... here are a lot of authoritarian and unpopular governments with

unpredictable foreign policies, including a tendency to take a whack at their neighbours; ... (p. 14)

102. The Turks need to hold on to the West because, if they do not, their own system of government could take a sharp turn for the worse (p. 14)

103. But the Turkish generals who appointed themselves as guardians of his ideas do not seem to realise that times have changed. (p. 14)

104. To put things right, Europe has to make the first move. This means making it clear that Turkey has as much right to join the EU, ... (p. 14)

105. Europe cannot decide that it needs Turkey's geopolitical help, and then slam the door in Turkey's face. (p. 14)

106. Turkey's generals cannot say that they are westerners, but then try to run a non-western sort of politics (p. 14)

107. But with one crucial exception - the resignation of Frank Field as junior minister at social Security - most of the changes simply boil down to matters of competence, personalities and personal ambition. (p. 16)

108. Mr Brown is more prone to use Old Labour language, to criticise fat cats, to support redistribution and portray public spending as a good thing in itself. But much of this may be a calculated effort to keep the party sweet and so enhance his chances of one day becoming prime minister himself, (p. 17)

109. But high-taxing European governments are up in arms. (p. 17)

110. But the fear that this could trigger a "race to the bottom", with countries slashing tax rates in a bid to lure footloose companies, forcing governments to put up taxes on the most immobile factor of production, labour - and so ratchet up unemployment - is hugely overblown (p. 17)

111. Some of Mr Yeltsin's opponents, probably no less paranoid, say that Mr Kovalev was sacked for dragging his feet over a palm to spy on Mr Yeltsin's political rivals. (p. 24)

112. In contrast to GM, Ghrysler and Ford have good workihave good working relationships with the UAW, and both make concessions to the union:

... (p. 57)

113. But, when, on July 24th, Enron, a big american electricity and gas firm, annonuncesd a 1.4 billion GBP (\$2.3billion) takeovers of Wessex Water, a British water business in the region made famous by Th omas Hardy's novels, there were few cries of caution. (p. 58)

114. When BA decided to abandon its ancient office building beside Heathrow's runways, Bob Ayling, its boss, made up his mind to "move the office, change the culture". Mr Ayling (a former civil servant) has long believed that the airline retains a bureaucratic hangover from its days in the public sector. He wants to use the new offices to make a decisive break with the past (p. 60)

115. CINEMA-GOERS in America frequently make noisy attempts to explain the plot to each-other. (p. 62)

116. For the moment, then, the suits seem to be in retreat. (p. 62)

117. And nowMr Spielberg seems to have shown them that he can do all this too. (p. 62)

118. Like other buyers. Mellon believes that to do well in money management, one needs to be either huge and everywhere or tiny and focused - but under no circumstances somewhere in between. (p. 67)

119. The swirl of money has also caught the attention American buy-out firms, which have been at the same game on their home turf for many years. (p. 68)

120. Joseph Rice, chairman of Clayton, Dubilier & Rice (CD & R), a large American firm, agrees that buy-out companies have to be in the thick of things to understand the local market and find the best deals. His firm, which made its first European purchase in June, when it bought a buiding-materials distribution division from Thyssen, a German steel aker, will open an office in London next January, and plans to set up several others across Europe (p. 69)

121. Airlines, for instance, charge free-spending businessmen more than price-conscious tourists. They make bigger profits from businessmen and get

more tourist passengers than if they had a single price for everybody. (p. 70)

122. So they make cheap seats narrower and more uncomfortable, and they impose restrictions on tickets that are more likely to deter businessmen than tourists (p. 70)

123. Robert Altman, normally an outstanding director, made a similar sort of moralising mistake with "Pret-a-Porter" (1994) (p. 78)

124. This happy musical seems to inhabit an altogether more sophisticated yet innocent world, typified by Kay Thompson, actress, song writer and author of the "Elois" books, who died last month aged 95 (p. 78)

THE ECONOMIST (October 26th - November 1st, 1996)

125. Some small firms already raise money by appealing direct to investors, bypassing traditional financial intermediaries (though not yet lawyers and accountants) (Announcement, Technology in finance, p. 5)

126. If they are not, today's insurers, banks and brokers could turn out to be dinosaurs, with new technologies playing the role of the destructive meteor, and only a few surviving in unpredictable new forms. More technologically adept creatures may take over, remaking the industry along entirely different lines (Announcement, Technology in finance, p. 5)

127. As this survey explores technology and its impact on finance and financial services (mainly in America, which is the furthest ahead in this field), it will therefore pay close attention to two groups of people. (Announcement, Technology in finance, p. 6)

128. Their recognition that firms can do things in new ways lies behind this survey's central proposition: that, thanks to technology, financial services are on the cusp of dramatic change (Announcement, Technology in finance, p. 6)

129. That may mean moving into areas far removed from the traditional terrain of finance. Or it may mean breaking from traditional process-driven ways

of doing things and re-examining what a financial firm actually does. (Announcement, Technology in finance, p. 6)

130. The business logic is persuasive. If banks that use technology more widely and intelligently than their rivals can both realise more value from existing customers and make them happier, they will worry less about losing them - and they may even attract new ones. (Announcement, Technology in finance, p. 9)

131. Then, in 1991, the bank started a small business of more customers which had two main goals: to keep the business of more customers who were moving, and to win a large share of the business of people moving into the bank's own region (Announcement, Technology in finance, p. 6)

